

Літаратура і Мастацтва

ОРГАН МІНІСТЭРСТВА КУЛЬТУРЫ І ПРАЎЛЕННЯ САЮЗА ПІСЬМЕНІКАЎ БССР

ПЯТНІЦА, 20 лістапада 1987 г. № 47 (3405) © Выходзіць з 1932 г. © Цана 10 кап.

ЛЮДЗІ РОДНАГА КРАЮ

УНУМАРЫ:

«Каб не мутнела люстэрка Нарачы»

Удзельнікі нарачанскай сустрэчы — за чысціню вод жамчужыны беларускай прыроды

2

«БАЧЫЦЬ МІНУЛАЕ, ЗАГЛЯДВАЦЬ У БУДУЧЫНЮ»

Гутарка з Б. САЧАНКАМ

3, 6—7

Новыя вершы

П. ПАНЧАНКІ І Т. БОНДАР
АПАВЯДАННЕ
У. АРЛОВА

4, 8—9

«МІЖ СЦЫЛАЙ І ХАРЫБДАЙ»

Артыкул Т. ЧАБАН

5

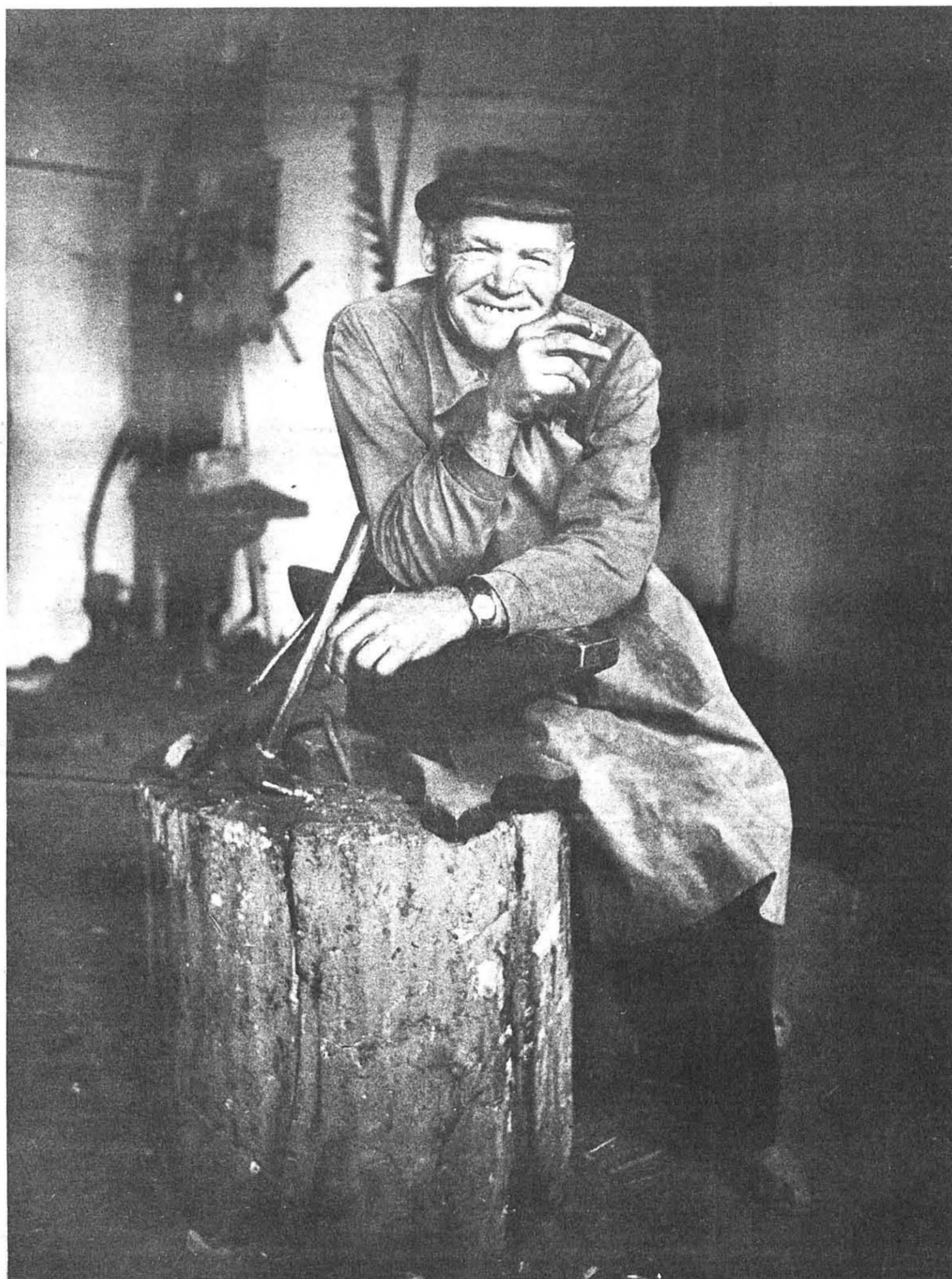
Зноў — пра гістарычны цэнтр Мінска

12

НАШ ДУХОУНЫ СВЕТ: ВЫТОКІ І АБСЯГІ

Публіцыстычныя нататкі Віт. ТАРАСА

12—13

Для кавала Васіля Уладзіміравіча Гузая з калгаса «Усход» Верхнядзвінскага раёна Віцебскай вобласці справай жыцця стала работа з гарачым металам. Амаль трыццаць год стаіць ён ля гарана. Шмат тэрба працы ўкласці, шмат ведаў, каб вырабленай зноў дэталі была даўгавечнай, прыгожай. Звіняць аб кавадла малаткі і малаточні, распалены метал паслухмяна майстру...

Фота А. КЛЕШЧУКА.

ЗНОЎ НА КАЛЕНДАРЫ— «ВОСЕНЬ»

Усеаюзны фестываль мастацтваў «Беларуская музычная восень» (сёлета ён — чатырнаццаць) адкрываецца сёння, 20 лістапада. Адметны ён тым, што праходзіць у год юбілею Кастрычніка і ў час, калі старэйшая канцэртная арганізацыя рэспублікі, Беларуская дзяржаўная філармонія, рыхтуецца адзначыць сваё 50-годдзе.

Удзельнікі фестывалю, прадстаўнікі адзінаццаці саюзных рэспублік, дадуць на працягу апошняй лістападаўскай дэкады больш як 500 канцэртаў; па традыцыі адбудуцца і творчыя сустрэчы ў клубах, палацах і дамах культуры. Маршруты нашых гасцей і беларускіх артыстаў пралагаюць, як заўсёды, праз канцэртныя залы Мінска і абласных гарадоў, праз дзіцячыя музычныя школы і актывыя залы заводскіх прафілаторыяў... Сёлета на фестывальнай карце пазначана ўжо 60 тэатральна-канцэртных цэнтраў, якія апошнім часам пачалі стварацца на базе вясковых клубаў, дамоў і палацаў культуры.

Салісты музычных тэатраў Мінска, мастацкія калектывы і салісты Беларускай дзяржаўнай філармоніі, артысты Гомельскай, Брэсцкай, Гродзенскай абласных філармоній — актыўныя удзельнікі канцэртаў, што пройдзюць гэтымі днямі ў Браславе і ў Клецку, у Глуску і ў Кобрыне, на Мсціслаўшчыне, у Жабінцы, у Оршы, у Буда-Кашалёве, у Мазыры, на Лагойшчыне...

А поруч — гасці рэспублікі. Знакаміты Краснаярскі ансамбль танца Сібіры, заслужаны ансамбль песні і танца Арменіі, напрыклад, выступаюць з канцэртамі на Гомельшчыне; Дзяржаўны Волжскі рускі народны хор — на Брэсцчыне; Аркестр народных інструментаў Узбекскай ССР імя Т. Джалілава — на Магілёўшчыне; у доўжы шырока вядомай сёння залы «Палаці Сафійскі сабор» спявае Дзяржаўны камерны хор Міністэрства культуры ССР...

З цікавасцю паглядаюць на афішы «Восені» мінчане. Два вечары запар у філармоніі выступіла Дзяржаўны Малы сімфанічны аркестр Саюза ССР пад кіраўніцтвам народнага артыста ССР Юрыя Сіманова. Адбудуцца канцэрты з удзелам двух вядомых пеўчых калектываў

— Дзяржаўнага камернага хору Міністэрства культуры ССР пад кіраўніцтвам Валерыя Палянскага і Маскоўскага камернага хору пад кіраўніцтвам Уладзіміра Мініна. Прыязджае Літоўскі камерны аркестр на чале з Саулосам Сандэцісам, народным артыстам Саюза ССР, адзначаным сёлета Дзяржаўнай прэміяй ССР. У зале на Залатой Горцы таксама выступяць артысты з суседняй Літвы: Дзяржаўны вільнюскі квартэт, вакалісты Ірэна Мільявічутэ і Гегам Грыгаран. Пад час фестывалю пройдзе аўтарскі канцэрт народнага артыста БССР Дзмітрыя Смольскага, і ў ім возьме ўдзел гасць «Восені», вядомы барытон з Ленінградскага тэатра оперы і балета імя С. М. Кірава, лаўрэат Дзяржаўнай прэміі ССР Сяргей Лейферус...

Прагучыць у Мінску нямаля музыкі, якая дасюль не выконвалася ў канцэртных залах нашага горада. Гэта і сімфанічная паэма «Кастрычнік» Д. Шастаковіча, уключаная ў праграму адкрыцця фестывалю, і «Літургія Іаана Златавуста» С. Рахманінава ў выкананні Маскоўскага камернага хору, і творы кампазітараў Літвы. Прыявіліся ўвагу Чацвёртая сімфонія А. Шнітке, якую падрыхтавалі Мінскі камерны аркестр і Камерны хор Міністэрства культуры ССР. Прэм'ера араторыі «Песня аб апошнім трубадур» на вершы Іспанскага паэта Г. Рык'ера адбудзецца ў аўтарскім канцэрце Д. Смольскага. Новую праграму пакажа мінчанам эстонскі ансамбль «Вітамін».

Нетрадыцыйным будзе закрыццё сёлета фестывалю. Замест ранейшых доўгіх і стракатых праграм, у якіх чаргаваліся харавыя спевы, балетныя нумары, выступленні оперных салістаў, канферанс, народны танец, ВІА і г. д., арганізатары свята прапануюць філарманіі Мінска канцэрт з удзелам двух адметных калектываў: Маскоўскага камернага хору і Краснаярскага ансамбля танца Сібіры.

«БЕЛАРУСКАЯ МУЗЫЧНАЯ ВОСЕНЬ» САРДЭЧНА ЗАПРАШАЕ У КАНЦЭРТНЫЯ ЗАЛЫ АМАТАРАУ САМЫХ РОЗНЫХ ЖАНРАУ ФІЛАРМАНІЧНАГА І МУЗЫЧНА-ТЭАТРАЛЬНАГА МАСТАЦТВА!

С. ВЕТКА.

КАБ НЕ МУТНЕЛА ЛЮСТЭРКА НАРАЧЫ

Забруджванне навакольнага асяроддзя, у якім мы жывём, дыхаем, спажываем прадукты зямлі і мора, выклікае ўсё большую трывогу. Нас не можа не хваляваць той факт, што ў Беларусі ўсё павялічваецца колькасць захворванняў, звязаных з інтэнсіўным забруджваннем знешняга асяроддзя і прадуктаў харчавання.

У кастрычніку гэтага года секцыя нарыса і публіцыстыкі Саюза пісьменнікаў БССР сумесна з вучонымі правяла вясное пасяджэнне на возеры Нарач, мэтай якога было вывучэнне і абмеркаванне экалагічнай сітуацыі, што ўтварылася там у сувязі з узмоцненым развіццём курорта, яго забудовай, а таксама інтэнсіўным сельскагаспадарчым выкарыстаннем блізкіх да возера зямель.

Возера Нарач — самы буйны прэснаводны басейн Беларусі, яго лістравая паверхня займае амаль 80 квадратных кіламетраў, а глыбіня месцамі дасягае 24 метраў і больш... Яшчэ не так даўно нарачанская вада была настолькі чыстай, што я параўноўвалі з крынічнай. Сёння ж, застаючыся прэснай, яна перайначваецца, мутнее, засяляецца сіне-зялёнымі водарасцямі, а жыхары нарачанскіх населеных пунктаў ужо адчуваюць недахоп у пітной вадзе.

Шэсць гадоў назад Савет Міністраў БССР прыняў пастанову аб схеме комплекснага выкарыстання і аховы водных і зямельных рэсурсаў возера На-

рар. Пісьменнікі і вучоныя, прадстаўнікі мясцовых улад і спецыялісты рознага профілю — удзельнікі нарачанскай сустрэчы — з задавальненнем адзначылі пэўныя зрухі ў вырашэнні экалагічных праблем возера. У прыватнасці, вызначана водаахоўная зона, з якой ужо часткова вынесены жывёлагадоўчыя фермы, а таксама летнія аздараўленчыя базы розных устаноў. На мэты, звязаныя з экалагічным аздараўленнем Нарачы, урадам рэспублікі выдзелена больш за 10 мільёнаў рублёў. Разам з тым, яшчэ рана сцвярджаць, што пастанова Савета Міністраў рэспублікі сёння выконваецца паслядоўна і мэтанакіравана.

Калгасы і саўгасы, землі якіх прылягаюць да Нарачы, у водаахоўнай зоне не змянілі пакуль структуры пасаваў, як прадугледжвалася, — на 2200 гектарах раллі і мінеральныя і арганічныя ўгнаенні, хімічныя сродкі аховы раслін уносяцца ў глебу, а гэта значыць — і ў возера Нарач з вадай-верхаводкай. Выклічэнні мала што даюць, і абумоўлена гэта ў пэўнай меры супярэчнасцю: патрабуючы ад гаспадарак заняць раллю ў зоне шматгадовых траваў і часткова лесам, гаспадаркам і ў цэлым раёне не скарэктывалі план нарыхтовак і здачы дзяржаве збожжа, бульбы і іншых культур — адпаведна з пастановай Савета Міністраў.

Па той жа прычыне Мядзельскі лягас замест догляду лесу ў курортнай зоне высякае яго дзеля нарыхтоўкі «дзелавой драўніны» і ламае дрэвы, на-

рыхтоўваючы хваёвыя лапкі для вітаміннай мукі.

А лес і без таго пачаў здаваць свае ранейшыя пазіцыі, бо з-за безадказнай работы меліяратараў месцамі знізіўся ўзровень грунтовых вод вакол Нарачы, і верхавіны дрэў усыхаюць. Нізкая і лісцістасць басейна возера, асабліва з яго ўсходняга боку.

На нашу думку, мэтазгодным было б арганізаваць Нарачанскі курортны лягас і ў бліжэйшы час павесці лесааднаўленчыя работы, стварыць лесаахоўную паласу на ўсход ад возера Нарач, разгарнуць лесапраклавую гаспадарку.

Аднак, насуперак усялякай логіцы ў ахове прыроды і захаванні здаровага экалагічнага асяроддзя (жывучы, пэўна, выгадай аднаго дня), паміж азёрамі Нарач і Свір, у саўгасе «Нарач» прыступаюць да асушэння Радупляйскага мохавага балота, кутка надзвычай рэдкага і багатага па складзе расліннага і жывёльнага свету, вельмі неабходнага і гэтым, і іншым блакітным азёрам.

Практыка тым часам паказвае: не толькі меліяратары, архітэктары, будаўнікі ўносяць сваю «лепту» ў вынішчэнне нарачанскай прыроды. На Нарачы ідзе паспешлівае ведамаснае атабарванне, засяленне, і паўплываць на нейкі лад у ім ні Нарачанскі пасялковы Савет, ні Мядзельскі райвыканком, ні Мядзельскі лягас у поўнай меры не могуць.

БУДАЎНІЦТВА СПЫНЕНА!

Сёлета на старонках «Літаратуры і мастацтва» быў змешчаны шэраг матэрыялаў (артыкул «Заталпенне», калектывны ліст літаратараў і вучоных і інш.), у якіх гучала трывога з нагоды будаўніцтва Даўгаўпільскай ГЭС, выказваліся меркаванні аб яго неэкалагічнасці, аб тым, што ўзвядзенне электрастанцыі негатыўна паўплывала б не толькі на эканоміку рэгіёна, але і нанесла б непараўнальную шкоду прыроднаму асяроддзю. Звярталася ўвага на недасканаласць

самога праекта гідраэлектрастанцыі, праца над якім пачалася больш дваццаці гадоў назад і па многіх параметрах ужо не адпавядала сённяшняму дню.

Шмат зрабіла ў развясненні ідэі будаўніцтва гідраэлектрастанцыі на Дзвіне — Даўгаве латвійская грамадскасць, асабліва літаратары, вучоныя Латвійскай акадэміі навук. Чытачы, спадзяёмся, памятаюць змешчанае на старонках «Літа» інтэрв'ю з акадэмікам АН Лат-

війскай ССР Р. А. Кукайнэ, старшынёй экспертнай камісіі, якая дала адмоўную характарыстыку праекта будаўніцтва Даўгаўпільскай ГЭС.

Гэты невялікі экскурс у гісторыю пытання мы завершым на мажорнай ноте: САВЕТ МІНІСТРАУ ССР ПА ПРАДСТАУЛЕННІ УРАДАУ ЛАТВІІ І БЕЛАРУСІ ПРЫНЯЎ РАШЭННЕ АБ СПЫНЕННІ БУДАЎНІЦТВА ДАУГАПІЛСКАЙ ГЭС.

РЭПАРТАЖ У НУМАР

«ІДУ, НЯСУ ПАЧУЦЦЯЎ МНОГА...»

Грамадскасць рэспублікі адзначыла 105-ю гадавіну з дня нараджэння Якуба Коласа

УРАЧЫСТА ВЫГЛЯДАЎ гэтымі днямі Літаратурны музей Якуба Коласа. Тут экспанавалася выстаўна рэдкіх фатаздымкаў і кніг з аўтаграфамі народнага песняра. На адным здымку чытаем: «Зроблена ў Парыжы на Эйфелевай вежы ў чэрвені 1935 г. Якуб Колас. 15.IX.1936», бачым паэта ў час яго паездкі на Міжнародны кангрэс абароны культуры... Памятным было наведанне музея для трэцікласнікаў 137-й мінскай сярэдняй школы. У святых сценах яны давалі клятву на вернасць Радзіме — радасны і ўсхваляваныя, з толкі што павязанымі чырвонымі

галыштукімі, узнісла дэкламавалі вершы, прысвечаныя дзятве. Гучалі, вядома, і Коласавы радкі:

Ваша ранне —
Бой, змаганне;
У Кастрычніцкай віхуры
Карані вашай натуры...
Піянераў віталі сын Якуба Коласа, заслужаны работнік культуры БССР Д. Міцкевіч, вучань песняра на Беллэдтэхнікуме паэт С. Шушкевіч.

У дзень нараджэння Якуба Коласа да помніка народнаму паэту на плошчы яго імя былі ўскладзены кветкі. Ушанаваць памяць песняра прыйшла група ўдзельнікаў пленума праўлен-

ня СП БССР, прысвечанага 70-годдзю Вялікага Кастрычніка. На плошчы сабраліся супрацоўнікі Акадэміі навук БССР і літаратурных музеяў, а таксама родныя і блізкія Якуба Коласа. Слова на мітынгу сказаў Я. Брыль. Ва ўрачыстасці прыняў удзел загадчык аддзела культуры ЦК КПБ Я. К. Байтовіч.

4 ЛІСТАПАДА ў канферэнц-зале бібліятэкі імя Якуба Коласа АН БССР прайшла навуковая канферэнцыя. Было прачытана 18 дакладаў і паведамленняў па розных пытаннях коласазнаўства. Пра задачы вывучэння мовы народнага песняра гаварыў акадэмік-сакратар Акадэміі грамадскіх навук АН БССР М. Бірыла. Ён паведаміў, што Інстытутам мовазнаўства падрыхтаваны шматомны слоўнік мовы Якуба Коласа, справа — за выдаўцамі. Жыццёвасці традыцый заснавальніка сучаснай беларускай літаратуры прысвечыў сваё выступленне дацэнт Мінскага дзяржаўнага педагагічнага інстытута імя М. Горкага А. Рагуля. Доктар філалагічных навук А. Мальдзіс спыніўся на сувязях Якуба Коласа з Літвой. Па-новаму паспрабаваў прачытаць аповесць «Адшчапенец» доктар філалагічных навук М. Мушынін. «Якуб Колас і фальклор (на матэрыяле вуснапазыхных запісаў пісьменніка)» — так фармуляваў тэму свайго даследавання намеснік дырэктара Інстытута мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору АН БССР А. Фядосік. З цікавасцю слухаліся паведамленне вучонага сакратара Аб'яднання дзяржаўных літаратурных музеяў БССР і. Шарахоўскай «Ру-

Выступае фальклорна-этнографічны ансамбль вёскі Мікалаеўшчына. Фота Ул. КРУКА.

ною Коласа (аўтаграфы на кнігах) і расказ Д. Міцкевіча «Дом і сядзіба Якуба Коласа 1927—1941 гг.».

А ўвечары ўдзельніку канферэнцыі чакаў музей народнага паэта. Творы песняра прачытаў артыст Белдзяржфілармоніі М. Казінін, беларускія народныя песні выканалі заслужаная артыстка БССР В. Пархоменка і артыст А. Казак.

ПРАЦЯГАМ КАЛАСАВІН стала ўрачыстасці на радзіме песняра. Мінудай суботай дэлегацыя мінчан выехала на Стаўбцоўшчыну. Пісьменнікі, музейныя работнікі, супрацоўнікі Акадэміі навук, родзічы паэта наведалі Акінчыцы, Смольню, Мікалаеўшчыну, усіклі кветкі да помніка песняру. У Доме культуры калгаса «Радзіма Якуба Коласа» адбыўся ўрачысты вечар. Словы любові і пашаны да вялікага

сына зямлі беларускай, да яго роднага нута выказалі ў сваіх выступленнях дырэктар Літаратурнага музея Якуба Коласа З. Камароўская, паэты А. Вярцінскі, С. Шушкевіч, П. Прыходзька, В. Іпатава, С. Законнікаў, Я. Хвалей, М. Шаховіч.

Самадзейныя артысты Стаўбцоўскага раённага Дома культуры і фальклорна-этнографічнага калектыву вёскі Мікалаеўшчына наладзілі канцэрт. Выконвалі народныя песні, дэкламавалі вершы Коласа.

...Гудзе, вяселіцца на сцэне артыстычны люд, гораха азываецца задаволеная зала. А з партэта, што ўзвышаецца над сцэнай, глядзіць сам Колас і быццам прамаўляе:

Ляжыць шырокая дарога,
Вакол прасторы, і я іду,
Іду, нясу пачуццямі многа
І ясных думак чараду.

Іван КУРБЕНА.

Хлеб-соль у Акінчыцах прымае Станіслаў Шушкевіч.

Вольга Іпатава і Сяргей Законнікаў знаёмляцца з экспазіцыяй філіяла Літаратурнага музея Якуба Коласа ў Смольні.

Нарач да сённяшняга дня не мае навукова абгрунтаванага генеральнага плана забудовы сваіх берагоў, і невядома на якіх падставах горадабудаўнікі сцвярджаюць, што яго рэкрэацыйныя магчымасці выкарыстаны толькі на 10 працэнтаў (іншыя, праўда, называюць лічбу да 40) і што тыя некалькі санаторыяў, дамы адпачынку і турбаза, якія ўжо дзейнічаюць, — толькі частка ад таго, што там яшчэ будзе!

Возеры Нарач, між тым, акрамя забруджвання, пагражае і ганічнае вынішчэнне рыбы электратралам, які сяды-тады запускае па-браканьерску пад хвалі рыбакамбінат «Нарач».

Безумоўна, усе гэтыя і іншыя моманты сведчаць пра нашу гаспадарчую нехайнасць і прымітывізм у разуменні сваіх чалавечых і грамадскіх абавязкаў перад прыродай. Яны сведчаць аб адсутнасці пачуцця адказнасці ў пэўных службовых асоб за далейшы лёс зямлі, рэк і азёр у родным кутку.

Асноўны вывад з нашай нарачанскай сустрэчы: возеры, як і нарачанскаму курорту ў цэлым, патрэбен самавіты, руплівы гаспадар.

В. ЯКОВЕНКА, адказны сакратар секцыі нарыса і публіцыстыкі СП БССР, **І. НОВІКАУ**, **Л. КАРАЧАУ**, **А. КАПУСЦІН**, **М. МЕНІКІ**; **Л. РАЖКОУ**, дэкан гаспадарчага факультэта Беларускага тэхналагічнага інстытута, **З. ІЛЬІНА**, загадчык сектара Беларускага НДІ эканомікі і арганізацыі сельскай гаспадаркі, **Р. КАВАЛЕУСКАЯ**, навуковы супрацоўнік сектара гідрабіялогіі БДУ імя У. І. Леніна, **А. КАЗАННІКАУ**, загадчык аддзела часопіса «Родная прырода».

3 УЗНАГАРОДАЙ!

За плённую літаратурную дзейнасць і ў сувязі з сямідзесяціцігоддзем з дня нараджэння Прэзідыум Вярхоўнага Савета БССР узнагародзіў пісьменніка **КАВАЛЕВА Паўла Нічыпаравіча** ганаровай граматай Вярхоўнага Савета Беларускай ССР.

За шматгадовую плённую работу ў друку і ў сувязі з 50-годдзем з дня нараджэння Прэзідыум Вярхоўнага Савета БССР узнагародзіў дырэктара выдавецтва «Юнацтва» **ЛУНШУ** **Валянціна Антонавіча** ганаровай граматай Вярхоўнага Савета Беларускай ССР.

РЭПЛІКА

ПРЫКРЫЯ ЗБОІ

У «Вячэрнім Мінску» пачылася праграма Дэнады самадзейных і прафесійных тэатральных калектываў, якая праходзіць у сталіцы. Зацікавілася. Вырасла паглядзець «Люцікі-кветачкі» Г. Марчука ў пастаноўцы Мазырскага народнага тэатра. Прыходзім з сяброўкай у належны час да тэатра Янкі Купалы і бачым: дзверы зачынены, некалькі незадачлівых «гледачоў» аглядаюць вялікія тэлевізійныя аўтобусы ля тэатра, і — ніякай аб'явы.

Іншыя б нос павесілі, а мы ўсё ж знайшлі выйсць: вырашылі схадзіць на «Суд Алаізы» В. Коўтун (Маладзечанскі народны тэатр) у суседнім Палацы культуры Белсаўпрофа. Але і там — няўдача: па адной версіі спектакль пераносіўся на паўтары гадзіны, па другой — адмяняўся зусім. Так і не дабіўшыся толку, мы вырашылі напісаць у «ЛіМ» і спытацца: няўжо самадзейныя творчыя калектывы не заслужылі лепшых да слаб адносін? Няўжо нельга было пазбегнуць прыкрых збоў на свяце, прысвечаным 70-годдзю Вялікай Кастрычніка?

Г. ЗІНКЕВІЧ, студэнтка.

— Раней, чым гаварыць пра справы выдавецкія, пісьменнікія, хацеў спытацца аб тым, што сёння ва ўсіх на вуснах...

— Пра перабудову?

— Так. Што вас, Барыс Іванавіч, найбольш хвалюе ў гэтым працэсе?

— Каб ён не закончыўся тым, чым ужо канчаліся падобныя працэсы. Занадта мала рэальных спраў. Розніца ж між тым, што маем, і тым, што трэба, чаго хочам, застаецца амаль непераадольнай. Галоснасць дала магчымасць не толькі гаварыць пра тое, пра што га-

чы і галоснасці паўплываў на літаратуру?

— Станоўча, вельмі нават станоўча. З'явіліся, надрукаваны на старонках газет і часопісаў творы, што ляжалі гадамі ў шуфлядах пісьменніцкіх сталаў і не маглі знайсці дарогу да чытача ў той, як называем цяпер, застойны перыяд. Шмат цікавых публікацый і са спадчыны, якая па тых ці іншых прычынах была доўгі час недаступна. Куды цікавейшая, смялейшая стала публіцыстыка, крытыка. Нават пісьменніцкія з'езды, пленумы, сходы не па-

суровымі і жорсткімі рукамі абламаў і знявечыў галіны цвітучага дрэва і многім актыўным працаўнікам літаратуры і мастацтва давялося нізавошта адпакутаваць у жаклівых умовах многія гады, а шмат каму разлучыцца і з жыццём». Па-другое, вайна... Вайна патрабавала небывалых высілкаў ад усіх савецкіх людзей, яна вогненным смерчам прайшла па нашых гарадах і вёсках, у яе полымі загінуў кожны чацвёрты беларус. І хто сёння можа палічыць, каго і што мы страцілі? Не самым лепшым чынам

ларускай і іншых славянскіх мовах» перавыдала ў 1955-56 і ў 1962 гадах Масква. Астатнія яго кнігі, у тым ліку трэці том «Беларусаў» — вышэйшае дасягненне еўрапейскай славістыкі канца XIX — пачатку XX стагоддзя — які складаецца з трох выпускаў — «Народная пазыя», «Старая заходнеруская пісьменнасць», «Мастацкая літаратура на народнай мове» — практычна сёння недаступныя шырокаму колу чытачоў. Ды і іншыя значныя працы Я. Ф. Карскага не перавыдаваліся. А гэта ж адзін з самых заслужаных перад Беларуссю людзей. Нават сваю бібліятэку, якая налічвала тысячы тамоў, ён бясплатна перадаў у 1922 годзе ў БДУ. (Цяпер яго кнігазбор знаходзіцца на захаванні ў Дзяржаўнай бібліятэцы імя У. І. Леніна). Не вельмі пакуль шанцуе і такому выдатнаму мовазнаўцу, фалькларысту і этнографу, як Іван Іванавіч Навосіч. У 1983 годзе выдавецтва «Беларуская Савецкая Энцыклапедыя» перавыдала факсімільна яго «Слоўнік беларускай мовы». А калі ж будуць перавыдадзены ці выдадзены ўпершыню, бо знаходзіцца ў рукапісах, яго першы слоўнік гістарычнай беларускай мовы «Алфавітны паказальнік старажытных беларускіх слоў, выбраных з Актаў, што адносяцца да гісторыі Заходняй Расіі», за які вучоны атрымаў у 1865 годзе Уваруўскую прэмію і рукапіс якога знаходзіцца ў бібліятэцы АН СССР у Ленінградзе, той жа «Дадатак да беларускага слоўніка» (каля 1000 слоў!), «Зборнік беларускіх прыказак» (1867 г.), за які вучонаму быў прысуджаны залаты медаль Рускага геаграфічнага таварыства, «Беларускія прыказкі і прымаўкі» (1852 г.), «Беларускія прыказкі і загадкі» (1868 г.), «Беларускія песні» (1873 г.)? Яшчэ адно імя, вельмі ж пашаноўнае і дарагое — імя беларускага этнографа і фалькларыста Аляксандра Казіміравіча Сержпутоўскага. Выдавецтва «Беларусь» у 1965 годзе з усяй яго вялікай спадчыны перавыдала зборнік апавяданняў і казак («Казкі і апавяданні беларускага Палесся»). А астатнія яго працы, такія, як, напрыклад, «Прымкі і забавоны беларусаў-палешукоў» (1930), «Беларускія прыказкі і прымаўкі, запісаныя ў Мазырскім павеце» (1912), «Бортніцтва на Беларусі» (1914) ды і іншыя, дарэчы, многія з якіх таксама знаходзяцца дасюль у рукапісах і амаль недаступныя чытачам? Зусім — ні разу! — не перавыдаваліся ў нашай рэспубліцы працы такіх вучоных, як М. Доўнар-Запольскі, Е. Раманаў, М. Нікіфароўскі, П. Шпілёўскі, У. Дабравольскі, П. Шэйн, П. Бяссонаў, А. Сапуноў, М. Любаўскі, П. Уладзіміраў, І. Сербай, М. Федароўскі, Ч. Пяткевіч, М. Шчакаціхін, К. Машынскі... Спісак можна доўжыць, уключаючы ў яго прадстаўнікоў літаратуры і навукі, скажам, ад Кірылы Тураўскага да нашых незаслужана забытых многіх сучаснікаў. Словам, у нас ёсць што выдаваць і перавыдаваць. Ды і тое, што выдаецца, варта перагледзець, бо не ўсё выдаецца так, як напісана. Трэба, нарэшце, выдаць поўныя Зборы твораў Янкі Купалы, Якуба Коласа, Максіма Багдановіча ды і іншых класікаў нашай літаратуры...

— Тэму выдання і перавыдання спадчыны закрываў А. Сідарэвіч у артыкуле «Азірнуцца і ўбачыць», які быў змешчаны на старонках «Літаратуры і мастацтва»...

— Падтрымліваючы ўвогуле пафас і накірунак артыкула, я не магу не выказаць і некаторых крытычных зауваг, бо і ў гэтым артыкуле, як і ва многіх іншых публікацыях, што з'явіліся ў апошні час, на жаль, шмат блытаніны, а то і няпраўды. Не хапае прафесіяналізму, ведаў, а ў выніку... Я (Заканчэнне на стар. 6—7).

БАЧЫЦЬ МІНУЛАЕ, ЗАГЛЯДВАЦЬ У БУДУЧЫНЮ

Гутарка з лаўрэатам Дзяржаўнай прэміі БССР, загадчыкам рэдакцыі выдавецтва «Мастацкая літаратура» Барысам САЧАНКАМ

дамі маўчалі, але і выявіла нізкую культуру спрэчак, няўменне слухаць адзін аднаго, паважжаць погляд і думку таварыша, лічыцца з ім. На паверхню дзе-нідзе вылезла групаўшчына, дэмагогія. Працэс дэмакратызацыі, галоснасць сёй-той спрабуе выкарыстаць у асабістых мэтах, звесці рахункі з непрацяцямі. Не заўсёды, як мне здаецца, на карысць і каравыя змены, што зроблены іншы раз паспешна, без уліку дзелавых і чалавечых якасцей, без згоды на тое калектываў. Жыць і працаваць у новых умовах, як выявілася, не проста, не-не дый дае пра сябе знаць ранейшае, хоць і асуджанае, але звыклае, апрабаванае... А працэс перабудовы, дэмакратызацыі патрэбны, проста неабходны. Накапілася ж столькі праблем, ад вырашэння якіх залежыць лёс не толькі кожнага з нас, але і будучыня краіны, свету, усяго чалавецтва. Здаецца, многія з гэтых праблем намацаны, выяўлены. Патрэбны смеласць, рашучасць, каб узяцца іх вырашаць. І тут вельмі важны «чалавечы фактар», які раней не заўсёды ўлічваліся. Многае ж прагледжана, упущана. Маю на ўвазе перш за ўсё ўнутраную культуру людзей. Бездухоўнасць відэочыная, яе не схаваеш. Ці не адсюль і нацыянальны нігілізм, кар'ерызм, пратэктарызм, бюракратызм, празмернае захопленне ўсім замежным, спажывецтва, алкагалізм, наркаманія... А тая ж аб'явакасць? Яна ж не толькі ў людзей звычайных, простых, а і ў некаторых кіраўнікоў, прычым не самага нізкага рангу. Страшна, калі чалавека не хвалюе лёс культуры народа, лёс помнікаў культуры і архітэктуры, якія на нашых вачах усё яшчэ разбураюцца і руйнуюцца, лёс паветра і вады, якія забруджваюцца, атручваюцца, лёс цэлых відаў птушак, звяроў, рыб, раслін, якія знікаюць. «На наш век хоць і, а там хоць трава не расці», — вось якая тут няхітрая філасофія.

Правільныя словы, сказаныя Міхаілам Сяргеевічам Гарбачовым, што перабудову трэба пачынаць з сябе, многія не пачулі, прапусцілі міма сваіх вусняў. Ёсць і такія, хто не думае ні пра якую перабудову, чакае, калі вернецца ранейшы яго «зорны час». Сёй-той жа, замест таго, каб самому жыць і працаваць сумленна, па-новаму, усё яшчэ заклікае да сумленнасці, жыць і працаваць па-новаму іншых...

— Як, на вашу думку, працэс перабудовы, дэмакратыза-

раўнаць з тымі, якія бывалі раней. Пісьменнікі звяртаюцца да многіх набалелых праблем. Завельмі ж доўга маўчалі, а калі і гаварылі, дык не ўсе і не заўсёды ўсю праўду. Ды і перш жа, чым брацца за перабудову, трэба ведаць, што перабудоваць. Пра дэмакратызацыю, галоснасць сапраўдных твораў марылі, змагаліся за іх, іх набліжалі. У літаратуры, у жыцці пісьменніцкіх арганізацый таксама накіпілася нямаля праблем, якія нельга адкладваць надалей, трэба іх вырашаць. Час паказаў, што не ўсе гучна, з помпай, аб'яўленыя дасягненні, вытрымалі выпрабаванне. Значэнне некаторых з'яў і асобных пісьменнікаў, іх твораў пераацэнена, а некаторых — недаацэнена. Не ўсё, далёка не ўсё, што выдаецца як мастацкая літаратура, адпавядае гэтай высокай назве. Дае пра сябе знаць старое, аджылае, не хапае і майстэрства, прафесіяналізму ў самым добрым значэнні гэтага слова. А тая ж самарэклама! Колькі часам можна было чуць крыку, галасу з выпадку кожнага знесенага яйка, нават калі яно і баўтун! Уся энергія, увесь пар у некаторых ішоў, як казаві М. Святлоў, не на тое, каб цягнуць гружаныя вагоны, а на нікому непатрэбныя паравозныя свісткі. Нельга сказаць, што мікраклімат у літаратуры ды і ў Саюзе пісьменнікаў пагоршыў. Але ён стаў яўна не тым, якім быў, калі жылі і працавалі М. Лынькоў, П. Глебка, А. Куляшоў, П. Броўка, І. Мележ, А. Макаёнак, А. Кулакоўскі, П. Пестрак, ды і іншыя вядомыя пісьменнікі. З іх адыходам многае змянілася. І, на жаль, не ў лепшы бок. Шмат праблем і з моладдзю, тымі, хто ідзе ў літаратуру і заўтра стане яе гонарам. Трываюць, што аўтарытэт Саюза пісьменнікаў не толькі ў вачах грамадскіх, але і многіх яго членаў, літаратурнай моладзі падае. Вядома, не ўсё ў нашым жыцці і ў жыцці літаратуры было ды ёсць і цяпер добра. Але нельга не бачыць і іншага — Беларусь, наша літаратура за гады Савецкай улады дамагліся велізарных поспехаў, заваявалі прызнанне, выйшлі ў шырокі свет. І гэта, нягледзячы на не заўсёды спрыяльныя ўмовы...

— Што вы маеце на ўвазе?

— Перш за ўсё культ асобы. Ён надта ж негатыўна адбіўся на развіцці эканомікі, культуры, навукі і — асабліва — мастацтва, літаратуры. П. Броўка гаварыў на адным з пленумаў СП БССР, што «культ асобы

адбіўся на развіцці нашай літаратуры і мастацтва і так званы «застойны перыяд»... І ўсё ж Беларусь, яе эканоміка, навука, культура, літаратура, хоць і не так, як хацелася, як маглі, а развіваліся. Ёсць чым нам, гонарыцца! Бяда, што многія пакуль што па-належамаму не ацанілі тую вялікую багаці, якія мы маем. Асабліва, духоўныя...

— Вы хочаце сказаць пра стаўленне да роднай гісторыі, помнікаў культуры?

— Наогул пра стаўленне да тых вялікіх духоўных скарбаў, што пакінулі нам нашы папярэднікі. У выкарыстанні іх мы далёкія ад ідэала. А час бы парупіцца, бо спадчына ў нас не такая і малая, як некаторым уяўляецца. Ва ўсякім выпадку вывучаць, выдаваць, перавыдаваць, прапагандаваць нам ёсць што. Пра гэта гаворыцца не адзін год, аднак... Як гэта ні дзіўна, але і сёння яшчэ даводзіцца даказваць, як неабходна ведаць свае карані, вытокі, як неабходна мець гістарычную памяць. Многае ж з таго, што асталося, дайшло да нас, — аглявана, аблыгана, абчэплены рознага роду вульгарызатарскімі біркамі. Ды якімі! Успомніце, што пісалася і гаварылася пра К. Каліноўскага, В. Дуніна-Марцінкевіча, Ф. Багушэвіча, М. Багдановіча, М. Гарэцкага і нават Янку Купалу, Якуба Коласа... А чаго яшчэ ўчора не прыпісвалі Алесю Гаруну? Лёд крануўся. Выдадзена «Беларуская Савецкая Энцыклапедыя», выдадзены творы Ядвігіны Ш., К. Каганца, А. Паўловіча, С. Палуяна, М. Гарэцкага, Г. Леўчыка, У. Галубка, Л. Калогі, Я. Дылы, Я. Нёманскага, У. Жылкі, Л. Чарняўскай, зборнік дакументаў і матэрыялаў «Пачынальнікі» і інш. Выходзіць шматтомныя выданні фальклору, «Збор помнікаў гісторыі і культуры Беларусі», «Энцыклапедыя літаратуры і мастацтва»... Але многае, што варта было б, што таго заслугоўвае, яшчэ не сабрана, не выдадзена. І размова ідзе не толькі пра спадчыну пісьменнікаў, а і вучоных — гісторыкаў, краязнаўцаў, археолагаў і г. д. Узяць хоць бы таго ж сусветна вядомага філалага-славіста, заснавальніка беларускага мовазнаўства і літаратуразнаўства, этнографа, фалькларыста, акадэміка некалькіх акадэміяў Яўхіма Фёдаравіча Карскага, які напісаў больш за 700 прац. А што ў нас пасля яго смерці перавыдадзена? У Беларусі — нічога, ні адной працы! Праўда, дзве яго працы — «Беларусь: мова беларускага народа» (1—3 выпускі) і «Працы па бе-

Пімен ПАНЧАНКА

«МУДРЫЯ НАРОДНЫЯ АСНОВЫ...»

Валдашы

Н. П. ЯКАЎЛЕВАЯ, навуковаму супрацоўніку музея Айчынай вайны ў г. Валдаі

Гэтая гісторыя і знікла б,
Каб я ліст адзін не атрымаў...
Нашых продкаў
Патрыярх свяцейшы Нікан
Ад каталіцызму ратаваў.

Бо тады, ў семнаццатым стагоддзі,
Езуіты рушылі ў паход,
Каб на дзвінскай баравой выгодзе
Пакланіўся Езусу народ

Русь была тут белаю і чыстай,
А цяпер падкраўся езуіт.
«Трэба, праваслаўныя, нам выстаць», —
Полацкі сказаў архімандрыт.

І не ўсе шляхі вядуць да Рыма,
І дарогі ў Кіеў не пытай...
Тысячы лапцюжных пілігрымаў
На Валдаі імкнуцца, на Валдаі.

Рушылі касцы і хлебасеі,
І чароды беларускіх жней
Да братаў па богу — у Расею,
Каб ад д'ябла ратаваць дзяцей.

Болей пеша, а там-сям і конна,
Пыл натоўп на многа вёрст растуўк.
Везлі кафлю, гладышы, іконы
І насенне кветак і кустоў.

Хоць няма радней лясных узгоркаў
І нябесаў не знайсці сіней,
Пакідаць свае хаціны горка,
Але кара боская страшней.

Скончана пакутная дарога! —
Воля і лясцоў Валдайскай шыр.
Узвалі пазней у славу бога
Іверскі славуты манастыр.

Вось і парадніліся славяне,
Блізкія па працы і душы,
На Валдаі — рупныя сяляне
І народ прыгожы — валдашы...

Скажа хто «Валдаі» —
І мне трывожна:
Я ў лясках валдайскай ваяваў.
На зямлі той сціплай і прыгожай
Я Дзямянск і Полу вызваляў.

У мяне не панскія замашкі:
Жуй сухар, будуй сабе шалаш...
Як спявалі юныя валдашкі!
Пасля фронту — я і сам валдаш.

Мне спявалі песні не старыя
(Ім Святоў сказаў, што я паэт):
«Твои глазки голубые
Понесем мы в лазарет».

Не знайшоў такой красы нідзе я,
Мой Валдаі, як казка для жывых.
Там жыве цудоўная Надзея,
Захавальніца падзеяў франтавых.

Па-братэрску з Мінска вас вітаю
І да вас імчуся, дарагой.
І ваш званочак — дар Валдаі
Звініць трывожна пад дугой.

Фадзееў у Мінску

З Кенігсберга, Прагі, Вены,
Не забыўшы грукат мін,
На свой з'езд пасляваенны
Мы з'язджаліся ў Мінск.

Як ваенны лес зрадзелы —
Беларускіх творцаў круг.
А з Масквы да нас Фадзееў
Прыімчаўся — слаўны друг.

Быў на іншых не падобны:
Рэзкі, смелы і... сівы,
Справядлівы, строгі, добры,
Юны з ног да галавы.

Гаварылі, гаравалі,
Што народ перацярапеў;
Планавалі, меркавалі,
Як і што пісаць цяпер.

У адзінай зале ў цэнтры
І гасцей, і ўсіх сяброў
Мы пацешылі канцэртамі:
Пра ўцёс спявак зароў...

Злосна пазіраў Твардоўскі,
Звяў і Глебка — тамада,
За вячэраю сяброўскай
Нам Фадзееў дыхту даў:

«Я прыехаў песні маці
Беларускія пачуць,
І дарэмна час патраціў:
Не спяванне — каламуць.

Я ў Шаляпіна ўцёс той
Слухаў, слухаў да зары.
Ваш актор басілам тоўстым
Роў, нібы асеў стары.

Маці прозвішча — Булыга,
Клічка даўня мая...
Броўка той зубамі скрыгаў,
Спахмурнелі Танк і я.

Зажурыўся мудры Колас:
«Саша, ты на нас не злуй —
Паліцэйскі трапіў голас,
І па вобліку — халуй»...

...Зноў турбуюцца аб свяце,
Пра канцэрты для гасцей...
Я фадзееўскую маці
Успамінаю ўсё часцей.

Паядынак

Чаму ў паэта зноў настрой паганый?
Якая там за мову барацьба,
Калі расце патомак партызана
З душою баязліўца і раба.

З душою спахжыўца і кар'ерыста...
Пра будучыню марыў я не раз,

Аб людзях працавітых, гордых, чыстых
Без гультаёў, паклёпнікаў, пралаз.

«Не характэрна.
Ёсць героі: Чэлік...
Майстры перабудовы, маякі...»
А бюракратаў крышачку зачэпіш —
Адпомсцяць подла, натаўкуць бакі.

Абрыдла пустаслоўя недарэчнасць,
Не цешаць ні сябры, ні кнігі, ні радня.
Наўна я пісаў пра чалавечнасць:
Заместа працы — ўсюды балбатня.

Не сніся мне, жытнёвае маленства,
Развееўся начлежны цёплы дым...
А навакол — адны мерапрыемствы,
На мове канцылярскай мы гудзім.

А клён гарыць разгневана і пекна,
А у мяне — Чарнобыль на душы.
Мажліва, мне сысці на год у пекла?
Ды не прапусцяць:
Мала нагрэшыў.

А вучацца цяпер грашыць са спрытам,
І прастытутак больш, чым салаўёў.
А той, хто прагна жрэ са спецкарыта,
Зноў павучанне нуднае развёў:

«Ты пішы пра кветкі і каханне.
Не чапай начальнікаў...
А мы
Са сваімі роднымі грахамі
Самі дойдзем да сваёй зімы.

А цябе з таёй перабудовай
Хутка мы і скруцім, і сagnём.
Наша праўда правіць будзе доўга,
А тваю — не знойдзеш і з агнём».

Не спявай мне песню пра арэлі
І пра сон дзяўчыны на зары...
Азвярэлі людзі, азвярэлі.
Вы даруйце, добрыя звяры.

Не знаёмы вам злачынцаў сродкі:
Трэба толькі ежа вам, не кроў...
Б'юць жанчын цяжарных,
Рэжуць глоткі,
Забіваюць, п'яныя, бацькоў.

Прагныя, пачварныя істоты,
Б'юць з-за грошай,
Рэчаў залатых.
Восень...
Парыжэла ўся лістота,
Паніжэллі голыя сады.

Мудрыя народныя асновы,
Мы без вас у жорсткасці згарым!
Кожны год да нас прыходзіць новым,
Адыходзіць змрочным і старым.

Ад нявер'я і тугі не плачу,
Веру:
Дабрыня людская ёсць —
Толькі ў працы з поўнаю аддачай,
І ў каханні шчырым і гарачым,
І ў вачах даверлівых дзіцячых,
Дзе яшчэ не начавала злосць.

Горкі жолуд

Стаміўся я, стаміўся:
Няпраўды перабор.
Ізноўку стыне ў місе
Мой беларускі боршч.

Ізноў расчараванне...
Не цешыць ззянне рос,
Не захапляе ранне:
Не той цяпер узрост.

Раскоша сёння дурням
І жулікам старым.
Жыццё як смалакурня,
Ды вельмі чорны дым.

З зямлі вас цяжка змесці,
Паклёп, хлусня, падман.
А мне ізноўку лезці
У дым той і туман.

Душы няўтольны голад
Надзеяй закілзай.
Жыцця свой горкі жолуд
Журботна дагрызай.

Назвы

Залессе, Плёсы, Крэва,
Ваўчу і Ваўкавыск
Змяніць, закрэсліць трэба! —
Здаўна я чую віск.

І трубяць зноўку боўдзілы,
«Што Мсціж і Арахі,
І Бортнікі, і Бондары,
Здаваць пара ў архіў.

Бо назвы ў вас жабрачыя
І па-сялянску нудныя:
І Жабінка, і Жабчыцы,
А ёсць яшчэ і горш.
Даем вам назвы новыя
Пасёлкаў: Ізмурдны,
Жамчужны, Лучазарны,
І горад Салігорск
І горад Светлагорск».

А ў нас паміж лясцоў, балот
Ніколі гор тых не было.

Дзе шукаць
Сваю родную мову
У наш час?
Адкажы мне паціху,
Не голасна...
Недзе ёсць беларуская шкода,
Недзе ёсць беларускі ў нас клас;
Ды тэатры Купалы і Коласа;
І на рынках
У далёкіх райцэнтрах,
Дзе цёткі тавару
Па-беларуску даюць ацэнку;
І ў ланях вясковых,
Дзе парэцка з венікам;
Ды на сходах пісьменнікаў.

Варыянт

Мы баімся ядзернай і хімічнай...
Я сам
Камітэт па справах міру вяду.
А трэба капаць калодзежы,
Каб мець запасную ваду,
Бо катастрофа
Можа прыйсці праязічна.
Выведзе са строю
Злачынец ці няўмека
Электрычнасць,
Каналізацыю
і вадаправод —
І настане канец
Электроннага веку,
Захлынецца ад смагі і броду
Адукаваны народ.

Я сціпла вылез
Са сваім варыянтам,
А мяне палічылі вар'ятам.

А навошта нам установы?
Каб пісаць кожны дзень пастановы.
А навошта нам пастановы?
Каб жылі і цвілі установы.

Праблемы, узнятыя Л. Дранько-Майсюком у дыскусійным артыкуле «Як» і «навошта!», — не надуманыя, не эстэція. Яны існуюць з таго часу, як існуе мастацтва, і паўстаюць асабліва востра і надзённа ў крызісныя, паваротныя, абнаўляльныя часы грамадскага і літаратурнага жыцця...

НАПРЫКЛАД, калі звярнуцца да гісторыі беларускай літаратуры, прыгадваецца вядомая дыскусія пра суднасны сацыяльнага і эстэтычнага на старонках «Нашай Нівы» ў 1913 годзе. Або літаратурныя спрэчкі другой паловы 20-х — пачатку 30-х гадоў, дзе праблема «вырашалася» ва ўтылітарным, вульгарна-сацыялагічным плане — «трэба, каб слова падносила цэглу». «Майстэрства, што з табой рабіць?» — так у паваротныя 60-я гады артыкулам Р. Бярозкіна на старонках «ЛіМа» зноў і павоўнаму пачалася вострая размова аб змястоўнасці паэзіі і праве паэта на фармальны пошук.

Так што дыскусія па праблеме зместу, формы і прызначэння мастацтва не «кругі на вадзе» ад выпадкова кінутага каменя, як называе іх у аднайменным артыкуле Л. Галубовіч («ЛіМ», 21.VIII. 1987 г.), а своеасаблівыя «прылівы», якія сведчаць аб унутраных глыбінных працэсах у літаратуры. Яны вечныя і кожны раз па-свойму надзённыя. (Зрэшты, важнасць і надзённасць праблемы, вядома, яшчэ не гарантыя цікавай дыскусіі).

Важна, што, пачынаючы гэту размову, Л. Дранько-Майсюк не абмяжоўваецца крытычнымі заклікамі, а прапаноўвае сваю пазітыўную праграму, дзе ёсць слушныя моманты — клопат аб мастацкай літаратуры, развагі пра пачуццё жанру як меры гарманічнага мыслення і інш.

Выклікае, аднак, катэгарычную нязгоду тое, што аўтар раздзяляе пытанні зместу і формы, «што» і «як», прапаноўваючы засяродзіцца толькі на апошнім: «Пытанне: як пісаць, пытанне формы павінна сёння мець першае значэнне сярод іншых пытанняў літаратурнага побыту». Менавіта бездакорная форма, на яго думку, дапаможа вярнуць нацыянальную літаратуру чытача. А калі твор набудзе патрэбную мастацкую форму, то «не будзе багата клопату і з пытаннем «навошта» — яно вырашыцца само сабой, а можа, і не ўжыцца. Што ж датычыць пытання зместу, то, лічыць Л. Дранько-Майсюк, яно «ва ўсе дзесяцігоддзі было ў нас навідавоку», і пісьменнікам засталася толькі «апрацуць свой перагучаны змест у зграбную вопратку ювелірнага формы».

Выходзіць, тая мера праўды, якую прапаноўвала літаратура чытачу ў мінулыя дзесяцігоддзі, нас цалкам задавальняе, варта толькі падаць яе ў прыгожай упакоўцы, ювелірнай аправе, выглядаваць «халявы ботаў літгерояў»?

Алагічнасць такая яўная, што нават спрачачна нехвата, тым больш што гэта ўжо зрабіў Л. Галубовіч. Ды і творы Б. Мікуліча і А. Бачылы, якія аўтар прыводзіць як апраўданне надзей чытача, згадзіцца, не ўведлірна зграбнаю формам уражваюць, а сваёй грамадзянскай праўдзівасцю і болей, унутранай годнасцю і шчырасцю слова, сказанага без аглядкі на кан'юнктуру, на рэдактара, адзін на адзін перад сваім сумленнем.

І ўсё ж ёсць падставы, і немалыя, для закліканасці мастацкаму твору, яго формай, як і для насцярожанасці перад спрошчаным, вульгарна-сацыялагічна зразуметым «зместам». Аб гэтым піша, напрыклад, У. Някляеў у рэцэнзіі на новы зборнік Л. Дранько-Майсюка «Над плячам» («ЛіМ», 29.V.1987 г.): «І ў спрэчцы гэтай — я на баку Л. Дранько-Майсюка. Бо на другім баку — небяспека страціць паэзію як паэзію, падмяніць яе ў лепшым выпадку філасофіяй, сацыялогіяй, палітыкай, у горшым — чорт ведае чым. І ўзаконіць такую падмену, што мы спрытна навучыліся рабіць».

Так, сапраўды, і сёння ёсць спробы выдаваць за літаратуру схематычныя творы-ілюстрацыі аб перабудове і рыфмаваныя лозунгі пра паскарэнне. Але, думаецца, горкія ўрокі мінулага не прайшлі дарэмна — у літаратуры і чытача выпрацавалася вострая рэакцыя непрымання кан'юнктуры, дэмагогіі, няшчырасці, каб беспамылкова адрозніць, напрыклад, ма-

стацкую, сумленную, крывёю сэрца напісаную публіцыстычную паэзію Панчанкі ад хлесткіх заклікаў і заклікаў так званых «салаў'ёў перабудовы». І ўжо нікога не падманеш, што, маўляў, так трэба пісаць для «грамадзянскасці», такія «правільны гульні», а вось захачу — і напішу па-мастацку, шыра, для душы.

Як вострае, палемічнае непрыняццё тэматычнай запланаванасці мастацтва, вузка і спрошчана зразуметай сацыяль-

У такой крытыцы і паэзія Алеся Рязанава, з яе незвычайнай канцэнтрацыі зместу на ўсіх узроўнях мастацкай структуры — у інтанацыі, вобразе, сінтаксічнай канструкцыі, архітэктоніцы кнігі — пападае ў разрад фармалістычных вышукаў.

З другога боку, Л. Дранько-Майсюк наглядна прадэманструваў у крытычных закліках да некаторых твораў, што адбываецца, калі разглядаць іх толькі з боку формы, не зважаючы на змест. Так,

Тамара ЧАБАН

МІЖ СЦЫЛАЙ І ХАРЫБДАЙ

насці і публіцыстычнай надзённасці я ўспрымаю і артыкул «Як» і «навошта?».

Аднак увім, карыстаючыся вобразамі з артыкула А. Блока «Тры пытанні», на які спасылкаецца Л. Дранько-Майсюк, што прыгажосць і карыснасць — тыя міфічныя астравы Сцылы і Харыбда, паміж якімі плыве карабель мастацтва. І вось ён, згодна «лоцыям» распачынальнікаў палемікі, абмінуў «Харыбду цяжкіх, нерухомах і непрынальных скал... патрэбнага» і шчасліва прычаліў да вострава Сцылы, дзе «лёгка захмялелую душу дражніць недасяжны прывід прыўкраснага». Але ці не падсцерагае тут сваю небяспека: адасобіўшыся, як раіць, напрыклад, У. Някляеў, ад іншых відаў грамадскай дзейнасці, каб «займацца літаратурай», пайсці ў своеасаблівае «духоўнае падполле», зрабіўшы самазтай пошук рыфмы, рытму, вобразаў і іншых форм прыгожага, легкавейным крылам матылька адмахваючыся ад неарапаўскай пугі і ядзерных «тамагаўкаў». Або, нібы геранія вядомага фільма «Пакаянне», у знак «пратэсту» памайстэрску вырабляючы і аздабляючы адмысловыя торты-храмы для ўсехі і асалоды мяшчан, якія патрабуюць ад мастацтва: «Зрабіце нам прыгожа!» Тым больш, што і тут вопыт ужо ёсць — у 70-я гады літаратура, асабліва паэзія, навучылася прыгожа і шматзначна гаварыць ні аб чым, гладкасцю і вытанчанасцю формы прыкрываючы беззмястоўнасць. І не толькі літаратура: як правільна заўважае Л. Дранько-Майсюк, і ў грамадскім жыцці ад некаторых дарагіх і святых для нас паняццяў засталася толькі форма, вонкавая абалонка, якой трэба вярнуць сапраўдны змест, напоўніць праўдай жыцця.

Дык навошта, адмаўляючы адну крайнасць, кідацца ў другую, — дбаючы пра форму, забываць пра змест? Тым больш, што сама прырода мастацкага твора супярэчыць гэтаму падзелу. Каю, як не паэту, ведаць, што паняцці зместу і формы — умоўныя, што паасобку яны — філалагічныя абстракцыі, а ў мастацкім творы існуюць як адзінае цэлае, непадзельная эстэтычная субстанцыя. Мастацкі змест нараджаецца разам з формай і існуе толькі ў ёй, унікальнай, адзіна ўласцівай яму форме. Нельга не згадзіцца з крытыкам В. Кожынавым, які піша ў кнізе «Вершы і паэзія»: «У паэзіі няма і не можа быць чыста фармальнага дэталей, прыёмаў, элементаў. Усё наскрозь змястоўна. Дробнейшыя змены формы азначаюць змены зместу, сэнсу. І наадварот: кожны штырх, кожны нюанс сэнсу непазбежна ўвасоблены, рэалізаваны ў форме». Думаю, у такой жа меры гэта адносіцца і да прозы.

Пытанні ідэйнасці, змястоўнасці і мастацкай каштоўнасці твора нельга разглядаць паасобку, як гэта часта робіцца ў крытыцы. Звычайна ў крытычным аналізе мастацкі змест падмяняецца канкрэтна-бытавым, а мастацкая праўда — праўдападабенствам. І тады пачынаецца барацьба з умоўнымі сітуацыямі і вобразамі, з «няправільнымі» героямі і г. д., кіруючыся тым, што «ў жыцці так не бывае», забываючы, што змест мастацкага твора — у самім творы, а не па-за ім, што рэальнасць літаратуры — своеасаблівае, паэтычнае рэальнасць, якая жыве па сваіх мастацкіх законах.

у знікненні герані Бараноўскай з рамана В. Быкава «Кар'ер» ён бачыць толькі «кампазіцыйную няўвязку», не дапускаючы, што яно можа несці свой ідэйны глыбокі сэнс, змястоўную нагрузку. На мой погляд, знікненне Бараноўскай — гэта ў пэўнай меры сімвалічная сітуацыя, якая мае жыццёвую, канкрэтна-гістарычную аснову. Аўтар ставіць пытанне: што адбываецца, адбылося з чалавекам, грамадствам, калі «знікаюць» Бараноўскія — знікаюць, не прымаюцца ва ўлік народныя гуманістычныя прыніцы маралі. Нават калі гэта абумоўлена жорсткімі ўмовамі вайны. Усе чытачы, мабыць, заўважылі, з якой неярпліваасцю, разгубленасцю чакаюць героі Бараноўскай, і гэта чаканне перадаецца нам. Як вядома, на прыёме чакання героя, які так і не з'явіўся, заснаваны шмат якія творы сучасных савецкіх і замежных аўтараў. Аднак у Быкава гэта не проста мастацкі прыём. Калі б вярнулася Бараноўская, многія б вырашыліся інакш. І — не было б «Кар'ера», не было б той духоўнай драмы ў жыцці героя.

Падыходзячы толькі з боку формы да твораў Пташнікава і Адамчыка, Л. Дранько-Майсюк, як заўважыў Л. Галубовіч, трапляе ў двухсэнсоўнае становішча — іх агульная ацэнка ніяк не сумяшчаецца з «прыватнымі» заўвагамі па форме: «адметны» раман — «знарок нечытальны», а «таленавіты» — «можна скарачаць цэлымі раздзеламі».

Толькі разумеючы форму твора як вопратку, якую можна перакроіць, можна раіць аўтару, як гэта робіць Л. Дранько-Майсюк, скарачаць раманы цэлымі раздзеламі, запўніваючы, што «ніякай шкоды не будзе нанесена сюжэту, псіхалогіі герояў, агульнай канцэпцыі». Форма мастацкага твора — не выпадковае адзенне зместу, гэта сам змест, частка жывой з'явы духу (вядома, пры ўмове, што твор — жывы арганізм, а не мёртвая канструкцыя). Я не супраць правак, скарачэнняў, шмат якім творам яны сапраўды патрэбны (Дранько-Майсюк гэта ведае з вопыту рэдактара), але ж трэба памятаць, што рэжаш «па-жывому», што так званая работа над формай абавязкова выкліча змены ў змесце, вобразах герояў, прадбачыць, што гэта за змены і ці заўсёды да лепшага, а не сунішаць аўтара, што «балоха не будзе».

Алсутнасць прыгажосці, на думку крытыка У. Огнева, «ёсць бяссілле ідэі». Але і адсутнасць ідэі, унутранага духоўнага зместу забява прыгажосць. У брытанскім музеі масак ёсць пасяротны злепак з твару славуатай прыгажуні: кажучы, гэта жаклівае відовішча, бо — безжыццёвае. Форма без зместу. Нездарма яшчэ антычныя філосафы ўвялі паняцце «эйдан эйдас» — унутраная форма, адчуваючы, што толькі калі ўнутранае, духоўнае адбіваецца ў знешнім, можна гаварыць аб прыгажосці і мастацкай дасканаласці.

Аб арганічнасці, жыццяздольнасці твора сведчыць адзінства знешняга і ўнутранага, непрыкметнасць фармальнага элементаў, натуральнасць, ненатужнасць, нязмушанасць паэтычнага выказвання, унутраная эстэтычная мера. У вышэйшай ступені гармонія зместу і фор-

мы валодаў, як вядома, А. Пушкін, пра якога сказаў Л. Талстой: «У Пушкіна не адчуваеш верша; нягледзячы, што ў яго рыфма і памер, адчуваеш, што інакш нельга сказаць».

«Інакш нельга сказаць...» — відаць, менавіта ў гэтым — гармонія зместу і формы, тое, што аб'ядноўвае катэгорыяй мастацкай дасканаласці класічную яснасць і дакладнасць Пушкіна і грамаўную глыбістасць паэзіі Маякоўскага, празрыстую вытанчанасць Багдановіча і язычніцкую ўзрушанасць Купалы. Калі ж меркаваць па іншых крытэрыях — толькі сацыяльных або толькі эстэтычных, частка літаратуры непазбежна акажацца за рамкамі «дазволенага».

У саюзнай прэсе—дыялогу А. Адамовіча з крытыкамі на старонках «Літаратурнай газеты», пры абмеркаванні новых твораў В. Распуціна, В. Астаф'ева, Ч. Айтматава — неаднаразова ўзнікала палеміка, па сутнасці, вакол тых жа пытанняў: «што», «як» і «навошта». Канкрэтна размова ішла аб тым, ці не шкодзіць адкрытая публіцыстычнасць, філасафічнасць, тэндэнцыйнасць мастацкай твораў, ці гэта—менавіта нейкая новая якасць мастацкай, народжаная нашым трывожным часам. Стаяць гэтыя пытанні і перад беларускай літаратурай, і цяжка вырашыць іх адназначна.

Цікавы матэрыял для роздуму дае твор В. Казько «Сад, або Забытыя след рамана», дзе пошук формы як пакутліва праца душы адбіваецца не ў «тайнай тайных» — творчай лабараторыі пісьменніка, а вынесена на суд чытача. Даводзілася чуць ад некаторых чытачоў і крытыкаў: «Сад» — гэта добра, але навошта «Забытыя след рамана», навошта пісьменнік абяжарвае твор, за-павольвае і ўскладняе для ўспрымання яго сюжэт, адначасова расказваючы гісторыю яго стварэння? Але ж гэта не звычайная «творчая гісторыя» (пошукі фэбулы, пратэстаў і г. д.), а гісторыя самаспаплення і адраджэння душы. Бо працаваць над формай, на думку рускага паэта Я. Палонскага, — «працаваць над душой сваёю».

Толькі на аснове шырокага, непрадзятага разумення змястоўнай формы і мастацкага зместу магчыма далейшая гаворка аб праблемах сучаснай літаратуры без кідання з адной крайнасці ў другую. Бо, як мне здаецца, страх перад адкрытай публіцыстычнасцю, філасафічнасцю ці не тая ж аглядка на «рапаўства», унутраная несвабода, самаабмежаванне мастака, як раней — страх фармалізму ў мастацкіх пошуках. Ці не нагадвае гэты своеасаблівы снабізм імкненне да «чысціні» таго анекдатычнага селяніна, што радаваўся: хоць пуня з сенам згарэла, але ж і мышэй ляснула!

Не дае падставы для самаабмежавання і тая нібыта «малодосць» беларускай літаратуры ў параўнанні з рускай, пра якую нагадвае Л. Дранько-Майсюк, бо нашы братнія літаратуры маюць агульным вытока «Слова», бо літаратуру, якая мае Скарыну, Гусоўскага, Сімяона Полацкага, нельга назваць маладой, а нераўнамернасць мастацкага развіцця ўласціва многім літаратурам, у тым ліку і беларускай і рускай. Успомнім, што яшчэ на пачатку XX стагоддзя Максім Багдановіч, які, як ніхто, дбаў пра набыццё адраджанай беларускай літаратурай класічнай вытанчанай формы, разам з тым пісаў у рэцэнзіі на пераклад М. Гумілёвым зборніка вершаў французскага паэта Тэафіла Галье «Эмалі і камеі»: «...кніга мае адзін знішчальны недахоп: тое, што ў ёй адмыслова, у той жа час і вельмі штурчана. У ёй вельмі многа майстэрства і вельмі мала паэзіі. У яе рупліва адшліфаваных вершах не адчуваецца «павеву духа жывога», усе яны прыгожыя, але халодныя... Яго кніга і ёсць ахвяра на алтар бяздушнай прыгажосці». Гэта не погляд знізу ўверх прадстаўніка «шарачковай», «нязграбнай» і «неадшліфаванай» літаратуры на высокаразвітую, а размова роўных перад законам мастацтва.

Пара і нам нарэшце пазбавіцца «комплексу непаўнаценнасці» — маўляў, «што дазволена Юпітэру...», развітацца са страхам перад «мышамі» тэндэнцыйнасці і фармалізму, набыць унутраную годнасць і свабоду, каб карабель мастацтва мог вольна плыць «між Сцылай і Харыбдай», і не дырэктывы і крытычныя «ўстаноўкі», не знешні і ўнутраны цензар, а грамадзянскае сумленне і мастакоўскае чуццё падказвалі пісьменніку ў кожным асобным выпадку, у якой прапароры «змяшваць», кажучы словамі А. Блока, «душу прыгожага матылька і цэла карыснага вярблюда».

ІВАН НАВУМЕНКА
Сосна при дарозі

І. НАВУМЕНКА. Сосна пры дарозе. Раман. На ўкраінскай мове. Кіеў, «Молодь», 1987.
Раман Івана Навуменкі «Сосна пры дарозе» — першы з трылогіі пісьменніка, прысвечанай барацьбе беларускага народа з нямецка-фашысцкімі захопнікамі на часова акупіраванай тэрыторыі Палесся. Пераклад твор на ўкраінскую мову Мікола Дубіна. Ён жа аўтар пасляслоўя «У летаніс народнага подзвігу», у якім дае высокую ацэнку творчасці І. Навуменкі і, у прыватнасці, яго ваднай трылогіі.

В. ЛІПСКІ. Крутыя вёрсты. Дакументальная аповесць. На літоўскай мове. Для старэйшага школьнага ўзросту. Вільнюс, «Вітурис», 1987.
Цяпер пра легендарны лёс Героя Савецкага Саюза Зінаіды Тусналобай — Марчанкі змогуць даведацца і дзеці з братаў Літвы — кніга выйшла ў выдавецтве «Вітурис» у перакладзе Она Міцявечута.

В. МІХНЮК, П. ПЕТРЫКАВ. Гістарычная навука Беларускай ССР, 80-я гады. На рускай мове. Мінск, «Навука і тэхніка», 1987.
Адрасаваная ўсім, хто цікавіцца мінулым свайго краю, кніга разглядае асноўныя напрамкі і праблемы развіцця гістарычнай навуцы ў рэспубліцы ў апошні час, гаворыць аб перспектывах яе далейшага развіцця. Асабліва ўвага звернута на даследаванні па гісторыі Беларусі і Кампартыі рэспублікі.

А. КАПУСЦІН. Белыя гусі лета прарочаць. Аповесці і апавяданні. Аўтарызаваны пераклад з беларускай У. Вязоўскага. М., «Советский писатель», 1987.
Кнігу склалі аповесці «Снажу праўду» і «Зорна засвеціцца ярчай», а таксама апавяданні.
У аповесцях раскрываецца складаная работа супрацоўнікаў органаў унутраных спраў, іх барацьба за чалавека ў чалавечым. Гэта і вяртанне ў незабыўныя гады Вялікай Айчыннай вайны, удзельнікам якой быў пісьменнік («Бомба», «Два словы па-польску», «Сасна-арыенцір»), і вырашэнне праблем маральна-этычнага плана («Сталетні», «Плах жыціцы», «Гармонік чкае Дзімку»).

БАЧЫЦЬ МІНУЛАЕ, ЗАГЛЯДВАЦЬ У БУДУЧЫНЮ

(Заканчэнне.
Пачатак на стар. 3).

ўжо казаў пра тое, што сёй-той — сьведома ці несьведома — хоць прадставіць Беларусь як духоўную глухамань, маўляў, нідзе так не закаранеў, не закаржанеў правінцыялізм, як у нас. Вядома, не ўсё ў нас было, ды ёсць і сёння добра. І ўсё ж перабіраць меру не варта. А Сідарэвіч гаворачы, напрыклад, што ў нас, у Беларусі, не зусім правільна прысуджаюцца «літаратурныя прэміі, прэміі часопісаў, Дзяржаўныя прэміі рэспублікі», піша: «Не разумею, чаму кандыдат павінен быць адзім». Але ж не толькі члены журы, але і чытачы ведаюць — рэдка калі здараецца такое, каб на адну прэмію вылучалася адна кандыдатура, звычайна іх больш, чым саміх прэміяў. Ці вось яшчэ: «У сваім выступленні на пленуме СП БССР Я. Брыль расказаў, як у рэдакцыі «Польмя» «стрыглі» раман М. Лобана «Гарадок Устронь», А раман «Завеі. Снежань» І. Мележа... Я не быў на тым пленуме, дзе выступаў Я. Брыль, і пра тое, што ён гаварыў, магу меркаваць па справаздачцы з пленума, якая змешчана на старонках «Літаратуры і мастацтва» за 12.VI.1987 г. Там сказана, што Я. Брыль гаварыў пра «горкі лёс трэцяй кнігі трылогіі Міколы Лобана «Шэметы». Раман жа «Гарадок Устронь» не трэцяя кніга, а другая... І ў «Польмі» яго ніхто не «стрыг», як і раман І. Мележа. Нельга на адзін аршын мераць — «адным махам — семярых забіхам» — і ўсім рэдактарам (якія да таго ў большасці таксама пісьменнікі), як гэта робіць А. Сідарэвіч: «Рэдактары добра ведалі, што пісьменнікі пісалі праўду, але баяліся гэтае праўды». Не сакрэт — былі, ды ёсць і цяпер розныя рэдактары і розныя пісьменнікі: адны за праўду-матухну гатовы пайсці на плаху, другім бы — абы было ціха, уежна ды ўлежна. Так, рэдактары-перастрахоўшчыкі змушалі пісьменнікаў псаваць свае творы, але ж сярод рэдактараў былі і такія, хто быў саюзнікам аўтараў, дапамагаў ім «прабіваць», нават у нялёгкай для літаратуры і праўды гадцы, творы. Дзякуючы ім, такім рэдактарам, літаратура наша і мае ў актыве многія выдатныя з'явы, у тым ліку такія, як п'есы і байкі К. Крапівы, раманы І. Мележа, У. Караткевіча, Я. Брыля, І. Пташнікава, аповесці В. Быкава, многія-многія іншыя творы — аповесці, апавяданні, паэмы, вершы. Ды і не застаўся ненадрукаванай да сённяшняга дня рукапісная спадчына М. Гарэцкага, К. Чорнага, З. Бядулі, Б. Мікуліча... А друкаваць яе было нялёгка, скажам, тыя ж «Млечны шлях» К. Чорнага, «Сярэбраную табакерку» З. Бядулі, «Віленскія камунары» і іншыя творы М. Гарэцкага. І не кідаць трэба ўсім пагалоўна рэдактарам абвінавачванні, а ўспомніць добрым словам, скажаць дзякуй П. Галавачу, М. Лынькову, М. Танку, П. Панчанку і іншым, хто, нягледзячы ні на што, друкаваў праўдзівыя творы, да сваіх абавязкаў рэдактара адносіўся гэтак жа адказна і сумленна, як — параўнаем — і А. Твардоўскі... Не зусім дакладна А. Сідарэвіч і там, дзе гаворыць пра лёс аповесці В. Быкава «Круглянскі мост» і «Мёртвым не баліць». Ва ўся-

кім выпадку, у беларускіх часопісах яны былі надрукаваны з самымі мінімальнымі папраўкамі (дарэчы, на старонках таго ж «ЛіМа» аповесць «Мёртвым не баліць» атрымала адрасу станоўчую ацэнку), а калі па адрасу іх аўтара пачулася крытыка, прычым аглабелая, са спробай палітычных абвінавачванняў, вялікая група беларускіх пісьменнікаў (падкрэсліваю, беларускіх!) звярнулася ў дырэктыўныя органы з пільным, патрабуючы спыніць іграванне В. Быкава, даць магчымасць яму працаваць і друкавацца. Можна было б прывесці і іншыя факты таго, як асобныя пісьменнікі і ўся пісьменніцкая арганізацыя рэспублікі заступаліся, падавалі годас-у абарону таго ці іншага свайго сабрата, калі сёй-той хацеў яго ашальмаваць — за У. Караткевіча, напрыклад, ды і за многіх іншых, хто і сёння жыве і працуе... Былі, як А. Сідарэвіч іх называе, «тыя», але былі і іншыя... І забываць на гэта — не варта.
Зноў жа — вось А. Сідарэвіч піша: «Ці была няпраўда ў «Дабрасельцах» А. Кулакоўскага? Не. І пра гэта ведалі тыя, хто на 25 год забараніў публікацыю аповесці». Як жа можна забараніць «публікацыю аповесці», калі яна была апублікавана ў пятым нумары «Малодосці» за 1958 год? Куды правільней было б сказаць, што за публікацыю гэтай аповесці пісьменнік А. Кулакоўскі быў звалены ад пасады галоўнага рэдактара часопіса «Малодосць». Але ж... А. Сідарэвічу хочацца паказаць, не як змагаўся пісьменнікі, рэдактары за праўду, а як яны яе «стрыглі». Вядома, не абыходзілася і без «стрыжкі», было што і друкаванне твораў спынялася, напрыклад, «Запіскі Самсона Самасуя» А. Мрыя ва «Узвышшы», раман «Крывічы» М. Зарэцкага ў «Польмі»... Здаралася і яшчэ больш непрыемнае, балючае, а то і трагічнае. Дарэчы, абвінавачванні ў адрас нашай літаратуры, якія высюваюць у сваіх артыкулах А. Сідарэвіч, Л. Дранько-Майсюк («ЛіМ»), М. Шэляговіч («Знамя юности»), часам крыху дзіўныя, асабліва калі ўспомніць, колькі беларускіх пісьменнікаў заплалілі за спробу сказаць праўду сваім жыццём, калі за іншы вытлумачаны вульгарызатарам па-свойму, на свой лад, а то і не напісаны на паперы радок давалі не гадок, а і «вышку»...
У некаторых месцах артыкула А. Сідарэвіча дапушчаны недакладнасці. Як вядома, А. Гурло рэспрэсіям не падвяргаўся, памёр сваёй смерцю, ды і А. Александровіч нікуды не «знікаў», а быў асуджаны і потым зноў вярнуўся да творчай працы. Не было ніякага «доўгага», «маўклівага» змагання за тое, каб надрукаваць спадчыну С. Палуяна і «Тастамант» У. Жылкі. Спадчына С. Палуяна толькі нядаўна сабрана, а што да «Тастаманту» У. Жылкі, дык ён быў упершыню апублікаваны ў 1942 годзе ў прафашысцкай «Беларускай газеце» і пакуль не знайшоўся рукапіс гэтай пазмы і не было ўстаноўлена аўтарства паэта — не было магчымасці друкаваць. Раптам фальшыўка?
Нельга пагадзіцца з А. Сідарэвічам і тады, калі ён спрабуе тлумачыць, чаму ў рэспубліцы не перавыдаюцца творы А. Зяюлі, В. Адважнага, Я. Быліны, К. Сваяка. Вось як тлумачыць крытык прычыну гэтага: «Справа ў тым, што паэты гэтыя бы-

лі ксяндзамі і з гэтых прычыны мелі ідэалістычныя погляды на грамадства». А мастацкая каштоўнасць іх твораў? А пазіцыя, біяграфія іх аўтараў? Ды і нельга блытаць, як кажуць, «божы дар» з «яечняй». У кожнага з гэтых «ксяндзоў» быў свой талент і свая жыццёвая дарога, і да творчасці кожнага з іх — перавыдаваць яе ці не — таксама трэба падыходзіць індывідуальна, аддаць «кесару кесарава». Скажам, К. Сваяк (Канстанцін Стаповіч) — гэта сапраўдны паэт, хоць і з вельмі супярэчлівым светапоглядам. Абавязкі ксяндза ён спалучаў з асветніцкай дзейнасцю сярод прыхажан, адкрываў беларускія школы, за што трапіў у няміласць да ўлад буржуазнай Польшчы: Памёр ён даволі малады ў 1926 годзе. І сёння выдаць яго лепшыя творы — і вершы, і публіцыстыку — варта... Але як быць з тым жа В. Адважным — ксяндзом Язэпа Германовічам, які амаль усе сваё жыццё праўду па-за межамі Беларусі, там і памёр у 1978 годзе? І займаўся дзейнасцю, асабліва пасля 1959 года, калі апынуўся ў Ватыкане, далёкай ад літаратурнай творчасці. Дарэчы, В. Адважны выступаў часцей не як паэт, а як празаік, і, як піша ў «ЭліМБел» (Т. I, стар. 39) У. Калеснік, мастацкі ўзровень яго твораў «сціплы, іх псуе мнагаслоўнасць, перагружанасць апісанымі і маралізатарскімі павучаннямі».
Можна было б спыніцца і на біяграфіях, творчай спадчыне і іншых паэтаў-ксяндзоў, каб даказаць А. Сідарэвічу, што іх творы не друкуюцца ў Савецкай Беларусі не толькі з прычыны «ідэалістычных поглядаў іх аўтараў»...
Як я казаў ужо, публікацыям, што датычаць спадчыны, пакуль не вельмі шанцуе. Вось В. Шчэрбін у газеце «Звязда» за 20 верасня г. г. у артыкуле «Класавы далянізм (Каму патрэбна рэанімацыя «навуковых» поглядаў Язэпа Лёска?)» піша: «Разам з тым у сваіх літаратурных творах, газетных і навуковых публікацыях Лёска дапускаў сьведомыя памылкі нацыяналістычнага характару. Напрыклад, у якасці дыдактычнага матэрыялу для сваіх падручнікаў (у «Школьнай граматыцы беларускае мовы» і інш.) ён нярэдка выкарыстоўваў радкі з забароненых вершаў нацыяналістычна настроеных паэтаў». Так і хочацца прачытаць імёны гэтых «нацыяналістычна настроеных паэтаў». Але аўтар іх не прыводзіць. Відаць, таму, што гэта цяжка зрабіць. У даведцы, якая змешчана ў канцы «Школьнай граматыкі беларускае мовы» (на яе якраз і спасылка В. Шчэрбін), гэтыя імёны названы. І хто там значыцца? В. Дунін-Марцінкевіч, Ф. Багушэвіч, Я. Лучына, М. Багдановіч, З. Бядуля, А. Гарун, Я. Колас, К. Буйло, Ц. Гартны, М. Чарот, К. Крапіва... Навошта ж яшчэ і сёння кідаць такое абвінавачанне літаратуры нашай, ды і таму ж Я. Лёска, калі яно не падмацавана фактамі?
Мог быць больш выразным, без прэтэнзій на нейкую ўяўную аб'ектыўнасць, з належнымі ацэнкамі жыцця і творчасці, і артыкул, змешчаны ў той жа «Звяздзе» і ў «Літаратуры і мастацтве», прысвечаны У. Ігнаціўскаму, асабліва калі ўлічыць, што артыкул з ліку першых у нашым друку пасля смерці буйнога вучонага, былога прэзідэнта Акадэміі навук БССР...

— Словам, Барыс Іванавіч, вам неаб'якавы лёс спадчыны. І не толькі беларускай. Не так даўно выйшаў з друку складзены вамі вялікі том прозы М. Булгакава, у якім змешчаны каля дзесяці апавяданняў пісьменніка, якія дасюль не ўваходзілі ні ў адну з яго кніг. Вось-вось на прыляці магазінаў паступіць том прозы Ф. Салагуба «Свет і тени», укладальнікам якога вы таксама з'яўляецеся — у гэты том уключаны раман «Мелкий бес» і аповесці, апавяданні, якія выдаюцца ў Савецкім Саюзе ўпершыню. У вытворчасці знаходзіцца і складзеная вамі двухтомная «Анталогія рускага савецкага апавядання» на беларускай мове. Вы прымалі ўдзел ва ўпарадкаванні і выданні спадчыны М. Гарэцкага, І. Мележа, з вашага экзэмпляра быў факсімільна перавыдадзены «Слоўнік беларускай мовы» І. Насовіча, а зараз зноў жа з вашага экзэмпляра перавыдаецца факсімільна зборнік паэзіі Алеся Гаруна «Матчын дар». Хацелася б ведаць, ці робіцца што-небудзь па выданні і папулярызцыі спадчыны ў той рэдакцыі — рэдакцыі перакладной замежнай літаратуры выдавецтва «Мастацкая літаратура», якую вы ўзначальваеце?
— Перш за ўсё прадоўжым знаёмства беларускага чытача з літаратурнай спадчынай тых, хто быў кроўна звязаны жыццём і творчасцю з Беларуссю, рабіў усё дзеля яе росквіту, але ў сілу тагачасных умоў вымушаны былі пісаць не на сваёй роднай мове. Ужо выдана і паналежама ацэнена выдатная паэма Міколы Гусоўскага «Песня пра зубра». (Пераклад з лацінскай мовы — Я. Семяжона). Быў выданы і томік выбранага В. Каратынскага, у які ўвайшлі як яго беларускамоўныя творы, так і тыя, што пісаў ён па-польску, вядома, у перакладах нашых паэтаў. Падрыхтаваны і здадзены ў друк вялікі том Я. Чачота, куды таксама ўключаны як беларускамоўныя, так і напісаныя па-польску паэтычныя творы аўтара, а таксама яго артыкулы, рэцэнзіі, лісты, запісы беларускага фальклору, слоўнік беларускай мовы і г. д. Падрыхтаваў том і зрабіў пераклады з польскай мовы, а таксама ўступны артыкул і каментарый К. Цвірка. Думаю, выхад гэтага тома ўдакладніць тыя ўз'яўленні пра Я. Чачота і яго погляд на беларускую справу, якія выказаў нядаўна А. Лойка ў артыкуле «Непарыўная еднасць» («ЛіМ», 6 лістапада г. г.). На чарзе — том твораў У. Сыракомлі, у які маем намер уключыць яго паэтычную спадчыну і самае каштоўнае, што не страціла сваёй цікавасці і сёння з такіх яго кніг, як «Вандроўкі па маіх былых ваколках» (1853 г.), «Мінск» (1857 г.), «Кароткае даследаванне мовы і характару паэзіі русінаў Мінскай правінцыі» (1856 г.), яго артыкулы, нарысы, што змяшчаліся ў газетах і часопісах і ніколі потым нідзе не перадрукоўваліся. Рыхтуем таксама вялікі том твораў беларускіх паэтаў, якія пісалі ў свой час на латыні...
— Нашым чытачам цікава ведаць, што яшчэ будзе выдана па-беларуску ў бліжэйшы час з замежнай літаратуры — класічнай і сучаснай?
— У апошні час, у сувязі з перабудовай, якая праходзіць і ў нашым выдавецтве, прыводзіцца ў парадак і справы з перакладамі і выданнем замежнай літаратуры. Многае ж, як вядома, залежыць не толькі ад якасці перакладу, але і ад выбару твораў, з якімі выдавецтва мае намер пазнаёміць чытачоў. Выбар твораў — гэта таксама майстэрства. Чым больш дэмакратычнасці, галоснасці ў гэтай справе, тым менш выпадковасці, памылак. Менавіта з гэтай мэтай у выдавецтве і ў кожнай рэдакцыі, і ў нашай таксама, створаны рэдакцыйныя саветы, у якія ўвайшлі самыя вядомыя нашы пісьменні-

кі і перакладчыкі. Створаны рэдкалегіі і серыі, якія палобіліся ўжо чытачам, такіх, напрыклад, як «Бібліятэка замежнай прозы» і «Паэзія народаў свету». Падбор твораў для гэтых серыяў праходзіць цяпер больш дэмакратычна, шляхам глыбокага і ўсебаковага абмеркавання. Ды і да якасці перакладу прад'яўляюцца больш высокія і прафесійныя патрабаванні. У гэтых серыях ужо выйшлі творы А. Камю, Ф. Марыяка, А. дэ Сент-Экзюперы, П. Лагерквіста, У. Сараяна, Коба Абэ, Б. Нушыча, Гі дэ Мапаса, Е. В. Гётэ, Ф. Г. Лоркі, Г. Містраль, Р. М. Рыльке, Ш. Пёцефі, П. Верлена, Г. Апалінара, В. Незвала, П. Нэруды, О. Жупанчыча і іншых. У бліжэйшы час серыі папоўняцца не менш цікавымі навінкамі — кнігамі М. Марцінсона, Л. Франка, Ю. Крашэўскага, В. Жукроўскага, К. Маккалерса, Х. Лакнеса, А. Маравія, У. С. Маэма, Г. Грына, Ф. С. Фіцджеральда, Дж. Апдайка, Г. Гэса, Г. Бёля, Г. Г. Маркеса, Я. Кавабаты, Ж. П. Сартра, Э. М. Рэмарка, Р. Кіплінга, Р. Фроста, Я. Сейферта, Б. Брэхта, П. Яваравы, А. Рэмбо, Х. Р. Хіменеса, Л. Леўчава, Д. Максімавіча...

У планах рэдакцыі шмат пачыненняў. Так, для аматараў дэтэктыўнай літаратуры і фантастыкі пачынаем выдаваць спецыяльныя выпускі «Замежны дэтэктыў» і «Замежная фантастыка». У першыя выпускі, якія падрыхтаваны ўжо, ўключаны творы А. Крысці, Ж. Сіменона, С. Лема, П. Буля, Р. Брэдберы, А. Азімава, С. Камацу. Пачалі мы з гэтага года выпускаць і мініяцюры выданні — толькі што тыражом у 1.000 экз. выйшлі «Санеты смутку» Ф. Прэшэрна (пераклад Я. Сіпакова, мастацкае афармленне М. Селешчука), у стады рэдакцыйнай работы пазія К. Маркса, якую выдаём па-беларуску і па-нямецку. Выходзіць па нашай рэдакцыі і штогоднік «Далёгляды», дзякуючы якому мы пазнаёмлі чытачоў з творамі больш як 500 аўтараў...

— А што вы можаце сказаць пра серыю «Скарбы сусветнай літаратуры»? Паведамленне пра яе выпуск выклікала шырокае рэзананс — пра гэта гаварылася на пасяджэнні секцыі перакладу і ўзаемасувязей у СП БССР, была прысвечана спецыяльная перадача па тэлебачанні, адгукнулася на яе выданне і некаторыя газеты... Хоць, прызнацца, здзівіла пазіцыя некаторых; маўляў, выпуск падобнай серыі не па сіле...

— Добра, што паведамленне пра выданне такой серыі знайшло шырокае водгук. Гэта, калі хочаце, прыкмета нашага часу — не рабіць нічога важнага, пакуль не будзе яно шырока і ўсебакова абмеркавана. Сапраўды, у выдавецтва ёсць намер выдаць такую серыю. Чым гэта выклікана? Перш за ўсё патрэбамі часу, патрэбамі грамадства. Выданне такой серыі — і вялікая дзялянка для работы нашых перакладчыкаў, вучоных, мастакоў, паліграфістаў, магчымасць кожнаму, хто мае на тое здольнасці, праявіць сябе...

— Ці хопіць для такой работы ў нас перакладчыкаў, ці не бяром мы на сябе непасильную ношу?

— Я так не думаю. Сёння ў Беларусі можна знайсці перакладчыкаў практычна з усіх моў свету. Праблема ў іншым — не ўсе яны ведаюць на належным узроўні беларускую мову. Тут было б і Саюзу пісьменнікаў, ды і іншым арганізацыям аказаць тым, хто жадае, у каго ёсць пэўныя здольнасці ці схільнасці да перакладу, неабходную дапамогу. Ды і перспектыву трэба ба-

чыць, а не глядзець на ўсё з пазіцыі ўчарашняга дня. Ужо і цяпер у Беларусі існуе свая і нядрэнная школа перакладчыкаў, падмуркі якой закладвалі В. Дунін-Марцінкевіч, Ф. Багушэвіч, М. Багдановіч, Я. Купала, Я. Колас... А яшчэ раней — Ф. Скарына. Актыўна працавалі і працуюць сёння ў справе перакладу многія нашы пісьменнікі. Падрастае і моладзь — выдалі ці ў бліжэйшыя гады выдадуць кнігі перакладаў І. Чарота, М. Навіцкі, З. Колас, Л. Баршчэўскі, В. Сахарчук, Л. Казыра, С. Шупа, А. Асташонак, У. Шчасны, А. Істомін... Менавіта на яе, нашу моладзь — адукаваную, таленавітую, якая прыйшла ў пераклад і — няма сумнення — яшчэ прыйдзе, — ускладаюцца вялікія надзеі. На сённяшні дзень у Беларусі перакладаюцца творы непасрэдна з арыгінала больш як з трыццаці моў. І дарэмна некаторыя хвалююцца, маўляў, «хто перакладзе Арыстафана?» Есць у нас тыя, хто ведае і старажытнагрэчаскую, і лацінскую, і бэнгальскую мовы, ёсць і тыя, хто ведае санскрыт і нават такія рэдкія мовы, як малагасійскую, тамільскую, урду, не гаворачы ўжо пра еўрапейскія. Гэтым самым я не хачу сказаць, што ніякіх праблем з перакладамі і выданнем гэтай серыі, ды і іншых не існуе. Праблем якраз, як у нас на Палессі кажуць, дагібелі. І першая, галоўная праблема — якасць перакладу, яна нас, на жаль, не заўсёды задавальняе. Есць і іншыя праблемы — скажам, малавата аўтараў, якім можна было б заказаць уступныя артыкулы, тых, хто мог бы на сучасным навуковым узроўні пракаменціраваць той ці іншы твор...

— А праспект усёй серыі гэтай?

— Так, праспект ёсць, ён складзены паводле іншых праспектаў падобных выданняў, спіскаў лепшых твораў, што выдае ЮНЕСКА, і інш. Але праспект ёсць праспект, ідзе на самых розных узроўнях яго абмеркавання, уносяцца папраўкі — адны творы здымаюцца, другія ставяцца. Некаторыя, не ведаючы сутнасці выдання гэтай серыі, глядзяць на яе вачыма выдання «Бібліятэкі ўсёсусветнай літаратуры». А гэта зусім розныя выданні і задачы ў нас зусім розныя. Першае, у нас не падпісаная серыя. Па-другое, задача ў нас куды сціплейшая — выдаць лепшыя класічныя творы. Захоўваючы прэстыжнасць серыі, даводзіцца ўлічваць і чытацкі попыт на тыя ці іншыя творы.

— У якой стадыі падрыхтоўкі серыі ці, больш дакладна, калі чытачы атрымаюць першыя тамы?

— Ужо заканчваецца конкурс на лепшае афармленне серыі сярод мастакоў. Вядзецца і вялікая арганізацыйная работа — шукаюцца перакладчыкі, аўтары ўступных артыкулаў і каментарыяў, мастакі... Паводле нашых разлікаў першыя тамы серыі выйдуць і паступяць у продаж у 1989 годзе. Імі будуць самыя вядомыя творы У. Шэкспіра, П. Мерымэ, Т. Манна, Е. В. Гётэ, М. Гоголя, Т. Шаўчэнкі...

— І апошняе пытанне: над чым вы працуеце як пісьменнік?

— У гэтым годзе ў выдавецтва «Мастацкая літаратура» выйшла новая кніга маёй прозы «Горкая радасць вяртання». Напісалася яшчэ адна кніга, якая здадзена ў выдавецтва і плануецца на выпуск у 1989 г. Аповесці і апавяданні з гэтай кнігі, спадзяюся, неўзабаве з'явіцца на старонках нашых часопісаў і газет...

Інтэрв'ю ўзяў
Алесь МАРЦІНОВІЧ.

Прыняты ў Саюз пісьменнікаў

БУТРАМЕЕВ Уладзімір Пятровіч. Празаік, драматург. Піша на беларускай і рускай мовах. Нарадзіўся ў 1953 годзе ў вёсцы Расна Горашкага раёна. Скончыў Магілёўскі педагагічны інстытут і Вышэйшыя дзевяцігадовыя курсы сцэнарыстаў і рэжысёраў. Загадвае літаратурнай часткай Слонімскага прафесіянальна-аматарскага тэатра.

Літаратурную працу пачаў у 1982 годзе.

Аўтар кнігі прозы «Любіць і верыць» («Молодая гвардия», 1986), п'есы «І зноў пяцёрка» (пастаўлена народным тэатрам Мінскага аўтамабільнага завода), шэрагу публікацый у калектыўных зборніках, рэспубліканскім і саюзным друку.

ЖАРНАСЕК Ірына Фран-

цаўна. Празаік. Нарадзілася ў 1953 годзе ў вёсцы Чаранкі Глыбоцкага раёна. Скончыла Мінскі інстытут культуры. Працуе карэспандэнтам, наваполац-

кай гарадской газеты «Хімік». Літаратурную працу пачала ў 1979 годзе. Аўтар кнігі прозы «Ліст да сына» (1986).

ЛІСТ У РЕДАКЦЫЮ

Я—ЗА БІЛІНГВІЗМ

Сярод падборкі чытацкіх лістоў, што з'явілася ў штотыднёвіку «Літаратура і мастацтва» за 11 верасня 1987 года, асабліваю ўвагу прыцягнуў допіс магіляўчанкі Л. Кавальковай. Нельга пагадзіцца з яе выказваннем: «Але на беларускай мове кніга нам, бадай, і не патрэбна» (гаворыцца пра рамана Чынгіза Айтматава «Буранны паўстанак»). Выданне і сапраўды адмысловае — як па змесце, так і па афармленні (у чым мае рацыю Л. Кавалькова). У канцы допісу аўтарка паведамляе: «Прачую ў школьнай бібліятэцы дзесяць гадоў, выкладаю англійскую мову і вельмі люблю беларускую літаратуру...» Яшчэ нейкія скідкі можна было б рабіць, пачуўшы выказванне пра перакладную кнігу ад карыстаючыся тэрміналогіяй Л. Кавальковай, «сэрэднэарыфметычнага чытача». Але ж падобнае напісала бібліятэкарка, педагог, якой самім лёсам наканавана неслі асветы ў душы дзяцей, актыўна прапагандаваць друкаванае слова, а разам з тым і набытыя нацыянальнай культуры.

Задаючыся пытаннем адносна канкрэтнай накіраванасці перакладнага выдання, аўтарка допісу, здаецца, зыходзіць выключна са сваіх інтарэсаў, бо ў пытанні чужаца і адказ: мне яна не патрэбна! Што ж, справа гэта асабістая. Але ж кожны культурны чалавек павінен ведаць, што перакладчы ў пэўнай ступені выконваюць ролю збліжальнікаў народаў. Праз іх чалавек спазнае далёкія і блізкія краіны, характары і думкі тамтэйшых жыхароў, іх памк-

ненні, клопаты, інтарэсы, традыцыі і звычкі. Думаецца, няма непатрэбных перакладных выданняў, ёсць дрэнныя пераклады. Пра дэфіцыт перакладаў на Беларусі ўжо не раз зацікаўлена гаварылася. Неабходна згадаць і пра недахоп слоўнікаў, што немінуча адбываецца на якасці перакладаў. Апроч наладжвання ўзаемадачынненяў між народамі, вартасць перакладнага літаратурнага бачыцца і ў развіцці нацыянальнай культуры. Вартасны пераклад з'яўляецца свайго роду «вышэйшым пілатажам» літаратуры. Тут патрэбна веданне не толькі замежнай мовы, але і надзвычай тонкае адчуванне каларыту роднай. Таму пераклад, відаць, варты разглядаць як з'яву не будзённую.

Каму ж патрэбны Айтматаў на беларускай мове? Ды любому культурнаму, адукаванаму чалавеку. А такая катэгорыя людзей вызначаецца, трэба думаць, не толькі, і нават не столькі, аб'ёмам прыватнай бібліятэкі, аб'ёмам дзесятка-другога славуных мастакоў, магчымасцю наведваць тую ці іншую гучную выставу, спектакль. Згадаюцца не такія і даўнія падзеі, калі неўзабаве пасля Кастрычніцкай рэвалюцыі перадавыя прадстаўнікі рускай інтэлігенцыі без прымусу прыехалі на Беларусь дзеля пашырэння асветы на колішняй царскай ускарэ. І не толькі неслі асвету, але, усведамляючы свой высокі грамадзянскі інтэлектуальны абавязак, неслі яе на беларускай мове. Узязь хаця б дзейнасць самаадданых навукоўцаў Міколы Шчакаціхіна, які закладаючы падваліны

беларускага мастацтвазнаўства, палічыў за справу свайго чалавечага гонару распрацоўваць гэтую дзяляку па-беларуску. Нізкі паклон і слава такім людзям!

Актыўны білінгвізм павінен быць нормай нашага жыцця. Зрэшты, любы адукаваны чалавек за нармальнае павінен лічыць валоданне дзвюма, трыма... пяці мовамі. А тут нехта агорае адну мову і ўжо лічыць гэта вяршыняй прагрэсу! З чаго ж узнік такі моналінгвізм? Быў час, калі з выгоды ці то з моды кідаліся ў пальчызну, нямецкыну, затым пайшла мода на французскае слова, няхай і з ніжагародскім вымаўленнем... Але што можна сказаць пра чалавека, які прымярае найвялікшую нацыянальную спадчыну на сябе, як тую сукенку ў атэль: сёння мода на мідзі ці максі, а заўтра на міні. Ды культура народа ўяўляецца з'явай больш пастаянай і трывалай, чым вопратка. Але стан яе, зразумела, залежыць ад людзей, ад іх імкнення ведаць пра сябе больш, ад іх павагі да створанага папярэднікамі. Ад таго, ці захавецца культура народа, залежыць і тое, ці захавецца сам народ.

Зыходзячы з клопату пра развіццё нашай літаратурнай мовы, пра пашырэнне культурнага набытку народа, можна з упэўненасцю сказаць: так, патрэбна нам на беларускай мове Айтматаў, а разам з тым і Коба Абэ (паздана з арыгінала), патрэбны і Мапаса, кніга навел, якога толькі што з'явілася ў кнігарнях. Пажадана больш адметных замежных аўтараў перакладаць на беларускую мову. І тады, магчыма, не паўстане недарэчнае пытанне пра перэбу ў тым ці іншым выданні.

І. ЧАРНЯЎСКІ,
начальнік аддзела
археалагічных
даследаванняў БСНРВА
«Белрэстаўрацыя».

«БЕЛАРУСІ САХІТЯ» — ІНДЫЙСКІ ЧАСОПІС

На старонках «ЛІМа» паведамлялася ўжо, што ў 1986 годзе Беларусь наведваў паэт і перакладчык з Індыі доктар Вар'ям Сінгх, які прывёз беларускім налегам падарункі: зборнік сучаснай беларускай паэзіі і «Слова пра паход Ігаравы» — абедзве кнігі ён пераклаў на мову хіндзі. Ад'язджаючы на радзіму, гошчэ сказаў:

— Мал мара — выпуснаць перыядычны зборнік, у якіх бы публікаваліся творы беларускіх пісьменнікаў, матэрыялы аб нашай рэспубліцы, літаратуры.

І вось на адрас Саюза пісьменнікаў Беларусі прыйшоў ліст ад Вар'яма Сінгха. Ён дзельца добрымі навінамі: «Цяпер магу вас і іншых беларускіх сяброў парадаваць тым, што ўжо створаны «Форум аматараў беларускай літаратуры». Рытуецца да друку першы нумар часопіса «Беларусі Сахіт» («Беларуская літаратура»). Спадзяюся, што нумар выйдзе да канца гэтага года».

Далей Вар'ям Сінгх паведамляе, што першы нумар часопіса будзе прысвечаны Максіму Тан-

ку з выпадку яго 75-годдзя. Апрача вершаў М. Танка, у часопісе будуць прадстаўлены творы В. Быкава, Н. Гілевіча, А. Вярцінскага, С. Алексіевіча, А. Разанава, змешчана і падборка вершаў маладых паэтаў. Друкуюцца літаратурна-крытычныя матэрыялы, у прыватнасці, артыкул А. Гардзіцкіна «Беларуская літаратура за мяжой» і артыкул дацэнта Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта імя У. І. Леніна С. Чубакова, які цяпер працуе ў Дэльійскім універсітэце. Будуць уключаны матэрыялы пра ўспрыманне беларускай літаратуры ў Індыі. Часопіс мае выходзіць на мове хіндзі адзін раз у тры месяцы.
Л. ЧАРЭШНЯ.

Таіса БОНДАР

3 новай
кнігі

Спакуса вершам... Слова прагне слова,
Каб адштурхнуць яго і потым зноў
Падпільнаваць і выманіць са схова,
Якім бы цёмным ён ні быў, той скоў.

І вось ужо іх, паляўнічых, двое—
Падвоены і прага і імгэт,
І ўжо не слова—пачуццё жывое
Высочваюць, цікуюць, след у след.

Іх не спыніць; завабленыя ловам,
Яны не чуць воклічаў маіх,
Яны выцягваюць—за словам слова—
Саму душу з цянетай трапяткіх.

І толькі захліснутыя пакутай,
Якую і прадбачыць не магі,
Сцінаюцца, забіўшыся ў закутак:
Пісала я, яны ж—яны жылі!

Не ўсведамляла, якія глыбіні
Тоіць душа! Як над кручай стаю:
Крок, лішні рух—і прастора адрыве,
Скінуўшы ў бездань дарогу маю.

Бездань... Старое чыёсьці прароцтва,
Што ні надзеі, ні слёз не дапіць...
І, прыгадаўшы свае паўнамоцтвы,
Хочацца вочы прыкрыць—і ступіць.

Праўда... Паўпраўда трагічных падзей...
Зноўку мы дзелім адказнасць,
а выйдзе:

Хтосьці схавалі ў шчасці
ці ў крыўдзе,
Хтосьці ўсю ношку на плечы ўскладзе.

Як між людзей. Як заўжды між людзей.
Хай бы заўжды!—не цяпер, не сягоння,
Не над адкрытым паглядом прадоннем,
Што так бяссонна і страшна гудзе.

Ён то нячутны, то чутны, той гул:
Выбухне, вырвецца подых магутны—
Чэзне ў дыханні нябачна-атрутным
Дзень, што стагоддзі адзене ў тугу.

Дзень, што не ведае долі сваёй,
А мітусіцца, геройствуе, хлусіць,
Толькі б усіх нас паверыць прымусіць,
Што ахвяруе сабой — не Зямлёй.

Мы і паверым (ад праўды за крок):
Дзень—гэта дзень, ён міне, ён мінае...
Можна не слухаць, не чуць, як склінае
Нас — і яго! — чыйсьці голас здалёк.

Нясцерпны—бляск расплаўленага неба,
Нясцерпны — жар прадоння за спіной.
І як крываць, так і маўчаць ганейна:
Маўчанне зноў абярнецца віной.

Віной за абьякавасць закону,
За ўладу бездухоўнасці, за час,
Што сёння так балюча, так іконна
Узіраецца ў дзяцей сваіх, у нас.

Віной... Мы вінаваты. Усенародна.
Свято душы мянялі на цяпло,
На сытасць, на спакой, на што заўгодна,
Пакуль не залякло, не алякло.

Было ж больш зручна растварыцца
ў масе,
Было прасцей абвінавачваць час;
Так, быццам жыў не ў ім, не ў гэтым
часе,
Не знаў ягонай праўды напаказ.

Было прасцей... І зараз так няпроста
Сярод разгублена-бадзёрых слоў
Паверыць у бязоблачную прастрань
Наступных, намі страчаных гадоў.

Атручан дол... Гуляе вецер смерці...
Ніхто не смее апраўдаць тым,
Што ў ярасным на схіле века свеце
Быў з векам новым, векам маладым.

Каму — той век? Вучонаму прамоўцу?
Чыноўнаму стваральніку хлусні?
Каму—той шлях? Як пакланіцца сонцу,
Што абпаліла, што спаліла сны?

ПРОЗА

РАЗАМ з ноччу на галыві-
ну апусцілася мёртвая
вусціш. Здавалася, яна за-
панавала ўжо да самае
раніцы, але неўзабаве ў
небе зашумелі крылы і, на імгненне
пагасіўшы сярпак маладзіка, галывіну
абляцела вялікая чорная птушка.

— Крук-крук-крук! — прыцішана
крыкнуў крумкач і важка сеў на дзі-
ду, што тырчала між лапатак войні-
ка ў славянскім шышаку. Войнік шы-
рока раскінуў рукі, быццам у той ас-
татні міг, калі адлятала душа, хацеў
абняцца з кімсьці на адвітанне, абняў-
ся ж з самой зямлёй. Каля яго ляжаў
конь і тры раскосыя воі ў пашчапаных
шаломах з дубовых дошчачак.

Доўгая дзіда заківалася і нахіліла-
ся ніжэй. Крумкач павярнуў галаву і
проста пад сабою ўбачыў яшчэ адна-
го чалавека, таго самага, якога шу-
каў...

Крумкач жыў на разгатай бярэзіне
ўскрай галывіны. Адвечоркам, умас-
ціўшыся на высокай расошцы каля
свайго кубла і нейкім таемным чуц-
цём прадчуваючы пажыву, ён згледзеў
унізе гуж наладаваных вазоў і чараду
вершнікаў. Наперадзе ехаў на варан-
ным кані светлабароды чалавек у жа-
лезнай шапцы і ў падобнай да рыбі-
нае лускі жалезнай кашулі, што людзі
надзяваюць на сябе, каб мячы і
дзіды, якімі яны б'юцца, не магі да-
стаць да сэрца. Акурат пад бярэзінай
светлабароды махнуў рукой, і ягоныя
людзі спешыліся. Яны пачалі секчы
хваіну-сухадрэвіну, насіць з ручая ва-
ду. І крумкач здагадаўся, што людзі
ладзяцца нанач. Ён ужо меўся ляцець
у стэп, каб да цёмнага ўпаляваць
там сусліка ці хаця б пару мышэй,
але ранейшае прадчуванне пажывы не
пускала, і неўзабаве крумкачовае во-
ка змеціла іншых людзей, якія навя-
заўшы коней, нячутна прабіраліся па
дне яра. Крумкачу карцела крыкнуць
ад радасці, але ён быў стары і разум-
ны і таму адно мацней сашчапіў дзю-
бу, пракаўтнуў свой крык, і той упаў
у пусты страўнік першым кавалкам
салодкае мярцвячыны.

Людзі светлабародага біліся добра,
але тая, з яру, напалі знянацку. Іх
было болей, па трое, па чацвёрна на
аднаго, і яны адолелі. Уцёк, ускочыў-
шы на вараного, толькі адзін чалавек,
аднак не светлабароды, а іншы, і
крумкач цешыўся і гэтага: ён быў ва-
жак навакольных крумкачоў, і з гэ-
тае прычыны меркаваў, што павінен
павячэраць не першым-лепцым мер-
ляком, а чалавечым верхаводам.

Шалом на чалавеку ўжо не было,
светлыя валасы рассыпаліся па мала-
дым лісці падбелу. У лужыне крыві
побач з нагамі слаба ўздрыгваў крыл-
цамі белаваты матылёк.

Чорная птушка ўважліва паглядзе-
ла ў прымружаныя вочы светлабаро-
дага.

— Крок!—задаволена сказаў крум-
кач і пераскочыў свайму абранніку на
грудзі.

Вейкі чалавека затрымцелі, і ён па-
варушыўся.

— Крок! — знячэўлена паўтарыў

крумкач і пераляцеў на войніка ў шы-
шаку.

Чалавек вярнуўся з бяспамяцця ад-
разу — як быццам вынырнуў з глы-
бокай чорнай ракі. Галава была ясная,
і ён усё успомніў: кароткую лютую
сечу, тое, як ягоны конь — ён сам
ужо ляжаў паранены на доле—выно-
сіў Лебядзяна, як над ім нахіліўся
кльшаногі чужынец, але ўдалося ста-
іць дых, прыкінуцца нежывым, і пола-
вец адно зняў з яго шалом з лічынаю
і сарваў з шыі плеченую срэбную
грыўню. Правальваючыся ў морак, ён
яшчэ паспеў убачыць, як ворагі збіра-
лі ў табун коней і разварочвалі захоп-

Мінулае начы баярыну прыснілася,
як ён ратаваўся ад пагоні, а напярэй-
мы яму імчаў чорны вершнік. Ён, ба-
ярын, сарваў з пляча лук, працягнуў
руку па стралу, але заміж стрэлаў у
цяжкай туле калыхалася цёмная кроў.

У свае трыццаць летаў баярын быў
бывалы ваяр і ведаў, што з такой, як
у яго, ранаю ён не дачакаецца світан-
ку — сплыве крывёю, бо перавязаць
пасечаныя, цяжкія, быццам кожная
была па беркаўцу, ногі ён не мог.
Вось і спраўдзіўся сон. Надзея цяпер
адно на Лебядзяна. Памажы яму. Пя-
руне ўсемагутны. Няхай не здагоніць
яго палавецкая страла, няхай не тра-

Баярын стаіўся і змоўк.

Крумкач наважыў чакаць. За свой
век ён вышў шмат людскіх вачэй і ве-
даў, што чакаць нядоўга. Ён ведаў,
што ягоны абраннік не дажыве да той
пары, калі ў небе за ярам запаліцца
дзянніца. Давідна яшчэ будзе час на-
есціся, а потым сыта і спакойна за-
драмаць у кубле.

Густы пах калакалушы кружыў ба-
ярыну галаву. Яму хацелася заснуць
і прагнуцца ўжо тады, калі вернецца
Лебядзян. Ног ён ужо не чуў. Баяры-
ну здалося, што нехта правёў яму па
твары мяккаю лапай. Сон надзіў, як
крыніца ў скварны поўдзень. Але за-

Уладзімір АРЛОŪ

КАЛЯ ДЗІКАГА ПОЛЯ

АПАВЯДАННЕ

ленья вазы, каб гнаць іх да ракі, за
якой пачыналася Дзікае Поле.

У вазах былі бабры і дымляніна,
мёд і збожжа, усё, што ён вёз з па-
межных весёл і пагостаў. Князь пас-
лаў яго, свайго даверанага баярына,
адразу, як вярнуўся з палону, бо кня-
жыя клеці, скляпы і мядушы ад міну-
лае восені стаялі ўпусце. Другі месяц
ён збіраў аброк, мыта і перавоз, за-
пісваў прыбыткі і тое, што пайшло на
папас грыдзям, а вечарамі разгортваў
запаветны пергамен...

Баярына апанаваў страх. Ён ліха-
манкава абмацаў грудзі, падняў левай
рукою край лускаватай броні, а пра-
вай, слабейшаю ад раны, пашукаў за
пазухай. Пергаменны скрутак быў на
месцы, але страх не мінуўся. Некалі
ў Драцку ён не збаяўся праспяваць
крыўдную песню скораму на лютую
расправу князю Усяславу Васількаві-
чу. Не баяўся памерці і год таму, ка-
лі іхняя раць, знемагаючы ад смагі,
трэці дзень білася ў стэпе, абкружа-
ная з усіх бакоў паганымі, і здавала-
ся, сам Стрыбог* стаіць за ворагаў,
таму што вецер з мора нёс палавец-
кія стрэлы ўдвай далей і ад іхніх ка-
лёных джалаў не было паратунку. Не
чула страху душа і тады, калі на пер-
шым начлезе паціху адкаціўся ад во-
нішча, ля якога ляжалі палонныя, і
прымудрыўся ўскочыць на каня. Та-
ды смерць таксама кружыла зусім
побач, але ён не баяўся. А цяпер пры
ім быў гэты пергамен...

* У старажытным усходнеславянскім
пантэоне — бог ветру.

піць верны грыдзь у варожую залогу.
Жывы Лебядзян застанецца — вер-
нецца.

Чорная птушка пільна сачыла за ча-
лавекам. Той больш не варушыўся, і
крумкач павесялеў.

— Крум! — насцярожана азваўся
ён, зноў апускаючыся на дзіду.

— Спудлаваў ты, начны таць,—па-
чуўся ў вусцішы слабы чалавечы го-
лас.

Крумкач страпануўся, аднак змог
сябе і не ўзляцець, бо адчуваў, што ча-
лавец зусім немачны.

— Спудлаваў, чорны госьць... Жы-
вы я. Сякла мяне хінова* — не дасек-
ла. Яля з Карнай** ужо галасіць па
мне прыляталі ды адляцелі ні з чым.
Ляці і ты сваёй дарогай, не будзе та-
бе наедку.

Крумкач нахіліў галаву і, злёгка
зыбаючыся на дзідзе, з цікаўнасцю
прыслухоўваўся да гукаў чалавечага
голасу.

— Не ляціш? Ну то сядзі. Хоць і
брыдка маім вачам на цябе глядзець,
а ўсё весялей Лебядзяна чакаць будзе
з жывой душою побач. Дый хто ведае,
можа, ты і сам нярады, што наказана
табе наўём жывіцца. Мо за гэта і да-
ла табе Жыва*** даўгі век. Сядзі, га-
маніць будзем. Цяпер з тваім братам
на нашай зямлі пагаманіць лягчэй,
чым з ратаём...

* Агульная назва ўсходніх качавых
народоў.

** Міфічныя істоты, якія ўвасаблялі
жалі і смутак.

*** Вагіня жыцця.

Нясцерпны—бляск расплаўленага неба,
Нясцерпны—жар прадоння за спіной...
Крычаць — ганебна, маўчаць — ганебна
Перад такой бядой, такой віной.

Такі скразняк—хістае храм начы,
І ў гуле тоне душаў шматгалоссе,
І дзе чый плач, і за каго хто просіць,
Не ўчуць, і значыць—не дапамагчы.

А я кружу ў ім, не рукою—душой
Кранаючыся самае пакуты,
Бяццелай, у бяццелы змрок закутай
І міг таму назад яшчэ чужой.

Як спалучае ўсё, як родніць боль!
Жывая сярод мёртвых, я маюся
За іх, за ўсіх, хто пахаваны ў скрусе,
Не помнячы, што плачу над сабой.

Што плачу... Быў жа, быў ён, добры
знак—
Знак Арыёна над бяссонным лёсам!
Пагляд хіснуўся—і паўнеба зносіць,
Адносіць у мінулае скразняк.

Кідацца следам? Біцца ўдалачынь?
Жывая сярод мёртвых, я—ў палоне
Іх галасоў, іх вечнага бяссоння,
Пакуль стаіць ён, гэты храм начы.

На ўсемагутны крыж пакут
Не памяць азірнецца,
А думка, што магчымы чуд,
Хай не ў жыцці—па смерці.

І доўжы шлях ці скарачай,
Табе тваё прыдасца:
Не ноша цісне, а адчай,
Не сэрца хлусіць—шчасце.

У сэрца ўсе правы на чуд,
На прасты чуд даверу,
Яго пакута—не ў асуд,
Пакута—проста мера.

Чакання мера, ці граху,
Ці знойдзенае веры...
Стагоддзі, дзён іх церуху
Не вымецеш за дзверы.

І—вось той ранак, і той крыж,
І тая кроў жывая!—
А ты, зняможаны, маўчыш
І вочы закрываеш...

Гордая... А ўслед кідаюць: жорстка!
! чакаюць: слова падбярэ,
Гадаўлюся ім, нібыта косткаю,
Выплакаўшы боль свайму пяру.

Не, браткі, на тое й гордасць дадзена,
Каб не ўзяць нічога ад шчадрот,
За якія куплены й прададзены
Не адзін такі васьць дзень і год.

Не адно пяро... Навошта ў паніцы,
Тузаць, ператрэсваючы шлях?
Страх—не метка шляху, метка памяці
На падстаўленых пакорна лбах.

Толькі бедныя баяцца беднасці,
Знаючы, што прыйдзе чорны дзень.
Змалку пазбягаю адпаведнасці
Мерак звыклых і сваіх надзей.

Чорны дзень... А як душа—галодная?
Усміхайся. Ці ўсім відаць?
Я такімі скарбамі валодаю,
Што жыцця не хопіць, каб раздаць.

Прарочым пагібель, а слухаем оды
Жыццю і любові сваёй да яго,
Любові спайой і нярэдка бясплоднай:
Абы дагукацца да шчасця свайго!

Да шчасця... А шчасце здрабнела,
драбнее:
То свет быў малы, то—замок пра запас...
І васьць ужо ўласніцкі дух сатанее
І душы як семкі вылушчае з нас.

На звалках, на сметніках, разам
з ламаччам,
І душам, тым душам адцятым, сатлець—
Ні сёння, ні потым ніхто не аплача
Іх смерці, бо гэта ганебная смерць.

Над дзіцем, над родам, над людам
пагроза,
А мы—пра пірог, пра пірог, пра пірог!
Не сошкай, а лыжкай, не ношкай,
а возам—
Авось падкароцім якую з дарог.

Авось! І як скрозь—на авось
не выходзіць.
І зноў не дарогу ўразаем, а час,
Адпушчаны пошуку, росту—прыродзе,
Якая ўскладала спадзею на нас.

Ужо ж, прычкалі, што ядзернай месай
Жыццё, усё жывое адчай адпяе!
Прарочым пагібель,—слугуем прагрэсу,
Які ўсё вярней набліжае яе.

Атрочаны рэкі, азёры, крыніцы,
Зямля калыхае гняздоўі ракет,
Хто—што нас прымусіць аднойчы
спыніцца
У страху за свет, за адзіны наш свет!?

але каб у міры жылі і супроць паганых
купна стаялі. Аж не, брат на брата
меч падымае, а кінове ад гэтага
толькі буйства вялікае. Пакрыла нашу
зямлю, акі барсава кодла гоцім купцам
на ўсцеху, а тыя, нявольнікамі
гандлюючы, багацеюць. Яраслававы
ўнукі няк спадчыну не падзеліць, і ў
Полацкай зямлі ладу няма. Забыліся
Усяславічы, як прадзед збіраў крыві-
чоў пад сваё крыло, у адну дзяржаву.

Крумкач чакаў. Ён не мог спасцігнуць
сэнсу чалавечых слоў, але чуў у
іх нейкую няясную небяспеку сабе. І
дзеям, што тыдзень таму вылецелі з
кубля.

— І ў Полацкай зямлі ладу няма...
— паўтарыў баярын.

Шэсць летаў таму полацкія князі
хадзілі на Друцк. Ішлі з наўгародцамі
ды з князямі кіеўскім, чарнігаўскім
і ноўгарад-северскім. Вярнулі
Друцк без крыві, але нярадасна было
на пераможнай застоліцы, бо счачіўся
полацкі Усяслаў Васількавіч з
віцебскім Брачыславам ды з ізяслаўскім
Васількам так, што князі і мужы
старэйшыя пахапаліся за мячы.
Даўней і звычай такой не было — за
бяседны стол са зброяй сядзець... Ну
а ён, баярын, схачіў тады не меч, не
нож захаляўны, а — гуслі. Ударыў
па струнах і заспяваў, што выпалі
ўнукі Чарадзея з дзедавай славы,
як сокалы голыя з гнязда, што куюць
кромалы на брацію сваю, век чалавечы
кароцячы, не жыта — стрэлы сеюць
на Полацкай зямлі, а ў Дзвіну з
Варажскага мора ладзіць заплываюць
ужо не з купцамі, а з воінамі і свята-
рамі лацінскімі. Рукі з мячамі апусці-
ліся, паселі князі з баярамі і слухалі
ў маўчанні, пакуль не скончылася
песня, а калі адклаў ён гуслі, паглядзе-
лі ўсе на Усяслава Васількавіча.

Полацкі валадар падняўся, быццам
хмара над борами, ірвануў каўнер чыр-
вонае світы, загаварыў цяжка, не раў-
нуючы як варочаў каменныя камлыгі.

— Лепа, баярын, песні граеш... Ле-
па славу прадзеда і аднайменніка майго
беражэш... — І раптам схачіў абера-
руч поўную барылу з рамейскім віном
і гахнуў аб сцяну.

— Буесць твая, княжа, не ад мо-
цы... — паспеў яшчэ прававіць ён, па-
куль загрымеў князь Усяслаў на ўсю
грыдніцу.

— Служыў ты мне добра, і песні
твае сэрцу былі, як мёд хмельны, а
цяпер, як палыні, зрабіліся. Паедзь,
баярын, прэч ад мяне! Зла, табе не
ўчыню, але і добра не чакай, калі сту-
піш на маю зямлю тайна або яўна!..

Баярыну здавалася, што ён гаворыць,
але ён ужо даўно маўчаў. Пры-
гады няўзнак ператварыліся ў трыз-
ненні, і поруч з ім прысела на траву
Славуныя ў белым убресе з вышыва-
нымі канцамі.

— Калі ж прыляціш дадому, крэ-
чат мой? — шаптала жонка. — Шэсць
летаў, як паехаў ты служыць князю
ноўгарад-северскаму. Шэсць летаў і
зім ложка маё халоднае. Сынчок твой
без цябе расце на лес гледзяхы. Пры-
ляці, крэчат мой, на дзедзіну.

Баярын як быццам аднекуль з вы-
сознага дрэва ўбачыў сваю вотчыну

над ракой Улай, якой застаецца ад-
сюль пяць попрыскаў да Дзвіны. Ва-
роты ў дубовым тыне адчыненыя, па-
над прысадзістым дзедаўскім хорамам
на дзесяць вокнаў плыве з коміна ды-
мок. Па мурожным беразе ходзяць ко-
ні, а на водмелі, за старымі вольхамі,
падкасаўшыя парткі, светлагаловы
хлопчык ловіць пятлей маладых нера-
зумных шчупакоў. Рамані! — здагадаў-
ся баярын. Гэта ж сын такі вырастаў!

— Прыляці, крэчат мой, — чуў ён
ласкавы жончын голас. — Няма ўжо
на полацкім пасадзе князя Усяслава
Васількавіча, ніхто табе ліха не ўчы-
ніць.

Ён хацеў сказаць Славуны, што
вернецца, прыгалубіць яе з сынам,
толькі трэба яму прычкакаць княжата
з'ездзіць, праспяваць на ім сваю новую
песню, а там дамчыць на вараным, за
ноч даб'яжыць на лясках і пералесках
ваўкалакам, як некалі князь Усяслаў
Чарадзеі. Але махнула Славуныя шы-
рокімі рукавамі і расцала, а на тым
месцы сядзеў і глядзеў на яго цём-
ным вокам крумкач.

— Зегзіца* мая прылятала... — пра-
мовіў баярын. — Дадому клікала. Гэ-
та Жыва яе пасылала, каб сілы даць
Лебядзіна дачакацца. Няможна мне,
крук, памерці...

Крумкач здзіўлена і баязліва назі-
раў, як чалавек выцягнуў з-пад жа-
лезнае лускі і паклаў сабе на грудзі
нейкую даўгую скручаную скуру.
Крумкач змеціў, што яна спрэс аб-
лепленая дробнымі чорнымі павукамі.
Ён ніколі не бачыў такога, аднак ча-
мусьці адразу ўзненавідзеў гэты скру-
так.

Побач апусціліся на дол яшчэ дзве
чорныя птушкі, і крумкач са злосцю
закрываў на іх, адганяючы прэч. Ча-
лавечы верхавод належаў толькі яму,
гаспадару наваколля.

А да баярына ў гэтую хвіліну ехаў
па галыіне верхнік. Не ехаў — плыў
у лаветры, бо сівы, як туман, конь не
даставаў капытамі да зямлі. Леб-
ядзян?! Не, то быў не грыдзь. Верхнік
у сінім з золатам карзне сшышоў з ка-
ня, і баярын пазнаў самога князя.

Князь, скруціліва схліўшы галаву,
маўчаў, а ён, баярын, выгаворваў:

— Не паслухаў ты, княжа, ні лю-
дзей, ні зямлі, ні неба. Помніш, на
прарка Іерэмію быў табе знак? Пася-
род дня морачна зрабілася, і зоркі ві-
даць сталі, а сонца ўчынілася, нібы
месяц, і з рагоў сваіх жар сыпала?
Помніш, казалі табе: се не на добрае
ёсць? А ты нам: таямніцы божае ні-
хто не ведае, а знаменню творца бог і
ўсяму свету свайму, а што створыць
або на дабро або на зло нашае, тое
нам самім і бачыць. Думаў ты, кня-
жа, як святые Юрай, цмока паланіць,
ды наыварат часіны павярнуліся, сам
са срэбнага сядла ў сядло нявольніка-
ва сеў.

— Гэта мне кара нябесная, — не
падмаючы галаву, вымавіў князь, —
што хадзіў я ў Пераяслаўскую зямлю,
і жывыя зайдзросцілі мёртвым, а
мёртвыя цешыліся з таго, што не ба-

* Зязюля.

чаць, як іхніх жонак і дачок маё воі
бярэць.

— Бунтуе ў табе, княжа, дзедава
кроў, Алега Святаславіча, за свае смуты
Гарыславічам названага...

І яшчэ нешта важнае меўся ён мо-
віць, але князь ўжо не было: высокая
над галавою пераміргваліся зоркі, а
ніжэй пільнавала яго чорная птушка.

Чалавек мусіў памерці, ды чамусьці
не паміраў, і крумкачу прымоўляла,
што зямля ўжо не п'е кроў светлаба-
родага, а аддае яе разам з жыццёвай
сілай назад. Крумкачу захацелася
адляцецца далей, у небяспечнае ме-
сца, але ён усё ж перамог боязь і за-
стаўся на дзідзе.

— Дай моцы, Пяруне ўсемагутны.
Ты круціш кола жыцця і вядзеш нас
сцяжэю да брані і трызны па тых, што
адалі жывот свой за праўду. Дай мо-
цы мне, Пяруне, каб паслужыў я праў-
дзе яшчэ тут, на зямлі, а не ў дружы-
не тваёй вечнай...

Птушка не чула слоў, адно бачыла,
як варушацца ў чалавека вусны і як
рукі прыціскаюць да грудзей скрутак
з дзіўнымі павукамі. Крумкач нена-
відзеў гэтую скуру так моцна, што за-
быўся на голад. Ён ужо не зайздросціў
супляменнікам, якія, раз-пораз лопа-
ючы крыламі, балыялі на другім кан-
цы галыіны. Ён павінен быў дачакаць
смерці светлабародага, каб разве-
яць сваю трывогу, суняць няўцёмны
цёмны страх.

Баярын клікаў Перуна, і той пачуў
яго і прышоў — вышэйшы ад самога
рослага кмета, з вогненнымі кудзера-
мі і барадой, у залатой кальчуге і з
двухручным агнёвым мячом у дзясні-
цы.

— Хадзі, сыне, хадзі да палка майго
Перуновага. Стаміўся ты, і ноша на
тваіх плячах цяжка. Хадзі да палка
майго і ўбачыш там дзядоў і прадзе-
даў, і яны ў радасці і выселлі цябе
убацаць. Плакалі яны дагэтуль па та-
бе, а цяпер узрадуюцца, бо жыць ты
будзеш вечна і песню сваю вечна спа-
ваці.

Пярун адкінуў меч і працягнуў на-
сустрэч баярыну рукі ў залатых нару-
чах.

— Хадзі, сыне!

За рамянамі агніста-залатога воіні-
ка баярын быццам праз лёгкі туман
згледзеў князя Чарадзея з ізвенам на
галаве, за ім стаяла ў чорным клябу-
ку князёўна Прадслава, далей — баць-
ка, дзяды...

— Хадзі да нас! Хадзі да жыцця
вечнага! — клікалі яны.

Баярын адчуў, як у ягоныя ногі ўлі-
ваецца гаючая дужасць. Яна падыма-
ла вышэй і наталяла ўсё выснажанае
цела.

— Хадзі да мяне! — паклікаў Пя-
рун, і баярын лёгка і радасна падняўся.

— Хадзі! — гукалі з-за Перуновых
рамянаў продкі. — Хадзі да жыцця веч-
нага!

Ён ступіў ім насустрэч, і ў той са-
мы момант недзе за ягонаю спіной ус-
цешана крывіў крумкач.

— Крум-крум-крок!

Раптам успомніўшы пра пергамен,
баярын азірнуўся, і замест сонечнага
дня на яго абрынулася глухая бяззор-
ная цемра.

Крумкач змеціў, як чалавек скала-
нуўся і заціх. Неба за ярам святлела.
Па галыіне, паварушыўшы траву і
грыву забітага каня, прабег досвітны
вечер. Недзе прагнуўся і палахліва
свіснуў першы суслік. Кароткая тра-
веньская ноч сканчалася, а разам з ёю
згасала і чалавечая жыццё. Яно яшчэ
кволялася, але чорная птушка ведала,
што рукі са скруткам ужо не расціс-
нуцца.

Крумкач пераскочыў чалавеку на
грудзі і з палёкаю дзюбнуў ненавіс-
ны скрутак з павукамі. Гэтыя дробныя
павукі былі нежывыя і прыкарэлі да
скуры намёртва. Крумкач з насалодаю
і нецярпеннем дзюбнуў іх яшчэ і яшчэ
раз. Чакаць заставалася зусім мала.

І тут крумкача дапалі нейкія чужыя
гукі. Ён прыслухаўся. Гэта быў далёкі
конскі тупат. У сучаснай крумкачовай
душы варухнулася надзея, што коннік
праскача воддаль, але тупат набліжаў-
ся.

Задыхаючыся ад злосці і роспачы,
крумкач цяжка, нібыта пастарэў ад-
разу на паўстагоддзя, узляцеў на сваю
бярэзіну. У ранішнім прызмерку ён
спазнаў таго самага чалавека, што ўчо-
ра ўратаваўся на вараным кані.

Лебядзян вярнуўся двуконь. Саско-
чыўшы долу, ён прыклаў вуха баяры-
ну да сэрца і ўзрадавана перахрысціў-
ся. Прыўзняў непрытомнаму голаў,
уліў яму ў рот зеля з глінянае бік-
лагі. Перавязаўшы чыстым палатном
пасечаныя ногі і руку, грыдзь з асця-
рогаю перанёс баярына далей ад мёр-
вякоў, пад тую самую ніцую бярэзіну,
дзе жыў крумкач.

Баярын расплошчыў вочы.

— Спі, баярын, спі, — загаварыў
Лебядзян. — Да ночы дажывем, а там
паедзем. Не мысліў ужо цябе жывога
пабачыць, а душа ўсё роўна сюды вя-
ла. Выпі во яшчэ, зялейніца з той весі,
дзе ўчора начавалі, дала.

Грыдзь паднёс біклагу да вуснаў па-
раненага. Баярын зрабіў два глыткі і,
захваляваўшыся, правёў рукою па
грудзях. Ён не меў змогі гаварыць,
аднак Лебядзян даўмеўся без слоў: вы-
няў з-пад сваёй кальчугі схаваны пер-
гаменны скрутак і паклаў баярыну на
грудзі.

Баярын слаба ўсміхнуўся і апусціў
павекі.

Грыдзь стрыножыў коней і вярнуў-
ся пад бярэзіну. Ён узяў з бяссільных
рук баярына пергамен і асцярожліва
разгарнуў яго.

— Крум-крум-крум! — з пагрозлі-
вым адчаем крывіў у кублё галод-
ны крумкач.

Лебядзян закінуў галаву, але нічо-
га не ўгледзеў. На ўсялякі выпадак ён
пашаптаў малітву і, водзячы па пер-
гамене пальцам, пачаў напугацца
чытаць:

.. Не ліпо ли ны бяшетъ братие,
начати старыми словесы
трудных повѣстий о плъку Игоревѣ,
Игоря Святъславича?

Яе творчая біяграфія працягваецца ўжо чвэрць стагоддзя. І ўсе гэтыя гады Л. Златава — на сцэне Дзяржаўнага тэатра оперы і балета БССР. Віялета, Джыльда, Разіна, Марфа, Царліна, Шамаханская царыца, Маргарыта і Снягурка, Нарына, Мікаэла, Лейла, Сюзанна, Антаніда, Адзіна — нібыта ў казачным вянку перапляліся характары, учынкі, думкі, перажыванні, сюжэты і эпохі... У рэцэнзіях на яе работы не раз адзначаліся лёгкі, прыгожы, палётны голас, драматычны талент, майстэрства як партнёра. Асабліва падкрэсліваюць адну важную рысу яе творчай палітры — высокую музыкальнасць, якой, бывае, нестае оперным салістам.

Але не пра яе асабісты творчы шлях будзе наша сённяшняя размова, а пра творчую атмасферу ў тэатры, з якім артыстка звязала свой лёс. І першае пытанне — пра перспектывы беларускага опернага рэпертуару.

— Я думаю, з тых опер, якія ў свой час ішлі ў нашым тэатры, не кожная мела права на вялікую сцэну... А для мяне асабіста самае прыкрае тое, што беларускія кампазітары не лічаць лёгкае, лірыка-каларатурнае сапрадна голасам, здатным выказаць моцныя драматычныя пачуцці. Таму і няма значных роляў, напісаных для такога голасу.

Цяпер працую над партыяй Янечкі ў новай оперы Людмілы Шлег «Каваль — залатыя рукі». Гэта казачная опера адра-

савана дзецям. Дарэчы, у нашым тэатры вельмі вялікі дэфіцыт спектакляў для дзяцей. Акрамя оперы «Воўк і сямёра казлянят», юным глядачам паказваць няма чаго... Ведаецца, я зайздросчу драматычным акцёрам — ім нярэдка выпадае

атра? Я, напрыклад, не раз у размовах з аматарамі опернага мастацтва, з музыкантамі чула шнадаванне, што многія класічныя оперы, горадасць сусветнага мастацтва, даўно сышлі з беларускай сцэны...

— Як спявачка я добра адчуваю сябе ў тых спектаклях класічнага рэпертуару, дзе

вах тэатральнага эксперымента. Значыць, мы павінны думаць найперш пра якасць спектакляў, бо ад гэтага залежыць, ці прыйдзе да нас глядач, ці будзе у нас грашовыя зборы і, па сутнасці, — усё наша творчае жыццё. Дык ва ўмовах эк-

сперымента, якасць і колькасць спектакляў, праведзеных тым або іншым салістам, будзе паказчыкам для аплаты працы артыста. Што гэта дасць для нашай творчай работы? Можна стацца, некаторыя артысты будзе больш сур'езна ставіцца да работы: так павінна быць... А можна, гэта будзе прычынай не вельмі здаровага клімату ў калектыве — калі не ўсім будзе хапаць спектакляў і, натуральна, заробку...

У нашым тэатры працяглы час не было галоўнага рэжысёра, і ўсе ведаюць, як гэта замяніла паўнацэннай творчай працы. Зараз галоўны рэжысёр ёсць. І хаця ягонай работы калектыву пакуль не адчуў, трэба спадзявацца, што прыход Вячаслава Цюпы дасць свае плённыя вынікі. Час пакажа...

— У трупце тэатра сёння многа новых імёнаў — гэта маладыя вакалісты, на якіх, канечне, тэатр ускладае надзеі. Яны сябе адчуваюць у калектыве? Памятаю, як калісьці малады спевакі Людміла Златава, Арнадаў Саўчанка, Віктар Кірычэнка прыйшлі ў трупце опернага тэатра і амаль адразу, уключыўшыся ў творчае жыццё, сур'езна, прафесійна выйшлі на сцэну ў вядучых партыях. Сёння ж не ўсе маладыя адразу атрымліваюць права на гэта...

— Я таксама памятаю тыя гады, калі мы пачыналі працаваць у тэатры... А сёння сапраўды, чамусьці не ўсе маладыя адразу заяўляюць пра сябе на поўны голас. Бывае, гады марнуюцца на тое, каб артыст змог сябе неяк выявіць; часам мы робімся сведкамі пэўнага поспеху, часам — сапраўдны саліст так і не атрымліваецца. Таму, думаю, адбор салістаў у трупце павінен быць больш строга. Гэта ж Вялікі акадэмічны тэатр!

І яшчэ адна важная ўмова падрыхтоўкі салістаў — кансерваторыя павінна рыхтаваць сапраўдных артыстаў тэатра, опер-

«ТЭАТРУ ПАТРЭБНА ЎЗРУШЭННЕ...»

Гутарка з народнай артысткай БССР
Людмілай ЗЛАТАВАЙ

ў спектаклях магчымаць сёе тое «павытвараць» на сцэне. Мы ж «скаваныя» музыкай, аркестрам, дырыжорскай палачкай. Але вось ішоў у нашым тэатры дзіцячы спектакль «Церам-церамок» — і мы там шчыра веселіліся, нават смятам сваволілі, і дзеці захоплены прымалі ўсё, што адбывалася на сцэне!

Дык, можа, новая беларуская опера «Каваль — залатыя рукі» хоць неяк закрые прагал у дзіцячым рэпертуары? Пасля павярхоўнага знаёмства з музычным матэрыялам партыі Янечкі я спачатку адчула расчараванасць — музыка менавіта Людмілы Шлег надта своеасабліва. Але пасля двух-трох урокаў знайшла нямала цікавага ў сваёй партыі і працую цяпер з задавальненнем.

— А наогул, ці задавальняе вас рэпертуарная палітыка тэ-

ёсць сапраўдная музыка, гармонія пачуццяў, выдатныя оперныя традыцыі. Як гаворыцца, «купаюся» ў класіцы. Лічу, што сённяшняе маладое пакаленне слухачоў, якіх мы хацелі б бачыць на сваіх спектаклях, абавязкова трэба далучаць да такіх шэдэўраў, як «Кармэн», «Манон», «Вертэр», «Шукальнікі жэмчугу»... Слухачам патрэбна высокае мастацтва, якое ўзбагачае душу. Але класіка не павінна ставіцца з мэтай ашаламіць тых, хто прыходзіць у тэатр, пастанавачнымі выкрутасамі, накішталі такіх, як у апошняй нашай пастаноўцы «Рыгалета».

Мне думаецца, сёння ў рэпертуарнай палітыцы тэатра прасочваецца кірунак на пастаноўку такіх твораў, якія не ідуць у іншых тэатрах. Ці правмерна гэта? Не ўпэўнена. Наш калектыву працуе ва ўмо-

сперымента пастаноўка вядомай, папулярнай, усімі любімай класічнай оперы, упэўнена, дасць жаданы вынік...

— Што вы думаеце, Людміла Іванаўна, наогул пра эксперымент у тэатры?

— Пакуль што, мне здаецца, эксперымент не закрануў творчых работнікаў. Павінна быць перабудова ўсёй нашай тэатральнай справы. Самае галоўнае — дасягнуць высокага мастацкага ўзроўню спектакляў. Тут непачаты край работы. У рэпертуары тэатра ёсць старыя пастаноўкі, патрабуюцца іх рэстаўрацыя: узнаўленне дэкарацый, касцюмаў, музычнай і сцэнічнай трактоўкі. А якасць выканання залежыць, на маю думку, у першую чаргу ад кожнага саліста. Салісты тэатра імкнуцца даць усё магчымае, але, на жаль, гэта не заўсёды атрымліваецца.

З новага года, паводле ўмоў

ВЫСТАЎКІ

НЕ МНОГІЯ з нас ведалі пра тое, што ў жніўні гэтага года ў памяшканні рэспубліканскага Дома работнікаў мастацтваў праходзіла выстаўка чатырох маладых аўтараў (кераміка, жывапіс, дызайн) — рэкламы амаль не было. Не адбылося і прафесійнага абмеркавання, хоць водгукі наведвальнікаў сведчылі: пагаварыць было пра што.

Мяне, як мастачку, пакрыўдзілі такія адносіны да з'явы, яшчэ не вельмі частай у нашым мастацкім жыцці — групавой выстаўкі маладых майстроў дэкаратыўна-прыкладнага мастацтва. «Першую ластаўку» трэба было падтрымаць. Сам факт такой выстаўкі — падзея адметная, тым больш, што амаль усё яе ўдзельнікі — мастакі вытворчасці, а гэта заўсёды выклікае зацікаўленасць глядачоў. З гэтай нагоды і захацелася паразважаць пра тое, як працэс стварэння утылітарных рэчаў масавай вытворчасці звязаны з унікальнымі творчымі пошукамі мастакоў у галіне выставачнай пластыкі.

Экспазіцыя аб'яднала чатырох маладых: Сяргея Ліфанова, Аляксандра Маркаўцова, Уладзіміра Ісачанку, Анатоля Волкава (трое з іх працуюць у вытворчым аб'яднанні «Мастацкая кераміка»). Большасць работ выкананы ў гліне, матэрыяле традыцыйным і выразным. Мы ўбачылі ўвесь творчы

працэс дэкаратыўна-прыкладнага мастацтва: ад пошукаў вобраза і тэхналагічных прыёмаў у дэкаратыўных кампазіцыях да рэалізацыі гэтых пошукаў ва утылітарных прадметах. Дэкаратыўныя вазы Сяргея Ліфанова «Летняя ноч», «Прыбраная», «Успамін» нараджаюць дзівосны вобраз гармо-

тут такое «будзённае» пытанне. Часцей за ўсё, абмяркоўваючы выстаўкі дэкаратыўна-прыкладнага мастацтва, мы, прафесіяналы, лічым за лепшае не завастаць увагу на «пакупніцкіх» праблемах. Але якая ж будзе цана ўсім нашым «творчым пошукам», калі мы не здолеем выканаць сваю не-

зрабіць, каб не было такой дыскрэдытацыі працы мастака?

Адна з рэальных прапаноў — наладжваць выстаўкі менавіта распрацаваных эталонаў для масавай вытворчасці, адкрываць іх яшчэ да рашэння мастацкіх саветаў аб зацвярджэнні таго або іншага вырабу, і вивучаць рэакцыю патэнцыяль-

кананы амаль усё кампазіцыі і посуд. Узбагаціўся арсенал мастацкіх і тэхнічных сродкаў. Маркаўцоў, напрыклад, выкарыстоўвае падпаліныя роспісы фарфору (талерка «Летні сад»), роспісы солямі (талерка «Вясёлка»), дэкарыраванне палівамі «кракле» (дэкаратыўныя вазы). Гэтыя прыёмы кладуцца потым у аснову стварэння прамысловых узораў. Так, у наборы для марожанага «Вяснянка» мастак ужывае люстры, які даволі рэдка сустракаецца ў дэкарыраванні гліняных вырабаў, але ў гэтым выпадку ў спалучэнні са светла-зялёнай палівай трапна падкрэслівае свежасць, лёгкасць пластыкі набору.

Сяргей Ліфанаву больш стрыманы ў выкарыстанні тэхнічных прыёмаў. Ён хутчэй дамагаецца ўдасканалення выканаўчага майстэрства. Уважліва вивучае традыцыйныя часам зусім забытыя, нават страчаныя прыёмы народнага ганчарства, своеасабліва ўводзіць іх у сваю асуду і падпарадкоўвае сучасным задачам. Такім з'яўляецца набор «Нядзеля», выкананы ў тэхніцы вэшчэння, дэкаратыўныя вазы з праскрэбеным геаметрычным арнамантам, вазы «Вяснянка вясна» з традыцыйным роспісам у зялёна-карычневай гаме.

Мастак смела эксперыментуе, ужываючы ў дэкаратыўных кампазіцыях разнастайныя матэрыялы: метал (пано «Космас» Маркаўцова), лазу (яго ж кампазіцыя «Плады»), дрэва (набор «Лекавыя расліны» Ліфанова), што дае новы штуршок да арыгінальных вырашэнняў масавай прадукцыі.

У дысанансе з агульнай экспазіцыяй керамікі і жывапісу Ліфанова, Маркаўцова, Ісачанкі — выпускнікоў кафедры дэкаратыўна-прыкладнага мастацтва — «працуюць» работы Анатоля Волкава, які скончыў аддзяленне прамысловага мастацтва. Яны занадта шматслоўныя, пазбаўленыя цяпла і натуральнасці, лагічнасці і завершанасці форм, характэрных

А падтрымаць — варта!

ні формы, колеру, дэкору і нібы папярэднічаюць з'яўленню набору посуду «Ружаны», у якім шматвяковыя традыцыі менавіта ганчарнага фармуварэння цесна звязаны з вобразным колеравым вырашэннем у шэра-зялёнай гаме.

Унікальная праца з флюсным ангобам (ваза «Успамін»), выкарыстанне вельмі выразнай тэхнікі вэшчэння (дэкаратыўная ваза, набор «Нядзеля») прыводзяць Сяргея Ліфанова да стварэння ў масавай вытворчасці посуду для захоўвання лекавых раслін. Набор стрыманы па колеры і форме і ў той жа час узбагачаны тонка распрацаванай пластыкай накрывак, ён арганічна ўвойдзе ў сучасны жылы інтэр'ер і завае папулярнасць у спажыўца.

Невыпадкава я закранула

пасрэдную задачу — забяспечыць людзей прыгожымі, зручнымі, эстэтычнымі рэчамі штодзённага ўжытку? Вось і прыспела неабходнасць пагаварыць аб гэтым аспекце ў шматлікім спісе праблем нашага беларускага дэкаратыўна-прыкладнага мастацтва. Лепшы заклік да гэтай размовы — залежы керамікі, фарфору, хрусталу, нават шкла на паліцах магазінаў і на складах. Пакупнік абурецца, глядзячы на грубыя, няякасныя вырабы. Дастаецца і мастаку, адказнаму за гэтую «брыдоту». І няўцям пакупніку, што на многіх прадпрыемствах, якія выпускаюць мастацкую кераміку ў якасці тавараў народнага спажывання, і нагі не было прафесіянала з мастацкай адукацыяй.

Дзе ж выйсеце? Што можна

нага пакупніка. Мэта такой выстаўкі будзе дакладна вызначана, а вынікі абмеркавання акрэсляць прагнозы на будучае. Лепшыя эталоны змогуць выкарыстоўваць і на іншых прадпрыемствах. Галоўнае — наяўнасць якаснай працы мастака. Так мы здолеем узняць прэстыж гэтай прафесіі, прадэманстраваць высокі ўзровень аўтарскіх распрацовак. Так мы прымусім прамысловасць удасканальваць тэхналагічныя працэсы, павышаць якасць прадукцыі.

З другога боку, такія выстаўкі могуць зрабіцца каштоўнымі стымулятарамі творчасці мастакоў.

Але вернемся да выстаўкі. Вольгі і эксперыментаванне леглі ў аснову высокага тэхналагічнага ўзроўню, на якім вы-

У. ІСАЧАНКА. «Погляд».

А. МАРКАЎЦОВ. Сервіз для кавы «Арэжавы».

РЭАЛЬНАСЦЬ ІГРЫ

ных салістаў, здатных з першых крокаў на сцэне заняць дастойнае месца ў трупі. Лічу, што тэатр не павінен даваць маладым ніякіх авансаў...

— Як маладыя ставяцца да вопыту старэйшых калег, ці звяртаюцца па дапамогу, параду?

— На жаль, рэдка. Амаль не цікавяцца і не звяртаюцца да старэйшых. Хіба што напачатку. А як толькі ім давядзецца спець хоць бы адну буйную партыю, яны ўжо адчуваюць сябе майстрамі... Яны не хочуць разумець, як гэта было б патрэбна для іх і карысна — заўвагі тых, у каго ёсць вялікі творчы і проста жыццёвы вопыт.

— У тэатры, як і ва ўсіх сферах нашага жыцця, ідзе перабудова. Як вы, Людміла Іванаўна, уяўляеце сабе гэты працэс?

— Мы чакаем зараз у нашым тэатры нейкага якаснага выбуху. Яго чакаем многа гадоў, але ж цяпер... Для гэтага павінны з'явіцца вельмі добрыя, яркія, таленавіта пастаўленыя, выдатна выкананыя спектаклі, якія маглі б прыцягнуць увагу аматараў опернага жанру, музычнай грамадскасці. Гэта залежыць ад усіх нас — ад тых, хто выбірае назву спектакля, ад тых, хто яго ставіць, ад тых, хто яго выконвае... Але нічога «не выбухае» пакуль што. Апошнім часам, наадварот, было нямаля няўдач. Цяжка вінаваціць у гэтым кагосьці персанальна. Ва ўсіх звонках работы патроху чаго-небудзь не хапае. Эксперымент і атмосфера перабудовы павінны вывесці калектыв тэатра да зусім новых прынцыпаў працы, удыхнуць у яе свежае паветра... Паўтару тэатру неабходна вялікае ўзрушэнне. На эксперымент мы ўскладаем нашы надзеі.

— Дзякую вам за гутарку.
Алена РАКАВА.

для керамікі. Гэта датычыцца «Метамарфоз», набору падсвечнікаў, кампазіцыі «Дракон». Падсвечнікі выкананы ў дрэве і тэракоце, але сэнсу ў супастаўленні гэтых двух матэрыялаў не відаць, бо адрознення ні ў формаўтварэнні, ні ў дэкоры, ні ў змесце няма.

Усе ўдзельнікі выставы адначасова скончылі Беларускае дзяржаўнае тэатральна-мастацкае інстытут, гэта людзі аднаго пакалення, аднадумцы, што ні ў якім разе не з'яўляецца сінонімам аднолькавасці іх творчага аблічча. Аб'яднаны яны галоўнай мэтай — выходзяць у чалавеку здольнасць адчуваць і ствараць прыгожае. А вось мастацкая мова залежыць ад індывідуальнасці, таленту, працаздольнасці кожнага з чатырох.

У сувязі з гэтым хочацца пагаварыць аб работах Уладзіміра Ісачанкі, якія ўзбагацілі экспазіцыю ў сэнсавых і дэкаратыўных адносінах. Поўныя адценняў, эмацыянальныя, тонкі жывапіс мастака стаіць пабач з творами, выкананымі ў кераміцы. Жывапісца і майстроў дэкаратыўна-прыкладнага мастацтва хвалююць адны і тыя ж праблемы — пазнанне свету і чалавека як часткі гэтага свету, пазнанне прыроды і чалавека як часткі прыроды. Напрыклад, трыюга, занепакоенасць у карціне «Позірк», яны — і ў дэкаратыўных кампазіцыях Маркаўцова, у яго талерках «Суздаль»; гармонія колераў, прасторы і адчуванне нараджэння дня ў карціне «Ранак» і ў наборы посуду «Ружаны» Сяргея Ліфанова. Палотны ажыўляюць прастору залы, у якой размешчана кераміка, насяляюць яе прысутнасцю чалавека, хоць і ўмоўнай, але вельмі эмацыянальнай.

Выстаўка чатырох маладых аўтараў акрэсліла творчыя шляхі мастакоў, выявіла шэраг праблем у вытворчасці бытавой керамікі і падштурхнула да іх вырашэння.

Людміла ЦЕРАХ,
мастак-кераміст.

...Нішто не парушала звычайна-аднастайнага рытму гарадской танцпляцоўкі: тая ж велізарная зала з люстэркамі, тая ж цяжкая вязкая музыка, тая ж групы вухлястых маладых людзей, уздыбленыя прычоскі, міні-спадніцы, багацце бліскучых ланцужкоў, бранзалетаў. Усё так і паўтаралася з вечара ў вечар: пляцоўка, музыка, твары, жыццё... У гэце «натуральнае» асяроддзе і пасяліў сваіх герояў Валерыя Рыбараў, рэжысёр фільма «Пастка-87» (карціна здымаецца на кінастудыі «Беларусьфільм» паводле п'есы Ю. Шчакачыхіна «Пастка-46, рост другі». Аўтары сцэнарыя Ю. Шчакачыхін, В. Рыбараў. Аператар-пастаноўшчык Ф. Кучар, мастак-пастаноўшчык К. Ігнацьёў).

Будучы фільм мусяць прааналізаваць прычыны, якія спарадзілі людзей з адсутнасцю пачуццяў любові, спачування, разумення, суперажывання; прычыны, якія зрабілі людзей аднаго ўзросту чужымі. Фабульны рад можна вызначыць так: «ваўкі» — выхадцы з не вельмі забяспечаных сем'яў — уступаюць у неспрымальны канфлікт з другой групай, бацькі якіх — людзі досыць рэспектабельныя...

— Мне цяжка сфармуляваць нейкую адну ідэю ці назваць адну тэму фільма, — гаворыць

А. ФАМІН (Арлекіна).

Рэжысёр - пастаноўшчык фільма В. РЫБАРАЎ.

С. КАПЫЛОВА (Алена) і І. КІЧАЕЎ (Інтэр).

Рабочы момант. Фота А. ДЗМІТРЫЕВА.

В. Рыбараў. — Іх заўсёды некалькі, але самае галоўнае, што павінна быць у творы, — даследаванне сутнасці чалавека. Чалавека, які знаходзіцца ў рамантычнай пары юнацтва, перажывае драму, уступае ў канфлікт з сабой, грамадствам, часам і праз драму пакутліва

знаходзіць сябе. Нас цікавіць маладосць як пара, у якой найбольш поўна праяўляецца крытычны стан. Гэтая тэма заўсёды была традыцыйнай у нашай літаратуры, мастацтве. Самае цяжкае для мяне — стварэнне формы. Несупынная вязь пластычных вобразаў п-

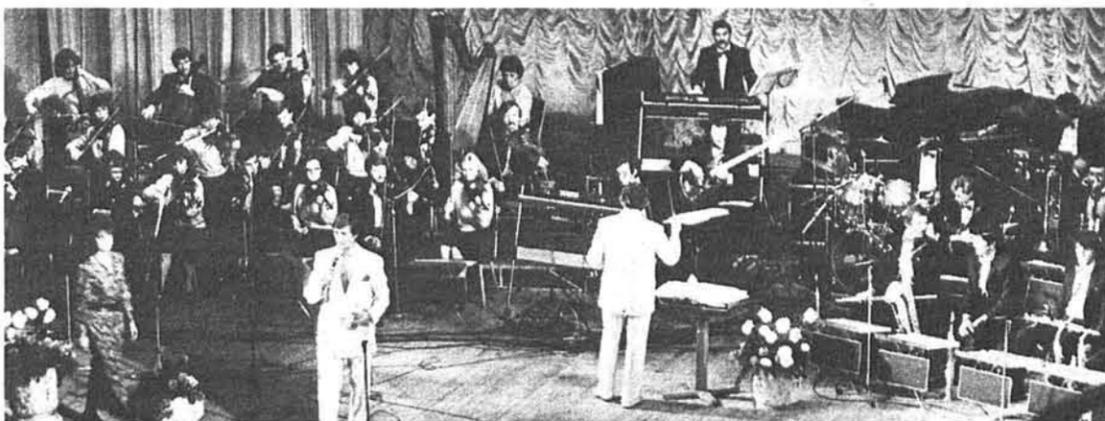
вінна быць насычана часам і праўдай.

Тэма будучага фільма незвычайная, але не выпадковая. Яе вытокі — у нашай рэчаіснасці. Таму яна сучасная і сацыяльная, таму вымагае даследавання.

Л. САЯНКОВА.

КАНЦЭРТНАЯ МАЗАІКА

Наш фотанарэспандэнт Ул. Крук зрабіў гэты здымак пад час выступлення Дзяржаўнага канцэртнага аркестра Беларусі ў зале філармоніі. Малады калектыв, якім кіруе дырыжор М. Фінберг, дэбютаваў перад мінчанамі ў святочныя лістападаўскія дні. У праграме ўдзельнічалі беларускія салісты-спевачкі і нашы госці.

3 НАТХНЕННЕМ

Натхненнем творцы, неаб'якавае чалавечай асобы пазначана музыка Андрэя Мдзівані. Больш чым дзве гады гучала яна ў зале Беларускай дзяржаўнай філармоніі на аўтарскім канцэрце кампазітара. Захапляла і трыюжнае сэрца, выклікала ва ўяўленні складаныя вобразы.

Сталыя старонкі твораў А. Мдзівані ўрававаюць вынаходлівасцю аркестравага і харавога пісьма, глыбінёй і яснасцю задумы, імкненнем аўтара знайсці повязь мінулага з сучаснасцю — у вечным. Менавіта гэткае ўражанне пацвердзіла праграма вечара: ужо знаёмыя слухачу сімфоніі «Памяць зямлі» і «Полацкія пісьмы», паэма «Крыжачок», фантазія «Лянок» і «Песня для народнага аркестра». Вартасці гэтых твораў выявіліся і дзякуючы натхненнаму выкананню: у аўтарскім

канцэрце ўдзельнічалі акадэмічныя калектывы — народны аркестр імя І. Жыновіча і сімфанічны аркестр БССР, а таксама хор Дзяржтэатрады БССР (мастацкі кіраўнік В. Роўда, салісткі Л. Каспорская і Р. Шытава).

Сапраўдную іскрынку ў выкананне ўнёс дырыжор М. Казінец. Ягоная работа і з жыновічэўцамі («Памяць зямлі»), і з сімфанічным аркестрам («Полацкія пісьмы») вызначалася эмацыянальнасцю і яснасцю канцэпцыі.

Дарэчы, М. Казінец, якога з кампазітарам звязваюць амаль 15 гадоў супольнай творчай працы, зрабіў і ўступнае слова да вечара, ахарактарызаваўшы мастакоўскі шлях А. Мдзівані, яго пошукі і набыткі.

С. БЕРАСЦЕНЬ.

СУСТРЭЛІСЯ З РЫЖАНАМІ

У вялікай зале Латвійскай кансерваторыі адбыліся Дні камернай музыкі Беларускай ССР. У гэтай сустрэчы, прысвечанай 70-годдзю Кастрычніка, удзельнічалі беларускія кампазітары Рыгор Сурус, Ларыса Мурашка, Уладзімір Кур'ян, Уладзімір Дамарацкі, Віктар Войцік. Іх творы прагучалі ў выкананні заслужаных артыстаў Латвійскай ССР Н. Новіка і Р. Хараджана, Струннага квартэта Латвійскай ССР, піяністаў Р. Саланса, Я. Гарбунова, беларускіх цымбалістаў — заслужанага артыста рэспублікі Я. Гладкова і

В. Міхальчука, саліста Беларускай дзяржаўнай філармоніі Г. Забары.

Дэлегатам Беларускай ССР вітаў старшчыня праўлення Саюза кампазітараў Латвіі Павулс Дамбіс. На канцэрце прысутнічалі латвійскія кампазітары, студэнты кансерваторыі імя Я. Вітала, шырокія аматары музыкі.

Н. ЗАХАРАВА.

АДМЕТНЫ ПАЧАТАК

Адкрыццё канцэртнага сезона ў зале Беларускай дзяржаўнай кансерваторыі можна назваць адметным. Упершыню быў выкананы Канцэрт для фартэпіяна і сімфанічнага аркестра маладога беларускага кампазітара Ігара Паліводы. Праз некалькі дзён новы твор прагучаў у гэтай жа зале зноў — у праграме канцэрта пленума Саюза кампазітараў БССР.

Цікавае слухачоў да гэтай прэм'еры была асабліва: кола аўтараў, якія пішучы ў нашай рэспубліцы для раяля, паўнаўча невялікае, і новы значны фартэпіяны твор з'яўляецца нячаста. Нягледзячы на некаторыя пралікі аркестроўкі і няроўнасці формы, канцэрт І. Паліводы прываблівае рамантычнай накіраванасцю, шчырай эмацыянальнасцю, музыкальнай даравітасцю аўтара. Асабліва пераканаўчымі і цікавымі падаліся тыя эпізоды канцэрта, дзе партыя фартэпіяна набывае самастойнасць, выходзіць на першы план. Зрэшты, яно і натуральна, бо І. Палівода — сам адметны піяніст, дыпламант усеагульнага конкурсу, ведае прыроду раяля «знутры». Што датычыць партыі аркестра, дык гэты «інструмент» маладому кампазітару яшчэ трэба заваяваць.

Адзначу таленавітае выкананне фартэпіяна партыі канцэрта лаўрэатам Міжрэспубліканскага конкурсу імя М. Чур-

лёніса А. Крымера. Піяніст з Брэста зарэкамендаваў сябе яркім інтэрпрэтатарам многіх новых твораў беларускіх кампазітараў.

Добрай традыцыяй робіцца ўдзел сімфанічнага аркестра БДК (мастацкі кіраўнік і дырыжор М. Калядка) у прэм'ерах твораў студэнтаў аддзялення кампазіцыі. Дзейнасць аркестра апошнім часам выйшла за межы звычайнай вучэбнай работы. Студэнцкі аркестр можа ўжо функцыянаваць як творчы арганізм, актыўна ўдзельнічаючы ў музычным жыцці рэспублікі.

Канцэртны сезон, які пачаўся гэтак цікава, абяцае слухачам нямаля розных сустрэч у зале кансерваторыі. Клавірабнды беларускіх піяністаў, вечары камернай музыкі, канцэрты класікаў, оперныя спектаклі, творчыя справаздачы асістэнтаў-стажораў... Прыкметнай падзеяй у музычным жыцці рэспублікі могуць стаць спаборніцтва маладых выканаўцаў «народнікаў» на першым Рэспубліканскім конкурсе імя І. Жыновіча, спевакоў — на першым Рэспубліканскім конкурсе вакалістаў імя Л. Алесандраўскай. Яны, як і VIII Рэспубліканскі конкурс піяністаў, скрыпачоў і віяланчэлістаў, будуць праходзіць на сцэне БДК.

У год 70-годдзя Вялікага Кастрычніка кансерваторыя пачынае шматгадовы цыкл «Гістарычных канцэртаў», у якім прагучаць намерныя творы беларускіх кампазітараў.

В. ЯКАНЮК,
прадэнтар БДК.

Наступныя пакаленні мінчан будуць меркаваць пра нашу грамадзянскую сталасць, пра нашу мудрасць у не малой ступені і па тым, ці здолеем мы выратаваць для іх самае трапяткое месца горада — яго вытокі...

зразумець тая ж погляды (ды ці толькі погляды — дзеянні) праз паўстагодзе?

Немагчыма пазбавіцца ўражання, што людзі з архітэктурнымі дыпламамі, надзеленыя правам прымаць рашэнні, якія датычаць лёсу цэлага горада, так і не спасціглі асноў сваёй прафесійнай граматы: што такое архітэктурная кампазіцыя, ансамбль, маштаб і г. д. Іначай

інфармацыю нёс бы ён і жыхарам горада і гасям! У глыбіню стагоддзяў нас вабіць не бяздумнае замілаванне мінулым, а імкненне зразумець эпоху, схіленне перад велічнасцю вечно жывога розуму і таленту народнага.

Траецкае прадмесце цяпер на віду ўсяго горада, больш таго, усёй рэспублікі. Рэстаўрацыя яго стымулявала пераарыентацыю ранейшых горадабудаўнічых устаноў у многіх гарадах Беларусі. Гэта радуе, але не будзем перабольшваць маштабы гэтай пераарыентацыі. Як і кожнае пачынанне, рэстаўрацыя Траецкага прадмесця — першая буйная работа такога роду ў горадзе — нясе ў сабе шмат спрэчнага. Несумненна адно: мінчане прынялі гэтую справу як сваю кроўную. Па закліку сэрца прыходзілі яны сюды на дапамогу будаўнікам. Сумесная работа нарадзіла клуб «Галака». Выхаванне гісторыі пакідала мазалі і ўзвышала душы. І хочацца верыць, што гэтыя традыцыі, якія нарадзіліся так нечакана, не згаснуць, што па прыкладзе Таліна і ў Мінску з'явіцца свята Старога горада. І дзе ж быць яму, як не на плошчы Высокага рынку?

Яшчэ ж з часоў атрымання Мінскам Магдэбургскага права містэрый і ярмаркі, прадстаўлены скамарохаў і ўрачыстыя шэці членаў рамесных цехаў ажыўлялі гэтую плошчу, якая цяпер большасцю мінчан знаёмая пад імем плошчы Свабоды.

Менавіта тут у бліжэйшы час павіны пачацца буйнамаштабныя аднаўленчыя работы. Вопыт, набыты ў Траецкім прадмесці, акажацца тут дарэчы. Якой жа стане гэтая старадаўняя плошча горада, дзе засяроджаны найбольш каштоўныя помнікі архітэктуры Мінска, дзе спляліся лёсы многіх выдатных людзей?

Гэтае пытанне стала тэмай гарагага абмеркавання, што адбылося ў ліпені ў Палацы культуры прафсаюзаў, куды прыйшлі і прадстаўнікі, як прынята гаварыць, зацікаўленых арганізацый, устаноў, і зацікаўленыя мінчане — людзі розных прафесій і ўзростаў, адзначаныя вучонымі ступенямі і без іх, карэньныя жыхары горада і тая, хто прыехаў у Мінск некалькі гадоў таму назад.

Уплыў гарацкіх меркаванняў і спрэчак пульсавала і думка пра тое, як больш ашчадна распарадзіцца тым, што засталася, што належыць усім нам, а не ГалоўАПУ ці Мінгарвыканкому, як паставіць заслоны ведамаснаму мысленню, якія гарантыі непаўтарэння ранейшых памылак...

Сваю жанчыну, якая перажыла ў Мінску тры гады жахлівай акупацыі, змяніў я мікрафона студэнт, доктара навуц — школьнік. Гісторыкі, мастацтвазнаўцы, мастаі, музейныя работнікі даказвалі неабходнасць комплекснага падыходу да праблемы рэгенерцыі Верхняга горада на аснове цаласнай архітэктурна-мастацкай канцэпцыі, прапанаванай супрацоўнікамі вытворчага аб'яднання «Белрэстаўрацыя». І ў той жа час зала аказалася абсалютна халоднай да другога варыянта рэгенерцыі, падрыхтаванага ў інстытуце «Мінскпраект». Аргументы яго аўтары гучалі як навіны ўчарашняга дня, а іншыя іх довады проста здзіўлялі наўнасцю, высвечваючы недасведчанасць, спрощаныя ўяўленні аб спецыялізацыі работ, за якія ўзялася група з «Мінскпраекта».

Спрэчкі, якія зацягнуліся да ночы, скончыліся, здавалася б, на аптымістычнай ноте. Галоўны архітэктар горада (ён жа член Рэспубліканскага савета Таварыства аховы помнікаў гісторыі і культуры) Я. Кавалевскі шчыра запэўніў сход, што ніякія рашэнні, якія ідуць уразрэз з думкай грамадскасці і спецыялістаў, не будуць ажыццёўлены. А праз месяц «ЛіМ» (№ 32) апублікаваў інтэрв'ю з намеснікам старшыні Дзяржбуда БССР Л. Маскалевічам «Гістарычны цэнтр, якім яму быць?», з якога вынікае, што думка грамадскасці зноў прыгнана: няўдалая праектная прапанова «Мінскпраекта» ўзята за аснову будучых работ па рэгенерцыі Верхняга горада. Сапраўды, адной рукой — за галоснасць, другой — за келейнасць, абедзвюма — за дэмакратыю і перабудову! Як усё гэта нагадвае старыя ня-добрая часы застою!

Таму хацелася б паставіць па-ранейшаму хвалюючае пытанне: дык якім жа ўсё-такі быць гістарычнаму цэнтру нашай сталіцы?

Анатоль ВАРВА,
кіраўнік гісторыка-архітэктурнай секцыі Мінскага бюро пада-рожжаў і экскурсій.

Трэба прабівацца да ісціны праз друз забабонаў, праз плот догмаў і забарон. І кожны павінен прайсці гэты шлях сам. Ніхто не возьме за руку і не падыдзе да мэты: глядзі, гэта і ёсць сацыялізм, гэта і ёсць шчасце чалавечтва. Сацыялізм — гэта мы самі.

НА ПАЧАТКУ гэтага года мне і маім сябрам пашчасліва сустрэцца з вядомым публіцыстам з Масквы. Знаёмячыся, адчуваў сапраўднае хваляванне, бо заўсёды захапляўся яго нарысамі ў «тоўстых» часопісах — вострымі, глыбокімі, грунтоўнымі, аналітычнымі. Неаднойчы глядзеў выступленні публіцыста на тэлебачанні. І тут ён таксама прыцягнуў увагу неардынарна-насцю думкі, сапраўднай зацікаўленасцю. Але ўбачыўшы з ім сам-насам, зразумела, не спадзяваўся. І таму нават трохі разгубіўся ў першы момант: класік сучаснай публіцыстыкі паціскае руку! Але «класік» аказаўся надзвычай абаяльным і шчырым, без ценю ганарыстасці, натуральным ва ўсіх сваіх праявах. Ён многа жартаваў, ахвотна рагатаў над жартамі іншых, узбуджана падхопліваўся раз-пораз з крэсла, гнеўна жэстыкуляваў, калі размова асабліва нечым кранала яго. А яго кранала, здавалася, усё.

Размова, помніца, адразу пайшла пра самае галоўнае. Мы цікавіліся, які настрой у маскоўскай інтэлігенцыі, пра што гавораць-спрачаюцца ў «тоўстых» часопісах, якія публікацыі рыхтуюцца. Усё, на яго думку, было яшчэ тут надзвычай хісткім, няпэўным. «Дзеці Арбата», як быццам, прыйшлі ўсе «краткімі», а з «Белым адзеннем» нейкая трывожная заміна: відаць, умяшаліся тая, хто пазнаў у рамана саміх сябе. Упершыню я пачуў тады пра «Пакаянне». Фільм вольсць павінен быў пайсці шырокім экранам. Гоць з Масквы яго паглядзеў ужо і пераконваў нас, што стужка стане падзеяй года ў кінематографіі, што ў Грузіі ён прайшоў трыумфальна, і асабліва радасна, што сярод глядачоў — многа моладзі. А гэта ж вельмі важна, каб фільм прыняла менавіта моладзь. Многія маладыя людзі, мусіць, і не чулі нават такіх імёнаў, як Берыя, Яжоў. 37-ы год для многіх — пусты гук. Мы слухалі і — верылі і не верылі. Такі фільм здаваўся фантастычным. Неўзабаве ён сапраўды падасца мне фантастычным, але гэта будзе тая фантастыка, якая па сіле свайго ўздзеяння ўражвае больш, чым сама рэчаіснасць.

Хоць і прайшло з той сустрэчы многа часу, але і сёння хвалюе, трываючы усё тое, пра што размаўлялі на пачатку года. У цэнтры і на месцах яшчэ вельмі адчуваюцца сілы інерцыі. Больш таго, бюракратыя робіць выгляд, быццам нічога не адбываецца, быццам іх, чыноўнікаў, усё, што адбываецца ў краіне, не датычыць. Магчыма, чакаюць нечага? Падзеі розныя чуткі, кансерватары розных рангаў спрабуюць кансалідавацца. На жаль, гэта ім часта ўдаецца лепш, чым прыхільнікам перабудовы. І гэта можна растлумачыць. Нішто так не аб'ядноўвае, як страх — страх перад тым, што людзі ўбачаць нарэшце, хто ёсць хто, убачаць, што за гучнымі фразамі многіх і многіх стаіць на самой справе карыслівы інтарэс, памкненне камандаваць, распараджацца лёсам людзей. Дэмакратыя для такіх — горш за смерць. Уласна кажучы, гэта і ёсць іх палітычная смерць. А ў тых, хто сапраўды жадае змен, мэты часам бываюць розныя, па-рознаму бачаць яны і шляхі іх дасягнення. Многія лічаць за лепшае наогул не ўмешвацца ў

ПАІНТЕРЦЫІ

Дык якім жа быць гістарычнаму цэнтру Мінска!

Помнікі мінулага, паводле трапнага выказвання Леаніда Ляонава, — «прадметныя запісы велізарных і павучальных дзеянняў бацькоў і дзядоў нашых, бесмяротнае сведчанне іх працы, подзвігаў і натхненняў». Цудоўных слоў аб гістарычнай спадчыне чалавечтва з часоў Геродота было сказана вялікае мноства. І наўрад ці знойдзецца нехта, хто стаў бы аспрэчваць, што гісторыя — гэта падмурак цяперашняга, гэта карані, без якіх нельга ўявіць існаванне асобнага чалавека, народа, дзяржавы.

Сёлета сталіцы Беларусі споўнілася 920 гадоў. Месца, з якога пачынаўся горад, — Замчышча — яшчэ ў 1950 г. Саветам Міністраў рэспублікі было аб'яўлена Дзяржаўным запаведнікам. На жаль, гэта не ўратавала яго ад нівеліроўкі і разбурэння. Непаўторнае аблічча Замчышча, дзе калісьці забілася сэрца горада, даносяць да нас сёння толькі гравюры, малюнкi, шматлікія апісанні падарожнікаў і рэканструкцыі археолагаў. А што жа ў натуре?

Падзеленае на дзве часткі шырокім праспектам, пахаванае пад асфальтам, сэрца горада ўздыргае цяпер пад ударами машын, якія заганяюць у яго палі будучай станцыі метро «Няміга». Менавіта тут, на Замчышчы, быццам знак сышліся ўсе асноўныя памылкі горадабудаўнічай палітыкі, ажыццяўленне якой пачалося ў нашым горадзе ў 60—70-я гады.

Стварэнне «параднай» магiстралi, як вынік фарміравання новага цэнтру горада на месцы яго гістарычнага ядра прывяло (і не магло не прывесці) да страт — непаўняняльных, горкіх, крывядных для патрыятычнага пацучы мінчан. Яны, мінчане, — радавыя працаўнікі, вучоныя, пісьменнікі — заклікалі да павагі культурнай спадчыны горада, да выканання законаў, заклікалі праецироўшчыкаў праявіць розум і дасведчанасць. Але гэтыя заклікі заставіліся без адказу. У выніку былі знішчаны рэшткі Замчышча, нанчаткова пайшла пад зямлю рака Няміга, знесена забудова ўсяго раёна ўздоўж Нямігі, адхоплены экскаватарамі цэлыя навалі Ранаўскага прадмесця. Пагроза навісла і над Высокім рынкам (цяперашняй плошчай Свабоды).

Галоўнае архітэктурна-планіравацнае ўпраўленне Мінгарвыканкома на чале з яго былым кіраўніком паводзіла сябе ў гістарычных цэнтры, як слон у посуднай кіраве. Планіроўка старых кварталаў, візуальныя сувязі помнікаў, панарама, сілуэт, гарадскі ландшафт — нічога не бра-лася ў разлік, калі ўзніклі ідэі «прасекчы» чарговую транспартную магiстраль, увекавечыць уласнае імя пабудовай высотнай жалезабетоннай скарыні па суседстве з вертыкальнымі ажурным вежаў старажытных храмаў. Сілу гэтым ідэям і іх носьбітам надавалі часовыя поспехі ў жыллёвым і прамысловым будаўніцтве ў горадзе. Мінск рос, рос бурна, акружаючы сябе новымі жылёнымі масівамі, прамысловымі комплексамі. Эйфарыя лічбаў, юбілейных рапартаў доўга не дазваляла сур'ёзна разабрацца ў якасна новай структуры горада.

На фоне дэмаграфічнага выбуху і ўсіх праблем, з ім звязаных, праблема захавання каранёў — некалькіх гектараў гісторыі Мінска — здавалася трэіступеннай. Яго — Стары горад — «увязвалі» і «прывязвалі» то да аднаго, то да другога фантастычнага па сваім неувачце праекта. Дастаткова ўспомніць хоць бы «эпапеі» з Палацам культуры рэспублікі ці новым будынкам тэатра імя Янкі Купалы. Куды толькі на макетах Старога горада ні змяшчалі склееныя з паперы і кардону будучыя палац і тэатр, дзейнічалі па прыняцце: калі новае не падыходзіць да старога, то тым горш для старога. Можна зразумець перакосы вуглярнай сацыялогіі 20—30-х гадоў — «Мы аб'яўляем не-прымірную вайну мастацтву!» Але як

чым растлумачыць ваяўнічую дрыму-часць, пагардлівае стаўленне да працы сваіх жа сабратаў па рамяству, якія жылі ў іншыя часы?!

Нарэшце, 26 сакавіка 1980 г. была прынята пастанова бюро Мінскага гаркома КПБ і Мінгарвыканкома «Аб рэканструкцыі гістарычнай часткі г. Мінска». На жаль, інерцыя ранейшых паводзін аказалася мацнейшай за гэты дакумент. Ужо пасля выхаду пастановы ГалоўАПУ замаханулася на сядзібу Ваньковіча, санкцыяніравала знос будынка, дзе была пастаўлена першая беларуская опера «Сялянка». знішчыла дом № 36 у стылі класіцызму па вул. Інтэрнацыянальнай...

Што ж маем мы цяпер у гістарычным цэнтры Мінска, як паказаць яго самім мінчанам і шматлікім гасцям горада з розных куткоў краіны і з-за мяжы? Не пачынаць жа расказ пра 900-гадовы горад з архітэктурных «шэдэўраў» 70-х гадоў XX стагоддзя?!

Вернемся на Замчышча. Тут поруч з метрабудаўцамі ў апошнія гады працуюць археолагі. Знойдзеныя імі жыллыя пабудовы, вуліцы, пакрытыя бярвеннямі, рэшткі канструкцый вала, прадметы матэрыяльнай культуры з усёй сур'ёзнасцю паставілі пытанне аб стварэнні гісторыка-археалагічнага музея. Уся справа ў тым, ці зможа існаваць гэты музей у лобым з прапанованых варыянтаў па суседстве з будучай станцыяй метро, а галоўнае — ці метаэгодна сама гэтая станцыя тут? Адлегласць паміж ёю і будучымі станцыямі «Фрунзенская» і «Янкі Купалы» — усяго некалькі соцень метраў. А чарговыя страты?

Знішчэнне культурнага пласту, вібрацыя, згубная для старажытных пабудов, гідрагеалагічныя вынікі, якія цяжка прадказаць, змяненне ўсёй горадабудаўнічай сітуацыі — гэта прывядзе да поўнага знішчэння саміх паняццяў «Замчышча» і «Стары горад». Але ж грошы выдаткаваны, могуць мне запырачыць. Правільна. Аднак тых грошай, што яшчэ не растрачаны на рэалізацыю праекта станцыі «Няміга», з лішкам хапіла б на рэгенерцыю паўднёва-ўсходняй часткі Замчышча. Стары горад ад гэтага толькі б выйграў. Значыць, трэба яшчэ і яшчэ раз падумаць, усё ўзважыць і прыняць адпаведнае рашэнне ў духу часу — рашэнне на стагоддзі, прадываанае голасам сумлення насуперак шэпту амбіцый, звону мундзірных рэгалій.

У апошнія гады ў краіне намаганнімі грамадскасці, вучоных, спецыялістаў прыпынілі многія праекты, народжаныя фантазіяй бюракратычнай псеўдадзела-вітасці, і тым самым эканомлены велізарныя сродкі, якія прызначаліся для задавальнення асабістага ці ведамаснага гонару. Праект станцыі метро «Няміга» — адзін з сімвалаў часу застою. Ці не занадта дорага мы плацім за яго матэрыялізацыю, за валонтарызм і адміністраванне чыноўнікаў ад архітэктуры?

З цягам часу, падказвае ўяўленне, можна было б адкрыць тут рэчышча Нямігі, якая ўпамінаецца ў «Повесті вярменных лет» і ў «Слове пра поход Ігравыя», аднавіць затоку, якая падыходзіла да гарадскіх валоў, магутныя варты горада-крэпасці, паставіць памятник знаку бітвы 1067 года, з якой пачалася пісьмовая біяграфія горада. Як ажыць гэты куток Мінска! Якую багатую

АД РЕДАКЦЫІ

Аб праблемах Мінскага замчышча і Верхняга горада — гістарычнага ядра беларускай сталіцы — наша газета пісала неаднойчы. У прыватнасці, гэта тэма асвятлялася і ў прыгаданым А. Варавай інтэрв'ю з намеснікам старшыні Дзяржбуда БССР Л. Маскалевічам. Але ж, як сведчыць чытацкая пошта, час ідзе, а асаблівых перамен не відаць. Пра гэта піша ў рэдакцыю і гісторык У. Дзянісаў, у карэспандэнцыі якога шмат агульнага з лістом А. Варавай. Ён, дарэчы, нагадвае, што спецыялізаваным вынікам грамадскага абмеркавання праектаў рэгенерцыі Верхняга горада была прапанова перадаць усе правы на распрацоўку генеральнага рашэння спецыялістам «Белрэстаўрацыі». Шэраг лістоў датычыць праблемы скарыстання існуючых архітэктурных помнікаў старога Мінска і тых, што падлягаюць аднаўленню, для культурных патрэб горада.

Кропку ставіць рана, пытанне аб лёсе гістарычнага ядра Мінска застаецца адкрытым. Яго вырашэнне залежыць і ад нашай агульнай пазіцыі.

ход падзей, альбо змрочна прадказваюць: нічога не атрымаецца. А бюракрату толькі таго і трэба, каб нічога не атрымалася.

Як доўга мы жылі суцэсальнымі ілюзіямі — сацыяльнымі, палітычнымі, нацыянальнымі. Падзеі ў Алма-Аце падвялі пад гэтымі ілюзіямі рысу. І не дзіўна, што ўсе размовы доўгі час вярталіся да нацыянальнага пытання, якое так нечакана і так, высветлілася, цесна пераплялося з эканамічнымі, сацыяльнымі, маральнымі пытаннямі нашага часу. Не магло не трывожыць, што ў цэнтры таго вадвароту апынулася моладзь. Што чакала іх наперадзе — зусім юных, непаўналетніх маіх аднасучаснікаў? Якая жахлівая расплата за чужыя грахі і ўласную неразважлівасць?

разам з дзяўчынкай, спрабавала неяк супакоіць яе, суцэшыць, хоць сама, падобна было, ледзь стрымлівалася, каб не заплакаць. Спандарожнікам па вагону яна растлумачыла: дзяўчынка — з-пад Чарнобыля. Дзе яе бацькі, што з імі — пакуль невядома. Вось ужо некалькі дзён яна ні з кім не размаўляе, а толькі плача. Быў месяц май...

Тады я ўпершыню пачуў вэннае слова — эвакуацыя.

Цяпер многія сядома, або міжволі дзеляць наш час на «дачарнобыльскі» і «паслячарнобыльскі», як на даваенны і пасляваенны. У пост-чарнобыльскі час стала магчымым адмовіцца ад праектаў «павароту рэк», пачаць усур'ез дэбывацца чысціні Байкала, Ладагі, уратавання Аральскага мо-

«схапіў» дозу радыяцыі на выпрабаванні нейкай новай касмічнай апаратуры, у канструяванні якой прымаў удзел. Доўга была смаротнай і ён, Максім, гэта ведаў. Але нікому з блізкіх не сказаў — нават жонцы, нават маці. Паехаў, як звычайна, разам са сваім інстытутам на бульбу. Там, у полі, страціў прытомнасць, выпусціў з рукі вядро, у якім ляжалі ўсяго некалькі бульбін...

У арбітальных станцыях ёсць часцінка яго працы. Толькі няма каму паказаць на зорнае неба і сказаць — бач, тую вунь зорачку рабіў твой тата... Ён многага не паспеў. «Промневая хвароба» — гэта гучала як прысуд. Мы не разумелі толькі, чаму асуджаным на смерць аказваюцца самы лепшы з нас. Незразумела і тое, чаму другі

з дакладнасцю да гадзіны ўсе будучыя падзеі на Чарнобыльскай АЭС. Самая жахлівая падрабязнасць заключалася ў тым, што інтэр'ю акадэміка аказалася акрэсленым чырвонай рамкай(?). Ну, а праз тыдзень вучоны, само сабой, памёр і ўцягнуў сваю таямніцу ў магилу...

Можна было б не надаваць гэтаму значэння. Але ж, калі чытаеш цяпер артыкулы пра некаторых дзеячаў з таварыства «Памяць», пра выказванні некаторых «патрыятаў», пра кефір, якім нашы ворагі спойваюць дзяцей нашых, пра тое, што нас паўсюль акружае варажыя сімваліка — нябачныя простым вокам сваетыкі, чарапы, зоркі і сямісвечнікі, разумееш, што тая «мастацтвазнаўчая» байка ў параўнанні была даволі нявіннай.

Вытокі гэтага новага «вера-вызнання» трэба шукаць у гісторыі шавінізму, пачынаючы са справы Дрэйфуса ў Францыі і справы Бейліса ў Расіі і заканчваючы печамі Асвенціма і Трасцянца.

Ідэя аб перавазе адной нацыі над усімі астатнімі дэдазена ў нацызме да свайго лагічнага завяршэння. І ўсялякія спробы апраўдаць супрацоўніцтва каго б то ні было з нацыстамі, з фашысцкімі акупантамі нейкімі высокімі ідэйнымі меркаваннямі па меншай меры амаральныя. Амаральныя перш за ўсё ў адносінах да мільянаў паўшых у Вялікай Айчыннай.

Нацыя, пазбаўленая гістарычнай памяці, перастае быць нацыяй. Гэта бясспрэчная ісціна. Імкненне ведаць свае карані, вывучаць і шанаванне гісторыю, культуру свайго народа абсалютна заканамернае. Дзейнасць нефармальна аб'яднанняў моладзі, якія аддаюць ахвотна справы аховы помнікаў старажытнасці, паглыблена вывучаюць мову і фальклор, часам называюць высокім словам «адраджэнне». А гэта да многага абавязвае. Толькі трэба памятаць: Адраджэнне ў свой час дало не проста шэдэўры нацыянальнай культуры (італьянскай, ці германскай), але — і гэта галоўнае — агульначалавечую канцэпцыю гуманізму. Значэнне гэтай канцэпцыі мы толькі цяпер, мабыць, пачалі ўсведамляць па-сапраўднаму.

Гісторыя — гэта імёны. Яшчэ Маркс выказаўся ў тым сэнсе, што гісторыя няма, а ёсць людзі, што робяць яе сваімі рукамі. І ніводнага імя выкрысцілі з гісторыі мы не маем права. Але яшчэ менш у нас падстаў падмяняць гісторыю — рэлігіяй, жыццё герояў (дарэчы, калі ўжо выбіраць у якасці герояў «дыктатараў», дык такіх, як Каліноўскі!) — «жыціем святых». Калі мы молімся на герояў, значыць, яны толькі мёртвыя іконы. А калі мы прызнаем, што Скарына, Каліноўскі, Чарвякоў — нашы сучаснікі, гэта значыць, што ад нас патрабуюцца не модлы, а ўменне думаць.

Мне вельмі хочацца зразумець — чаму «прадстаўнікі» пакалення, якое расло і выхоўвалася ва ўмовах «развітога сацыялізму», з такой лёгкасцю паверылі у сусветную масонскую змову, у кабалістыку, у д'ябла і г. д.? Хай сабе адзін на тысячу. Як гэта магло здарыцца? Задамо сакрамэнтальнае пытанне: хіба ж гэтаму нас вучылі ў школе?

«НЕ ВАЖНА, кім ты станеш, важна — якім ты станеш», — любіла паўтараць настаўніца ў школе, дзе я вучыўся. З усіх сцен у школе глядзеў на нас Маральны кодэкс будаўніка камунізму. Праўда, у падручніках, і не толькі ў іх, ужо нельга было знайсці імя чалавека, пад кіраўніцтвам якога прымаўся гэты кодэкс. Праўда, па нейкай дзіўнай прычыне яшчэ красаваліся ў падручніках па заалогіі партрэты Т. Д. Лысенкі, але ў старэйшых класах ужо вывучалі храмасомную тэорыю спадчыннасці і хімічную пабудову

ДНК. І нікому з нас не прыходзіла да галавы спытаць, якім чынам ідэя народнага акадэміка Стасюцка з мадэллю Уотсана-Крыка. Мы проста не ведалі і не паверылі б, што яшчэ зусім нядаўна генетыка разам з кібернетыкай залічваліся ў «служанкі імперыялізму». А настаўнікі рабілі выгляд, быццам усё ідзе, як трэба. І — ніякіх пытанняў...

Такімі вась «маральна і ідэйна падкаванымі» многія з нас прыходзілі ў інстытут.

Не забуду, як уразіў нас студэнтаў, такі факт. Адзін наш паважаны, салідны прафесар (цяпер ужо — былы), спецыяліст па партыйным друку, як стала вядома, некалькі дзесяцігоддзяў жыў пад чужым імем. Адрознае пасля вайны дзеля таго, каб не быць западозраным у сваяцтва з братам-зброднікам, будучы доктар навук крыху падправіў дакументы... Можна было б і паспечываць гэтаму чалавеку. Не мог жа ён не задаваць сабе (хоць бы і ноччу, хоць сам-насам) пытанне — а хто я такі? Што застанеца ад мяне, калі нават прозвішча ўласнага не маю? Але ж дваццаць год ён вучыў будучых журналістаў партыйнасці, вучыў быць прынцыповымі...

Зразумела, гэта толькі выключэнне, факт экстраардынарны. Ну, а астатнія нашы экзамэнатары, нашы, так сказаць, судзіі? Будзем шчырымі, яны не былі занадта строгія да нас.

Абыякаваць, згазім пусцілі ва ўсіх нас глыбокі карані ў гады застою, у гады чалавечай раз'яднанасці, сацыяльнай апатыі і нявер'я. Што можна супрацьпаставіць маральнай пераборлівасці, агрэсіўнай бяздушнасці, прагматызму і чэрствасці ў нашым жыцці? Не ўсе ж, далёка не ўсе з малых вераў у сваю вечную маладосць. Большасць з іх сумленна працуе, вучыцца, выконвае патрыятычны абавязак. Веры містычнаму, а дакладней — бездухоўнаму нявер'ю процістаіць толькі адно. Вера. Вера ў ідэалы рэвалюцыі, ідэалы сацыялізму. Вялікі Кастрычнік. Магчыма, для некага гэта прагучыць нечакана, але мы не любім прызнавацца ў любові да Рэвалюцыі ўспых. Мы неслі ў сабе гэтае святое пачуццё, пакінутае нам у спадчыну бацькамі разам з любоўю да Бацькаўшчыны, да сацыялістычнай Радзімы, за якую пралівалі яны кроў у грамадзянскую і Вялікую Айчынную. Мы маўчалі, а нехта моцна і высока імя аб Рэвалюцыі, слонявіў іх бяззубым ротам, або адкідаў іх як непатрэбных, утптаў у бруд А маўчаць нельга было.

Для пакалення трыццацігадовых сёлетні юбілей Кастрычніка — ужо чацвёрты. У 1957, адрозна пасля XX з'езда партыі, краіна адзначыла саракагоддзе Савецкай улады. Чатыры пяцігодкі і дзве вайны — грамадзянская і Вялікая Айчынная мінулі. І вось прайшлі яшчэ тры дзесяцігоддзі. Трыццаці год без вайны, без рэпрэсій без «апазіцыі». Жыццё цэлага пакалення ўвабралі яны. Што далі яны нам? І што далі мы? Што пакінем дзецям? Ідэалы сацыялізму для многіх забыліся, многія здрадзілі ім, а некаторыя, магчыма, ніколі і не задумваліся ўсур'ез над тым, што яны значаць — гэтыя ідэалы. Ва ўсіх ёсць магчымасць працаваць, адпачываць, бясplatна вучыцца. Але хіба сацыялізм — гэта лад бязмоглых робатаў?

Чалавеку не так многа і трэба. Трэба быць вартым самога сябе, вартым звання чалавека. Людзі змагаліся за сацыялізм не таму, што верылі ў нейкую сацыяльную абстрактную, як веруючыя — у замагільнае жыццё. Яны верылі ў тое, што мы будзем вартымі іх, будзем лепш за іх. Гэта і ёсць жывая павязь часоў.

Віталі ТАРАС

ТУТ І ЦЯПЕР

ДАЧАСНЫЯ РАЗМОВЫ

І ў той жа час радавала, як гэта ні дзіўна гучыць, радавала, што такая падзея больш не замоўчваецца, што больш не ўдасца нікому рабіць выгляд, быццам ва ўзаемаадносінах народаў нашых краін панус ідылія, што пытанні патрыятычнага і інтэрнацыянальнага выхавання вырашаны раз і назаўсёды. Мы яшчэ не ведалі тады, што шматлікія «табу» вакол гэтых пытанняў будуць руйнавацца адно за адным, што неўзабаве ў друку і з высокіх трыбун разгарыцца вострая дыскусія аб праблемах навування беларускай мове ў школах і дзіцячых садках і што Мінасветы рэспублікі пад націскам грамадскасці вымушана будзе павярнуцца тварам да праблемы; што ў Вярхоўным Савеце СССР адбудзецца сустрэча з групай прадстаўнікоў крымскіх татар, пра само існаванне якіх нават не ўзгадвалася ў друку дзесяцігоддзямі; што розныя аспекты нацыянальных адносін будуць адкрыта абмяркоўваць у друку, на радыё, у тэлеперадачах.

Але ж самым цяжкім акажацца парушыць розныя «табу» ў саміх сабе адмовіцца ад усялякіх стэрэатыпаў і заб'юнаў, пазбавіцца ад «унутранага цэнзара».

За дыскусіяй у перадачы ЦТ «Пазіцыя» сачылі тысячы, мо сотні тысяч гледачоў... Сачылі, спрачаліся, абмяняваліся думкамі. Вось думка аднаго рэжысёра — кіраўніка выдатнага тэатральнага калектыву з Абхазіі, які тымі днямі гасцяваў у Мінску: дзве гадзіны мы пераконвалі саміх сябе, што дзяцей трэба ратаваць ад смерці незалежна ад колеру іх скуры, што пажар трэба тушыць усім разам, не звачаючы, хто якой нацыянальнасці! Я разумю — магчыма, ёсць яшчэ людзі, якім гэта трэба даводзіць, якіх трэба пераконваць, што народы павінны дружныя паміж сабой, а не ненавідзець адзін аднаго. Але ж, бачыце, гэта яшчэ трэба тлумачыць сяму-таму на сямідзесятым годзе Савецкай улады...

Сорамна... Вось істотнае, праз што не перастаюць сумленнаму чалавеку. Вось той публіцэстны матыў, які, мне здаецца, рухае творчасцю кожнага сумленнага чалавека. Сорамна за тое, што адбывалася і адбываецца ганебнага вакол цябе, нават калі ты не маеш «ніякага» дачынення да гэтага.

Не забыць мне вочы дзяўчынка, што ехала ў электрычку з п'янерскага лагера ў Мінск. Увесь час яна маўчала, а з агромністых, шырока раскрытых у немых здзіўленні спалоханых вачэй каціліся буйныя, як боб, слёзы. Жанчына, якая ехала

ра і Дунайскі плаўняў, Палесся. Стала магчымым спыніць будаўніцтва Даўгаўпілскай ГЭС, затопленне часткі зямель на Віцебшчыне.

Канечне, усё гэта стала магчымым яшчэ і таму, што наступіла эра галаснасці. Аднак, ўрокі Чарнобыля — гэта яшчэ і ўрокі барацьбы з нашай агульнай нядабайнасцю, неахайнасцю, разбэшчанасцю, з нізкай інжынерна-тэхнічнай і агульначалавечай культурай, а дакладней — з бескультур'ем. Гэта і ўрокі барацьбы з тэхнакратыяй і бюракратызмам усіх масцей — за рэальны, дзейны гуманізм.

Успамінаецца гутарка з рабочымі завода ў ЗША па вытворчасці ядзернай зброі, паказаная некалі па нашым тэлебачанні. Рабочыя — а гэта былі ў асноўным маладыя прыемныя жанчыны — не хацелі нават абмяркоўваць саму магчымасць закрыцця іх завода. Не, яны зусім не былі крыважэрнымі пачварамі. Як і ўсе бацькі на свеце, яны не хацелі, каб іх дзеці згарэлi ў атамным пажары. Яны былі за раззбраенне. Заўтра. Але ж дзяцей трэба нечым карміць сёння. А завод корміць не адну — тысячы сем'яў у цэлай акрузе. Ну, а тое, што прадукт вытворчасці — зброя... Што ж, калі ёсць попыт на такі тавар — нехта ж усё роўна будзе яго вырабляць.

Мабыць, чалавечая абмежаванасць — самы страшны вораг чалавечтву. І чаго здзіўляцца, калі ў перабудовы, у новага мыслення ёсць праціўнікі, якія кіруюцца ўласным «жыццёвым інтэрэсам», спрабуючы выдаць яго за інтэрэс агульнанародны. З псіхалогіяй «временчых» можна і трэба змагацца. Тут, здаецца, усё ясна. Але...

УТОЙ ЖА самы дзень на пачатку года дэвалюса пачуць словы, што прагучалі дзіўна і нават смешна. Ды чым больш праходзіць часу, тым часцей успамінаю тую гаворку. І тым меней адчуваю яе смешнай.

Паводле традыцыі наш школьны клас (хто можа) збіраецца ў адзін з дзён на пачатку года ў каго-небудзь на кватэры. Так было і на гэты раз.

Толькі прыйшло вельмі многа сяброў. З кожным годам іх становіцца ўсё менш. І гэта, напэўна, натуральна. Хоць аніяк не змірыцца з тым, што няма ўжо на свеце самага таленавітага, самага апантанага навукай і працай і самага высакароднага, самага сціплага з усіх нас — выпускнікоў 73-га... Ніколі мы ўжо не ўбачым непартурную ўсмешку Максіма (так мы яго клікалі). Колькі гадоў таму ён

наш аднакласнік — потым радыёэлектроншык з чырвоным дыпламам — апынуўся ў рэшце рэшт у Злучаных Штатах. А ў школе ён, не надта развіты фізічна, аддава любіў спорт: «хварэў» за мінскае «Дынама», а няўдачы савецкай хакейнай зборнай успрымаў як асабістае гора. Быў кнігачыем, выдатна ведаў французскую мову. Чаму ён паехаў туды? І чаму не паехаў яго бліжэйшы сябра, у якога жыццё склалася куды цяжэй? Ці можна зразумець усё гэта да канца?

А тыя, што сабраліся ў той вечар... Гэта былі людзі, пра якіх прынята казаць «благополучныя».

Размова ішла млява: калі людзі сустракаюцца раз на год, ім цяжка знайсці агульны тэмы для гаворкі. Асабліва, калі ўсе даўно ведаюць пра кожнага ўсё, або амаль усё. Праўда, былі на гэты раз і незнаёмыя. Адна з аднакласніц прыйшла з мужам — чалавекам гадоў сарака.

Па прафесіі, як высветлілася, мастацтвазнаўца. Якога іменна мастацтва быў ён знаўцам, так я і не зразумеў. З яго выказванняў можна было зрабіць выснову, што ўсе мастацтвы яму падуладныя, ва ўсіх ён з'еў сабаку. Таму выказванні яго былі катэгарычныя і безапеляцыйныя. Так фільму «Ідзі і глядзі» наогул было адмоўлена ў права называцца мастацтвам. Андрэй Таркоўскі, якога мастацтвазнаўца называў чамусьці фамільярна Андрушам, пры жыцці быў, аказваецца, недалёкім, жорсткім і бяздарным чалавекам (некралог аб смерці рэжысёра ў «Савецкай культуры» ярэз і паслужыў завязкай для размовы). Па неспавядальных законах застольнай размовы, яна неўзабаве перакінулася на розныя цуды, на «нябожчыкаў» і г. д. І раптам пачулася слова, якое апошнім часам называюць, нібы надакучліва муха ў восеньскі дзень, але ў той момант падалося свежым і досыць нечаканым. «Масоны».

Усе беды нашай эканомікі, усе недахопы і хібы сацыяльнай палітыкі, усе нашы няўдачы і катастрофы, а таксама п'янства, наркаманія і знішчэнне помнікаў культуры — вынік сусветнай масонскай змовы, — вясчэў знаўца тэорыі мастацтваў. Спачатку ўсе мы, хто сядзеў за сталом, прынялі гэта за жарт, і з усмешкамі чакалі, што ж пачнем далей. А далей, у падмацаванне «масонскай тэорыі», нам паднеслі жудасную гісторыю. Аказваецца, за месяц да катастрофы ў Чарнобылі, недзе ў Новасібірску (!) нейкі акадэмік імярэў у інтэр'ю мясцовай газеце (сам расказчык яго, зразумела, не чытаў, але чыталі «верныя» людзі) прадказаў

Паўлу
КАВАЛЁВУ~75

18 лістапада споўнілася 75 год з дня нараджэння вядомага пісьменніка Паўла Кавалёва. З гэтай нагоды праўленне СП БССР накіравала юбіляру прывітальны адрас, у якім гаворыцца:

«Дарагі Павел Нічыпаравіч! Шчыра віншую Вас з 75-годдзем з дня нараджэння.

Сваю літаратурную працу Вы распачалі яшчэ ў 20-я гады. Ужо самыя першыя крокі ў літаратуры засведчылі, што ў сям'і беларускіх пісьменнікаў увайшоў удумлівы, цікавы аўтар, якому ёсць што сказаць людзям.

У розныя гады выходзіць Вашы кнігі нарысаў «Герой Савецкага Саюза Аляксей Антоненка», «Калгас імя Янкі Купалы», «Сярод людзей калгасных», «На ўсё жыццё». Сагрэтыя любоўю да роднай зямлі, глыбокай пашанай да чалавека працы, творы гэтыя знайшлі свайго прыхільнага чытача.

Удзельнік Вялікай Айчыннай вайны, Вы праз доўгія гады пранеслі веру ў шчасце і дабро на зямлі. Менавіта такім святлом высвечаны Вашы апавесці і апавяданні «Прага бою», «Аповесці пра добрае сэрца», «У новы дзень», «Каб шчасліва жыць», «Сонца ў вонькі», «Пакінь нас, трывога» і іншыя.

Нямала кніг Вы напісалі для юнага чытача. «Андрэйка» і «Згублены дзёнінкі», «Сябры мае, дзеці» і «Лёлька Гром», «Малы мужчына» і «Чырвоны лядон», «Жыві сабе, зайчык» і «Спытай сябе, Анісія» — кнігі гэтыя не залежваюцца на паліцах бібліятэк. Іх чытаюць, іх любяць, іх шануюць.

Ваша шматгранная і шматгадовая праца, Вашы заслугі перад савецкім грамадствам адзначаны ордэнам Працоўнага Чырвонага Сцяга, дзюма ордэнамі «Знак Пашаны», медалямі, ганаровымі граматамі Вяльцоўнага Савета БССР.

І сёння Ваша баявое пяро не ведае зморы.

Дарагі Павел Нічыпаравіч! Жадаем Вам новых поспехаў, новых цікавых кніг. Моцнага здароўя Вам і творчых здзяйсненняў!»

Супрацоўнікі штотыднёвіка лалучаюцца да гэтага віншавання.

Было гэта ўжо нямала гадоў назад у час майго знаходжання ў Злучаных Штатах Амерыкі. Быў я там у якасці дэлегата Беларускай ССР на дваццаць першай сесіі Генеральнай Асамблеі Арганізацыі Аб'яднаных Нацый.

У лістападзе, у дні Кастрычніцкіх свят, выпала мне паехаць у горад Нью-Арк (гэта за шэсцьдзесят міль ад Нью-Йорка) і выступіць з дакладам перад амерыканцамі — эмігрантамі з Расіі. Тэма выступлення, як прасілі самі эмігранты, — чарговая гадавіна Вялікай Кастрычніцкай сацыялістычнай рэвалюцыі. Часу, каб падрыхтавацца да сустрэчы, я не меў, таму давалося спадзявацца на сваю ўласную памяць і журналісцкую знаходлівасць.

Паехалі разам з супрацоўнікам савецкага прадстаўніцтва пры Арганізацыі Аб'яднаных Нацый Аляксандрам Яфімавічам Сітнікавым. З ім мы ўжо былі знаёмыя, неаднойчы сустракаліся па справах. А за рулём машыны сядзеў Віктар — наш, савецкі шафёр (ён і сёння працуе ў адным з гаражоў Мінска).

Да Нью-Арка даехалі хутка. Ён напачатку падаўся невялікім горадам — з адна- і двухпавярховымі дагледжанымі дамкамі, чыстымі вуліцамі. Але такім, як пазней даведаўся, быў ён толькі на ўскраіне.

Дамок, каля якога мы спыніліся, быў падобны на нашу вясковую пяцісценку з сенцамі. Нас сустракалі старэнккая бабулька і двое сівых, але з выгляду яшчэ дзябёлых мужчын. Адзін з іх, высокі і хударлявы, загаварыў да нас:

— Дзякуй вам, што адгукнуліся на нашу просьбу наведваць нас у дні свята Вялікага Кастрычніка...

— Дзякуй і вам, што страчаеце, — адказаў Аляксандр Яфімавіч і папытаў: — А людзі сабраліся?

— Даўно чакаем, на дарогу ўвесь час пазіраем...

Сітнікаў сказаў сустракаўшым, што ўсе мы трое — грамадзяне Савецкага Саюза, паведаміў, хто і адкуль, якія абавязкі маем тут у Арганізацыі Аб'яднаных Нацый.

— Я вельмі рада я сустрэцца з землякамі, — слова па-руску, слова па-беларуску марудна, праз бяззубы рот, гаварыла бабулька.

Нас запрасілі заходзіць. Увайшлі ў невялікі першы пакойчык. Тут быў бар'ерчык, за ім невялікі столик з бутэлкамі

пітва і кубкамі. Адсюль нас правялі ў суседні, значна большы пакой. Там, на драўляных самаробных лавах, сядзела ўжо каля сотні, а мо і болей мужчын і жанчын, сядзелі шчыльна, упрытык адзін да аднаго. Прышлі сюды некаторыя ўсёй сям'ёй, бо сярод старых былі і маладыя.

Сітнікаў павітаўся, прадставіў мяне. Сказаў, што я дэлегат Беларускай ССР на чарговай сесіі Арганізацыі Аб'яднаных Нацый і зраблю сёння ім даклад пра Вялікую Кастрычніцкую рэвалюцыю.

Сказаў, што помню, хоць і малы быў, сваю мясцовасць да рэвалюцыі. Жылі тады ўсе ў нас вельмі бедна, не хапала хлеба, бо мала было зямлі. Галадалі, таму многія выязджалі на заробкі ў розныя краі і нават за граніцу. Бацька ў Данбасе на шахтах падзарабляў, браты яго Даніла і Сцяпан ад безземелля выехалі адзін у Данбас, другі ў Стаўраполле.

Гаварыў я і пра тое, што тады, да рэвалюцыі, людзі з маёй вёскі да бліжэйшых гарадоў

таму цяпер у нас? — пытаецца ціха вельмі стары чалавек і называе сваё прозвішча і імя.

Стары выслухаў мой расказ, не сядваючы, а палягаў напачатку:

— У мяне пад Брэстам, у вёсцы Шэбрыні, брат жыў. Перадайце яму, што я, Іосіф, жыў і вось з вамі сустракаўся...

Я паабяцаў выканаць просьбу старога.

— А я са Смалявічаў, што побач з Барысавам, — чую голас наступнага старога. — Што там у нас?

На шчасце, я зусім нядаўна

Павел КАВАЛЁВ

СУСТРЭЧА З МІНУЛЫМ

З БЛАКНОТА ПІСЬМЕННІКА

кую сацыялістычную рэвалюцыю. Дадаў, што я беларускі пісьменнік, чамусьці назваў і месца майго нараджэння. Я заўважыў, што ў зале настроіліся, заварушыліся.

— Колькі мне даецца часу? — толькі цяпер знайшоўся я ціхенька папытаць у Сітнікава.

— Хвілін трыццаць-сорак, — адказаў ён.

Пачаў я гаварыць пра колішнюю Расію. Пра тое, што яна дала свету Леніна, ленинскую партыю — магутную рэвалюцыйную сілу, якая і стала арганізатарам Вялікай сацыялістычнай рэвалюцыі. Зазначыў, што Кастрычнік не толькі Расіі, рускаму народу, а ўсім народам нашай краіны дапамог атрымаць, усваяючы дзяржаўнасць — і стварыць не толькі матэрыяльны, але і вялікі духоўны каштоўнасці, даў магчымасць, як пісаў наш Янка Купала, людзям звацца. Потым сцісла расказаў пра сённяшнюю Беларусь. А затым неяк зусім нечакана для сябе, звязваючы на тое, як уважліва мяне слухаюць, пераключыўся на так сказаць, асабістае. Сказаў, што перад ад'ездам сюды, у службовую камандзіроўку, я наведваў сваіх бацькоў і блізкіх родзічаў у вёсцы Склімін Клі-

Рослаўля і Клімавіч дабіраліся на падводах, а то і пешкі. Не было ў нас ні электрычнасці, ні сродкаў сувязі, ні школы, ні магазінаў. Цяпер жа да тых Клімавіч ходзяць чатыры разы на тыдзень камфартабельныя аўтобусы. Дзеці вучацца ў сярэдняй школе, ёсць свая бальніца, дзе лечачь бясплатна. Працуе пошта, з любым пунктам краіны можна пагаварыць па тэлефоне. З нашай вёскі за гады Савецкай улады выйшлі тры дактары навук, некалькі чалавек сталі дзяржаўнымі дзеячамі, пісьменнікамі, настаўнікамі, аграномамі, артыстамі.

Больш як гадзіну расказаў я эмігрантам пра новае ў жыцці сваёй і суседніх вёсак, пра сваю Беларусь, пра тое, чым яна славіцца ў свеце, пра нашу літаратуру, якая выйшла сваёй прозай, пазэіяй, драматургіяй далёка за межы рэспублікі і Савецкага Саюза.

А пасля паспыталіся пытанні. Першым стары падняўся:

— Дзякуй вам, грамадзянін пісьменнік. І я ім, — ён хітнуў галавою на прысутных, — пра ўсё гэтае расказаў, калі разам з генералам Яханавым мы наведвалі вашу рэспубліку. Але не вельмі мне верылі...

— Я з Брэст-Літоўска, што

наведаў рэдакцыю раённай газеты і быў у курсе спраў смалявічкіх. Падрабязна расказаў пра забудову самога мястэчка, пра саўгас імя Леніна, пра бройлерную фабрыку, брыкетны завод, пра навуковую сельскагаспадарчую ўстанову ў Зарэччы.

Стары толькі хітаў галавою і нешта сам сабе шаптаў.

Падымасца бабулька, што сустракала нас:

— А я з Баранавічаў. У шаснаццаці годзе паехала з мужам, маладыя былі, шчасця шукаць. Ён на бойні чорнарабочым рабіў... Памёр, бедны, вельмі рана, а я вось... Што там у нас цяпер?

Што там у нас? Адчуваліся ў гэтых пытаннях смутак і туга, неадольнае жаданне пацуць пра свой край, пра новае жыццё. Яны ж у большасці людзі з мінулага, дарэвалюцыйнага, а часткова з былой Заходняй Беларусі. Паехалі шукаць работы і шчасця. Па-рознаму склаліся іхнія лёсы. Тут жа, у Амерыцы, жывуць яны, як за зачыненымі дзвярамі.

Бабулі адказаў Аляксандр Яфімавіч.

— І я часта бываў у Баранавіцкім раёне, — не змаўчаў і Віктар. — Гэта адзін з перадавых раёнаў у сельскай гаспа-

ЧЫТАЧ СТАВІЦЬ ПЫТАННЕ

ЛЕС архіва Максіма Багдановіча, які і лёс самога паэта, аказаўся двалі драматычны. Некалькі пісем паэта, адрасаваных супрацоўнікам «Нашай Нівы» і аўтографы некаторых яго вершаў захоўваюцца ў рукапісным фондзе бібліятэкі АН ЛітССР. Там мне давалося азнаёміцца і з рукапісамі іншых піянераў беларускага адраджэння. Так, у вільнюскай бібліятэцы ў газеце «Вольная Беларусь» за 1918 год я сустрэў верш З. Бядулі «М. Багдановічу», напісаны да першай гадавіны смерці паэта. У гэтым вершы, які не ўвайшоў у зборнік паэта, ёсць такія радкі:

Са струнамі ліры і струны душы
Паразілісь...
... Далёка ад роднай мякы
Пайшоў наш паэт той
адвечнай дарогай,
Што йдзець аж да самога бога.
Бо полымя сэрца паліла —
не грэла,
У тым полымі сэрца згарэла...
А песні паэта на нашай зямлі
Спявае сын гора, тугі,
Іх зыкі не моўкнуць —
не змоўкнуць ніколі
У вёсках убогіх на полі.
Душа песняра іх жыццём
Дала ім натхнёную сілу;

І людзі іх слухаюць,
слухаць іх будуць,
Ніколі аб іх не забудуць.

Архіў Максіма-кніжніка, які бацьку ўдалося выратаваць з пажару ў дні Яраслаўскага мяцяжу ў 1918 годзе, той архіў, які ён прывёз у Мінск і пада-

ВЯРНУЦЬ АРХІЎ МАКСІМА-КНІЖНІКА

рыў Беларусі, — гэты архіў знік у час Вялікай Айчыннай вайны. Вывучаючы ў Ленінградзе першую дысертацыю аб творчасці М. Багдановіча, напісаную незадоўга да вайны Рыгорам Жалезняком (як вядома, аўтар дысертацыі, выпускнік Ленінградскага ўніверсітэта, пайшоў добраахвотнікам на фронт і загінуў), я быў здзіўлены, калі прачытаў на 32-ой старонцы: «Большасць пісем паэта знікла з яго архіва, які захоўваецца ў АН БССР». Заўважым, гэта напісана 21 мая 1941 года (1), г. зн. да пачатку вайны. Як вядома, астатні архіў паэта згубіўся ў час вайны. Дзякуючы Р. Жалезняку захаваліся нека-

торыя выпіскі з аўтографуў, скарыстаныя дысертантам у сваёй працы. Так, напрыклад, мне запамнілася канцоўка верша «Як Базыль у паходзе каннаў». Вядома даследчыца жыцця і творчасці М. Багдановіча Н. Ватацы апублікавала

гэтую канцоўку яшчэ ў 1957 годзе, але складальнікі акадэмічнага двухтомніка прагледзелі яе публікацыю.

Я адну сабе радэчку даў,
У боты роднай зямліцы паклаў.

Ты ляжы, мая зямелька:
Там ці жыць мне давядзецца,
ці канец —
Але буду на сваёй зямлі стаяць.

Пра гэты звычай Максім хутчэй за ўсё даведаўся ад бацькі, буйнога этнографа, які пісаў: «Отправляясь в чужую сторону, белорус, следующий обычаем предков, брал шепоток родимой земли и, зашив ее в лоскут холста, вешал на гру-

ди: если придется умереть на чужбине, то его прах будет все же покоиться вместе с родной землей».

Сляды архіва, які знік, мы знаходзім у кнізе А. Бачылы «Дарогамі Максіма»: «Неяк паэт С. Новік-Пяюн пазнаў мяне па тэлефоне і паведаміў, што ў дні вайны (ён жыў тады ў Слоніме) да яго прыходзіў незнаёмы чалавек і хваліўся, што валодае рукапісамі М. Багдановіча. Незнаёмы падзяліўся, што гэтыя рукапісы ён выцягнуў з палаючага будынка АН БССР і хутка збіраецца іх апублікаваць», — пісаў А. Бачыла.

Трэба памятаць, што Слонім быў у той час акупіраваны. Дзе ж збіраўся «незнаёмец» надрукаваць вершы паэта?

Сляды архіва Максіма-кніжніка я знайшоў, вывучаючы ў спецфондзе АН БССР часопіс, які выдаваўся ў час акупацыі Мінска здраўнікамі. Фашысцкі служба Езэвітаў, публікуючы невядомыя да таго часу вершы Багдановіча, хваліўся, што яны трапілі да яго з архіва Р. Зямкевіча.

Я зацікавіўся пытаннем, куды падзеліся рукапісы, што былі выкрадзены з АН БССР, і таму сустраўся з Сяргеем Новікам-Пяюном.

— Гэта было так, — успамінае паэт, — я быў у музеі адзін. Зайшоў наведвальнік невысо-

кага росту, купіў білет і пачаў аглядаць экспазіцыю. У нас было некалькі залаў. Убачыўшы мяне, ён падыйшоў, пазнаёміўся. «Каралевіч», — назваў ён сябе. Мы разгаварыліся. Выняўшы з кішэнкі некалькі лісткоў, ён паказаў іх мне. Я адразу пазнаў вершы Максіма Багдановіча. Незнаёмец сказаў, што збіраецца хутка апублікаваць невядомыя паперы Багдановіча...

Здавалася, сляды архіва згублены. Дзе цяпер, калі мінула гэтулькі гадоў, шукаць таго «Каралевіча»?

Але ўсё ж сляды архіва адшукаліся ў іншым месцы. Так званы Беларускі інстытут літаратуры і мастацтва выдаў «Вянок паэтычнай спадчыны» М. Багдановіча (Нью-Йорк — Мюнхен, 1960).

Як адзначала ў сваім артыкуле беларускі літаратуразнавец В. Гапава, у замежным выданні быў змешчаны верш «Касцёл святой Ганны», невядомы нашым літаратуразнаўцам. Значыць, зрабіла выснову В. Гапава, архіў знаходзіўся ў замежных выдаўцоў.

З ёй не пагадзілася Н. Ватацы. Яна лічыць, што паколькі архіў быў вывучаны Р. Жалезняком яшчэ да вайны і дысертант не прыгадаў «Касцёл святой Ганны», значыць, у выдаўцоў не той архіў, што захоўваўся ў АН БССР. З давадамі

дарцы. Ураджаі за трыццаць цэнтнераў збожжавых.

— Я з Гародні, хачу запытаць і з пра свой горад. Што там у нас?

Пасля нас запрасілі за стол— на святочную вясцеру. Адзін са старэйшых эмігрантаў сказаў прамову:

— Дарагія, шанюныя землякі. У нас сёння вельмі радасны дзень. Мы, як можам, адзначаем свята Вялікага Кастрычніка, савецкую рэвалюцыю. Радуемся, што нашы мілыя родзічы пажынаюць плён поспеху гэтай рэвалюцыі. Радуемся і смуткуем. Асабліва сёння, як сустрэліся з дэлегатамі Радзімы, адкуль мы выехалі даўно ў пошуках працы і шчасця. Працу, заробкі такія-сякія знайшлі, а пра шчасце памаўчым. Усе мы і нават дзеці нашы састарэлі... Як жывём, усім вядома, і гаварыць не будзем. Нас жывяць навіны, якія мы пачулі... Сэрцы нашыя ой як шчымяць і ньюць па родных мясцінах і асабліва па тых, аб якіх вы тут гаварылі, гаварылі не па-пісанаму... Мы ўдзячны вам за прыезд і прасім вас, савецкіх грамадзян, паверыць, што Кастрычніцкае свята і наша таксама. І давайце разам ушануем яго.

Усе ўсталі і паднялі чаркі. Застолле было небагатае. Кіслая смажаная капуста з сасіскамі, парэзанымі на палавіну і аздобленым гарчыцай, зусім танкалявыя скрылікі вяндліны і сыру. Хлеб толькі белы. Усе эмігранты, асабліва старэйшыя, да закусі ледзь дакраналіся.

І ўсё ж праз нейкі час ўсчалася шумнаватая бесіда. Адзін за адным падымаліся эмігранты і, хвалючыся, са слязамі на вачах расказвалі пра свой нялёгі лёс, пра сваю тугу па радзіме, пра старасць, якая перашкаджае адарвацца ад наседжанга месца, ад дзяцей і ўнукаў. Тых жа, якія мелі ўжо магчымасць бацьваць у Савецкім Саюзе і на свае вочы пабачыць, што прынёс Вялікі Кастрычнік савецкім людзям, расказвалі пра ўсё ўбачанае ў рускіх і беларускіх гарадах і сёлах.

Слухаючы іх, успомніў я сустрэчу ў Мінску, у Таварыстве дружбы з зарубежнымі краінамі, з былым рускім генералам Віктарам Аляксандравічам Яхантавым, які доўгія гады ўзначальваў рускую прагрэсіўную эміграцыю ў ЗША. На наша зусім шчырае пісьменніцкае пытанне — ці хочацца яму вярнуцца на Радзіму? — адказаў: — Украіні ў нас час у амеры-

канскае жыццё. Выраслі на шчадкі і яны, кожны па-свойму, прыладзілі да гэтага жыцця. Цяжка цяпер вырваць карані. Вось і жывём ды пра лепшае марым...

Сустрэча доўжылася. Нас не адпускалі. Зноў і зноў пыталіся пра Сморгонь, Жлобін, Пінск, Воранава. Пра лячэнне, навучанне, квартплату. Адчувалася, што не ўсяму яны вераць — папрацавала амерыканская прапаганда. Давялося браць удзел у гаворцы і Віктару, расказаць пра сваю кватэру, плату за яе і пра тое, што дачка вучыцца ў інстытуце і ён нічога за гэта не плаціць, а дачка стыпендыю палучае.

Запомнілася і яшчэ адна старэнькая бабуля:

— Я малдаванка. А жыла са сваім Фёдарам у Смаленску. Сюды прыехалі зусім маладымі. Абодва працавалі на гумавым, шкодным прадпрыемстве. Фёдар мой захварэў і даўно ўжо як памёр... Пра Расію вы тут гаварылі. Можна, вам што вядома пра маю Малдавію? — спытала яна.

Я расказаў, што ведаў пра сённяшні дзень Малдаўскай рэспублікі. Спаслаўся на знаёмства з малдаўскімі пісьменнікамі Емяльянам Букавым, Багданам Істру, Аурэлам Бусуйокам. Сказаў, што перакладаў на беларускую мову аповесць Самсона Шляху «Таварыш Ваня». Прыгадаў, што быў неяк па камандзіроўцы ў Кішыневе, і нас, пісьменнікаў, прымалі ў Вярхоўным Савесе Малдаўскай ССР, і там даведаліся, што да рэвалюцыі ў Малдавію завозілі нават цвікі і мыла. А зараз Малдавія вырабляе складаную вылічальную тэхніку. Ад матыкі і сярпа Малдавія перайшла да перадавой, усебакова развітой сельскай гаспадаркі, ад непісьменнасці — да вышніх навук, тэхнікі, літаратуры і мастацтва...

Старая ўзрушылася, прыціскала рукі да грудзей ды ўдзячна схіляла галаву.

Сустрэча пачалася ў шэсць гадзін вечара, а закончылася ці не ў дзясць. Праводзіць нас выйшлі літаральна ўсе. Твары ў людзей засмучаныя: гэта ж развіталіся яны, старыя, не з намі — з бацькаўшчынай, развіталіся, бадай, назавсёды.

Вось такая сустрэча ў гадавіну Кастрычніка адбылася ў мяне далёка ад роднага дома. І была яна сапраўды сустрэчай з мінулым, з людзьмі з мінулага.

рукапісаў, якія перайшлі ў адны прыватныя рукі... На жаль, толькі без упамінавання прозвішчаў мы можам выказаць удзячнасць сябрам, якія прадставілі нам магчымасць карыстацца рукапісамі паэта...

Цікава, чаму пабаяліся ўкладальнікі прыгадаць імя ўладальніка архіва? Ці не «Каралевіч» гэта, наведальнік Слонімскага музея? Відаць, складальнікі спалохаліся, што АН БССР можа запатрабаваць вярнуць крадзеныя рукапісы?

Трэба сказаць, што замежнае выданне выканана на выдатнай паперы і кваліфікавана. Такім чынам, ясна, што рукапісы паэта за мяжой. Калі яны ў руках сумленных людзей, што па волі лёсу апынуліся за мяжой, — гэта адна справа. З гэтымі людзьмі, якія цікавацца беларускай культурай не толькі можна, але і трэба падтрымліваць сувязі, абменьвацца інфармацыяй. Але сярод эмігрантаў ёсць людзі (аб адным такім «дзеячы» культуры Бельмуку нядаўна пісала газета «Голас Радзімы»), чые рукі абліты крывёю народнай. Такім беларускі народ не даруе ніколі! Што датычыць архіва Максіма-кніжніка, то ён павінен быць вярнуты свайму законнаму ўладальніку — беларускаму народу.

Л. ЗУБАРАУ.

Паэт Аляксей Суркоў, які ў 30-я гады меў даволі цесныя сувязі з беларускімі калегамі, пісаў пра Якава Бранштэйна: «Я добра ведаў Бранштэйна ў трыццатых гадах... Гэта быў прынцыповы большавік і таленавіты крытык... Ён, на мой погляд, пакінуў памяты след у гісторыі пралетарскай кры-

ДАЛІКАТНАСЦЬ І ПРЫНЦЫПОВАСЦЬ

Да 90-годдзя з дня нараджэння Якава БРАНШТЭЙНА

тыкі...»

Нарадзіўся Якаў Бранштэйн у 1897 годзе ў горадзе Бельску Гродзенскай губерні ў сям'і служачага. З 15 год пачаў зарабляць на жыццё. У 1919 годзе добраахвотнікам пайшоў на фронт, вёў ваенна-партыйную работу на Заходнім фронце, служыў у Палітдэзале Туркфронта, пазней працаваў у газеце «Орловская правда». У 1922 годзе ўступіў у рады Камуністычнай партыі, а ў 1925 скончыў Першы Маскоўскі дзяржаўны ўніверсітэт. З 1930 года Якаў Бранштэйн працаваў у Мінску — дацэнтам, прафесарам Белдзяржуніверсітэта (кафедра літаратуразнаўства), старшым навуковым супрацоўнікам Акадэміі навук рэспублікі. У апошні час (да трагічнага 6 красавіка 1937 года) — адказным сакратаром Арганізацыйнага камітэта, рэарганізаванага потым у Саюз пісьменнікаў БССР. У 1936 годзе ён выбіраецца членам-карэспандэнтам АН БССР. Менавіта на гэтыя (мінскія) гады і прыпадае яго актыўная

творчая дзейнасць як крытыка і літаратуразнаўца. Ён удзельнічае ў рабоце I Усеаюзнага з'езда савецкіх пісьменнікаў, выступае на пленумах саюза з дакладамі аб становішчы і праблемах беларускай літаратуры, аб творчасці маладых пісьменнікаў. Крытычныя артыкулы Якава

Бранштэйна вылучаліся глыбіняй, трывалай метадалагічнай асновай, сяброўскай далікатнасцю, добраазначанасцю, але і большавіцкай прынцыповасцю. Па словах П. Глебі, «яго працы вызначаліся высокім ідэйным узроўнем, разуменнем асаблівасцей... творчага працэса, тых фактараў, якія фарміруюць індывідуальны творчы воблік...»

Адным з першых у беларускай літаратуры Бранштэйн прааналізаваў той велізарны ўплыў, які мела творчасць А. С. Пушкіна на беларускую паэзію. Ён пакінуў некалькі грунтоўных артыкулаў аб творчасці народных паэтаў Янкі Купалы і Якуба Коласа, пісаў пра беларускую прозу, адзначаў яе няўхільны рост: аналізаваў творы Змітрака Бядулі, Кузьмы Чорнага, Міхася Зарэцкага, Платона Галавача, раман Кандрата Крапівы «Мядзведзічы»; не абыходзіў праблемы беларускай паэзіі, разглядаючы творчасць Максіма Багдановіча, Андрэя Александровіча і іншых паэтаў.

Як чалавек шырокага кругагляду, Якаў Бранштэйн адгукаўся на розныя актуальныя праблемы мастацтва, у прыватнасці, цікавіўся развіццём сучаснага яму тэатра. І няма сумнення ў тым, што беларускія тэатральныя крытыкі і тэатразнаўцы, якія будуць ствараць поўную гісторыю тэат-

ральнага жыцця рэспублікі, не абмінуць артыкул Бранштэйна пра пастаноўку «Недарасля» ў тэатры імя Янкі Купалы.

Добрае сяброўства звязвала Якава Бранштэйна з многімі вядомымі пісьменнікамі — П. Галавачом, Д. Палітыкам, М. Клімковічам, І. Харыкам, А. Александровічам, А. Фадзевым і інш. З асаблівай сардэчнасцю ставіўся ён да Янкі Купалы. Менавіта сяброўства садзейнічала таму, што ў 1934 годзе Бранштэйну была даручана адказная і ганаровая праца — напісаць уступны артыкул да 3-томнага выдання твораў Янкі Купалы, якое прысвячалася 30-годдзю літаратурнай дзейнасці народнага паэта.

Не ўсё са спадчыны Якава Бранштэйна ўкладваецца ў сённяшнія рамкі, не ўсё захавала сваё колішняе значэнне і актуальнасць, вытрымала суровае выпрабаванне часам. Аднак лепшае з напісанага ім актыўна спрыяла развіццю беларускай савецкай літаратуры.

Ірына КІСЯЛЕВА.

г. Перм.

З ПОШТЫ «ЛІМА»

«ЦУДОЎНЫ БЫЎ ЧАЛАВЕК...»

У 1975 годзе я тры месяцы жыў у Мінску. Удзячны лёсу за такую магчымасць пазнаёміцца са сталіцай Беларусі, з яе людзьмі, у прыватнасці, са сваімі калегамі. У мяне былі сустрэчы з беларускімі паэтамі М. Аўрамчыкам, М. Стральцовым і М. Федзюковічам, бачыўся з Р. Барадулным. Усе пакінулі

вельмі прыемнае ўражанне. І вольна даведваюся, што пайшоў з жыцця Міхась Стральцоў. Цудоўны быў чалавек. Я яго яшчэ віншаваў з 50-годдзем, спадзяваўся, што ў нас наперадзе будуць новыя сустрэчы. І вольна я напісаў верш, які хачу прапанаваць «Ліму».

Вечер.
Гудят провода.
Бленнут над озером краски.
В небе погасла звезда,
И наступила развязка.

Сердце, снажи, почему
Стало мне вдруг одиноко?..
Наль, что уходит во тьму
Добрые люди до срона!

Аляксандр ГРАБЕНКІН,
паэт.

г. Перм.

«МАСТАЦТВА БЕЛАРУСІ» № 10

Перадавы артыкул М. Самафалава «Ініцыятыўе маладых палымнецаў» — прысвечаны задачам камсамола ў выхаванні творчай моладзі.

Мастацкае жыццё рэспублікі асвятляюць публікацыі Н. Шаранговіч («Вернісаж па-над Свіслачу»), М. Баразны («А крыніца поўная стаяла...»), В. Мароза («Амаль знікла зямля...»), П. Васілеўскага («Крэда — гармонія»), Ж. Лашкевіч («Паміж спазнаннем і спасціжэннем»), Я. Росцінава («Маладым заўжды ў нас дарога?..»).

Г. Алісейчык стварае творчы партрэт беларускага лялечніка А. Ляляўскага («Сюжэт і фабула гісторыі лялечніка»), а Т. Рогач — кампазітара («Вінтар Помазаў: творы, тэмы, здзяйсненні...»).

Пра новы савецкі абрад, пра сучасную дзіцячую кніжную ілюстрацыю, пра эстрадную музыку расказваюць матэрыялы Н. Буракоўскай «Упрыгожваць — значыць узвышаць», А. Пікулік «Малюнік для Аленкі і Янкі», Д. Падбярэскага «Па той і гэты бакі экран».

В. Буйвал («Змярнанне юнага мая»), В. Кац («Дзіця часу»), В. Дзёмкіна («Увасабленне святла, цяпла, добра»), Т. Паўлавец («Спяваючы навукоўцы»), В. Трыгубовіч («Анічо ў народную памяць»), Б. Сялтоў («Сустрэліся на «Граніцы...»»), В. Лабко («Шлях да новага бацьчання») знаймыя з нацыянальнай Беларуска-Бірулі, рок-музыкай, традыцыйным адзеннем жанчын Беларусі, самадзейным хорам Акадэміі навук БССР, адкрыццём мемарыяльнага комплексу, з анцэбрам В. Саладзілавым, творчасцю ўдзельнікаў фотаклуба «Мінск».

Друкуюцца «Старонкі налендара» і «Хроніка мастацкага жыцця».

КОНКУРС ПРАЦЯГВАЕЦЦА

Добрай традыцыяй стала ў рэспубліцы правядзенне конкурсаў на лепшы мастацкі твор для дзяцей і юнацтва. Так, нядаўна падведзены вынікі рэспубліканскага конкурсу, прысвечанага 70-годдзю Кастрычніка. Цяпер працягваецца прыём рукапісаў на конкурс на лепшы літаратурны твор, прысвечаны жыццю і працы навучнікаў прафесійна-тэхнічных ву-

чылішчаў, які праводзіцца Дзяржаўным выдам БССР, Дзяржаўным камітэтам па прафтэхаднацыі БССР, ЦК ЛКСМБ і Саюзам пісьменнікаў БССР. На конкурс прадстаўляюцца раманы, аповесці, пазмы, зборнікі апавяданняў, нарысаў, п'ес, а таксама твораў грамадска-палітычнай літаратуры.

У склад журы конкурсу ўваходзяць вядомыя беларускія

пісьменнікі. Старшыня журы — народны пісьменнік Беларусі Іван Пятровіч Шамякін.

Вынікі конкурсу, прысвечанага 70-годдзю ВЛКСМ, будуць падведзены ў кастрычніку 1988 года, напярэдадні знамянальнай даты ў гісторыі камсамола.

Конкурсныя рукапісы накіроўваюцца на адрас: 220600, г. Мінск, праспект Машэрава, 11, выдавецтва «Юнацтва» з паметкай «На конкурс».

М. КЕНЬКА.

Калі думаеш пра І. Чаўчавадзе, на памяць приходзяць словы Карла Маркса, сказаныя ім пра эпоху і дзеячаў Адраджэння: «Гэта была эпоха, якая патрабавала тытанаў і якая нарадзіла тытанаў па моцы духу, страцілі і харантары, па шматбаюнасці і вучонасці». Грузія перажыла свой Рэнесанс яшчэ ў пачатку нашай тысячагоддзя, у прыватнасці ў перыяд царавання Тамар. З таго часу засталіся непаўторныя храмы і замкі, творы жывапісу, мастацкай літаратуры (у тым ліку бессмяротны «Віцязь у тыгравай шкурцы» Шата Руставелі). Але і XIX стагоддзе, калі Грузія ў вы-

«Вясна», арыгінальных паэм («Прывід», «Маці і сын», «Дзімтрый Самаахвярнік», «Некалькі карцін, ці Выпадкі з жыцця разбойніка»). Сваймі творами пазі узяў на новую, небывалую дзель вышэйню паэтычную культуру, пашырыў версіфікацыйныя магчымасці грузінскага верша. Не меншае значэнне для грузінскай літаратуры мела і дзейнасць Чаўчавадзе-празаіка, што знайшла ўвасабленне ў апавяданнях, нарысах, апавесцях. Такія яго творы, як апавесці «Ці чалавек ён?», «Расказ жабрака», «Запіскі падарожніка», «Атаравы ўдава», апавяданне «На шыбеніцы» і

чытачу. Нават па-грузінску не выдадзены яшчэ поўны збор твораў пісьменніка. І. Чаўчавадзе да самай свайей смерці нястомна служыў патрыятычным і гуманістычным ідэалам. Прычым, служэнне яго было дзейным і канкрэтным. Ён не прызнаваў абстрактнага гуманізму, любові да чалавеча ўвогуле, як не прызнаваў патрыятызму на словах, а не на справе.

Слушна лічыць, што «без эканамічнай магутнасці... нацыя не зробіць і кроку ўперад, як бы ні была душа яе поўная вялікіх дум і пачуццяў», пісьменнік арганізаваў і на працягу трыццаці

чынаецца тады, калі народ забывае сваю гісторыю, калі ён забывае сваё мінулае, сваё ранейшае жыццё! Забыццё гісторыі, свайго мінулага і выкараненне з памяці пройдзенага жыцця — прадвеснік духоўнага і фізічнага разлагання».

«Збіранне нацыі» дало свой плён. Ужо ў пачатку стагоддзя грузіны былі моцныя як ніхто сваім адзінствам, сваёй гістарычнай і культурнай памяццю, верай у шчасліваю будучыню. Сваё імкненне да нацыянальнага адраджэння і дзяржаўнай самастойнасці грузінскі народ рэалізаваў у гады Савецкай улады. Сусветнага ўзроўню дасягнулі грузінская навука, культура, мастацтва. Па колькасці людзей з вышэйшай адукацыяй на тысячу чалавек грузіны знаходзіцца на першым месцы не толькі ў СССР, але і ў свеце. Грузінская мова з'яўляецца дзяржаўнай паводле Канстытуцыі рэспублікі, яна фактычна выконвае ўсе функцыі, што ёй належыць: дзяржаўна-палітычныя, адміністрацыйныя, літаратурна-мастацкія. Думаецца, І. Чаўчавадзе быў бы шчаслівы бачыць сваю зямлю ў росквіце яе эканомікі, культуры, народнай светы.

Інтэрнацыяналістам можа быць толькі сапраўдны патрыёт. Бязмежная любоў да свайей нацыі ў І. Чаўчавадзе арганічна спалучалася з вышэйшымі адносіннямі да іншых нацый і народнасцей: рускіх, армян, азербайджанцаў, украінцаў... Ён заклікаў грузін убраць у сябе рускую культуру, авалодваць рускай мовай. І гэтыя запаведы вялікага сына зямлі грузінскай увасабляюцца ў жыццё: сучасная Грузія паказвае прыклад не толькі патрыятычнага, але і інтэрнацыянальнага выхавання моладзі, не толькі мацавання, але і вывучэння братэрскіх сувязей. У Тбілісі працуе адзіная ў СССР Галоўная калегія па справах перакладу і літаратурных узаемаасуваў — спецыяльная ўстанова, якая займаецца ўсталяваннем літаратурных кантактаў (найперш — арганізацыяй перакладаў) паміж літаратурамі Грузіі (грузінскай, асецінскай, абхазскай) і літаратурамі народаў СССР і замежных краін. Толькі ў Тбілісі, пры АН ГССР, існуе Музей дружбы народаў — навуковая ўстанова, супрацоўнікі якой займаюцца вывучэннем грузінска-іншанцыянальных сувязей (эканамічных, культурных, літаратурных). Дарэчы, якраз у юбілейныя чаўчавадзеўскія дні супрацоўнікі гэтага музея Вахтанг Салія, колішні стаяк БДУ імя У. І. Леніна, абараніў кандыдацкую дысертацыю па грузінска-беларускіх літаратурных узаемаасуваўх 20—30-х гг. нашай стагоддзя. Гэта ўжо чацвёртая кандыдацкая дысертацыя ў пасляваеннай Грузіі, прысвечаная літаратурным кантактам грузін і беларусаў. Мы, на жаль, не можам пахваліцца хаця б адной такой працай.

Не можам пакуль што мы пахваліцца і перакладамі твораў І. Чаўчавадзе на беларускую мову. На юбілейныя ўрачыстасці ў Тбілісі асобныя новыя выданні твораў пісьменніка прывезлі ўкраінцы, азербайджанцы, армяне, казахі, венгры, італьянцы, сірыйцы... Што да нас, беларусаў, то верш «Араты» ў даваенных перакладах В. Вольскага і Р. Лынькова, апавяданне «Ніколаз Гаставабішвілі» ва ўзнаўленні Х. Жычкі — вось, па сутнасці, і ўсё з багацейшага творчага даробку І. Чаўчавадзе, што мы маем сёння на роднай мове. Не шмат і напісана пра вялікага грузінскага пісьменніка ў нашым друку — літаральна некалькі спецыяльных артыкулаў (у тым ліку ў БелСЭ) ды кароткія характарыстыкі ў артыкулах агульных (пра грузінскую літаратуру). Цяпер рытуецца да друку перакладная кніжная серыя «Скарбы сусветнай літаратуры». Несумненна, адзін яе том варта аддаць твораў Ільі Чаўчавадзе.

Вячаслаў РАГОЙША.

- з 23 па 29 лістапада
- 23 лістапада, 19.50
«ПРАЧЫТАЙЦЕ МАЕ ПІСЬМО...»
Агляд пошты за тыдзень.
- 24 лістапада, 17.10
«У ЖЫВАПІСЕ, ГРАФІЦЫ, СКУЛЬПТУРЫ»
- 24 лістапада, 19.50
«ДАРОГА НАДЗЕІ»
Перадача прысвечана жыццю і творчасці пісьменніка Б. Мікуліча.
- 25 лістапада, 19.50
«РОДНАЕ СЛОВА»
Вядучы — кандыдат педагогічных навук А. Каляда.
- 27 лістапада, 23.10
«НАКЦЮРН»
Сюіты Балэ і Рэнэ выконвае духавы квінтэт Белдзяржфілармоніі.
- 28 лістапада, 13.05
«СЛОВА — ПАЭЗІІ»
Свае новыя вершы чытае П. Макаль.
- 28 лістапада, 14.55
«МАЛАДОСЦЬ МАЯ НЕЗАБЫВУНАЯ»
Пісьменнік С. Шушкewіч успамінае гады станаўлення беларускай савецкай культуры.
- 28 лістапада, 17.05
«ЛІТАРАТУРНАЯ БЕЛАРУСЬ»
Спачатку пачуецца вершы Ц. Гартнага, затым сакратар праўлення СП БССР В. Зуёнак расказа пра вынікі чарговага пленума СП БССР, пра асноўныя праблемы літаратурнага жыцця рэспублікі.
- У рубрыцы «Нашы юбіляры» — мастрыяры, прысвечаныя Ц. Гартнаму, М. Крыпкю, П. Кавалёву, М. Машару.
- Пра публіцыстаў ленынскіх школы — нашых землякоў — расказвае прафесар БДУ імя У. І. Леніна Р. Булацкі. На заканчэнне — сустрэча ў рэдакцыі новага часопіса «Крыніца» («Роднік»).
- 29 лістапада, 16.55
ЦІШКА ГАРТНЫ. СТАРОНКІ ЖЫЦЦЯ
- 29 лістапада, 18.10
«ТЭАТР І ЧАС»
Лістападаўскі выпуск праграмы, запісаны ў Рускім тэатры БССР імя М. Горкага пасля спектакля «Начныя карлікі і Антыгона».
- У перадачы прымаюць удзел доктар філасофскіх навук М. Круноўскі, рэжысёр В. Маслюк, гледачы.
- Вядучы — кандыдат мастацтвазнаўства В. Раніцкі.

ПАПРАЎКА

У нумары за 13 лістапада 1987 года па віне рэдакцыі памылкова паддана аўтарства раманаў «Мядзведзічы» К. Крапівы і «На чырвоных лядах» М. Лынькова, а таксама назва артыкула У. Конана «Праз народнае — да агульначалавечага», апублікаванага ў адзінаццатым нумары часопіса «Беларусь».

ГЛЫБОКІ СЯГА

Да 150-годдзя з дня нараджэння Ільі ЧАЎЧАВАДЗЕ

ніку Георгіеўскага транштата далучылася (у 1801 г.) да Расіі, таксама патрабавала людзей-тытанаў, самаадданных падзвіжнікаў, якія б адраділі знясіленую шматлікімі папярэднімі войнамі нацыю, узялі б дух народа, вывелі яго на вышэйні сусветнага прарэсу. Такой асобай і стаў І. Чаўчавадзе, спадчынік старажытнага княжацкага роду, чалавек разнастайнага таленту, энцыклапедычных ведаў, нястомнай энергіі, цвёрдай волі і настойлівасці, выключнай працавітасці.

Любоў да роднай зямлі, яе гістарычную памяць, культуру пісьменнік усмонтваў разам з малюком і калыханкамі маці. Сталы ж рэвалюцыйна-дэмакратычныя светапогляд яго фарміраваўся пад уздзеяннем вялікіх рускіх рэвалюцыйных дэмакратаў В. Бялінскага, М. Чарнышэўскага, М. Дабралюбава, А. Герцена, у далейшым ад роднае Грузіі Пецярбурга, у сценах універсітэта. Тут І. Чаўчавадзе займаўся разам са сваім земляком, які пазней таксама стаў класікам літаратуры, А. Цэрэтэлі, з выдатным рускім крытыкам Д. Пісаравым, вядомым М. Уціным і Л. Панькоўскім, з бацькам Ф. Дзяржынскага Эдмундам Дзяржынскім. І — з нашым легендарным Кастусём Каліноўскім, які навучаўся на тым жа юрыдычным факультэце Пецярбургскага ўніверсітэта і скончыў яго годам раней. Несумненна, беларус і грузін ведалі адзін аднаго, не маглі не ведаць, паколькі ажно тры гады (1857—1860) жылі і вучыліся побач, разам удзельнічалі ў студэнцкім руху, займаліся ў адных і тых жа выкладчыкаў.

Рэвалюцыйна-дэмакратычныя светапогляд, сфарміраваны ў Пецярбургскім універсітэце, пачынае неўзабаве, пасля вяртання ў Грузію, увасабляцца ў мастацкай творчасці, у шырокай грамадска-асветніцкай дзейнасці на марысць роднага народа.

Захалпенне выклікае адзін пералік літаратурных відаў і жанраў, у якіх І. Чаўчавадзе пакінуў свой яскравы след. Ён перш за ўсё паэт, аўтар выдатных імагызмічных, пейзажных і гротэскальных вершаў («Араты», «Грузінцы-маці», «Калыханка», «Да Алазана», «Дзень падзення Намуні», «Адказ на адказ», «Базалеіцае возера», «Паэт»,

шэраг іншых, з'явіліся выдатным узорам рэалістычнага спасціжэння рэчаіснасці, глыбіннага пазнання псіхалогіі чалавеча, занамернасцей грамадскага развіцця. Многім абавязаны І. Чаўчавадзе і грузінскай драматургія, а таксама гісторыя тэатра, тэатральная крытыка. Увогуле крытыка як «рухомае эстэтыка» (В. Бялінскі) была адной з галоўнейшых галін дзейнасці пісьменніка. Ён паклаў пачатак прафесійнай грузінскай мастацкай крытыцы, адразу паставіў яе на трывалы падмурк эстэтыкі рускіх рэвалюцыйных дэмакратаў. Не было, відаць, ніводнай значнай падзеі ў духоўным і грамадскім жыцці Грузіі другой паловы XIX — пачатку XX ст., на якую б не адгукнуўся І. Чаўчавадзе сваім пранікнёным публіцыстычным словам. А хіба меншае значэнне мела яго перакладчыцкая праца? Творы А. Пушкіна, М. Лермантава, М. Някрасава, В. Гога, У. Шэкспіра, Ф. Шылера, Г. Гейнэ і многіх іншых дзякуючы яму загучалі высокапаэтычна і па-грузінску...

Аўтар «Атаравы удавы» — пачынальнік метаду крытычнага рэалізму ў новай грузінскай літаратуры. У яго творчасці спаквалі выспявалі якасці, што пасля ўвайшлі ў сістэму рэалізму сацыялістычнага. Пісьменнік адышоў ад традыцыйнага рамантызму, паняў у аснову адлюстравання рэчаіснасці не выключнае, а тыповае — вобразы абставіны, дэталі (псіхалагічныя, бытавыя, пейзажныя). Ён пакінуў у грузінскай літаратуры не толькі жанр рэалістычнай апавесці, але і ліра-эпічнай рэалістычнай паэмы. І. Чаўчавадзе дэмакратызаваў грузінскую літаратурную мову ачысціў яе ад устарэлых, амярцельных слоў і сінтаксічных канструкцый, надаў ёй жывое народнае дыханне. Па сутнасці, ён адзін рабіў тое, што ў іншых літаратурах выконвалі некалькі пісьменніцкіх пакаленняў.

І гэта яшчэ не ўсё. І. Чаўчавадзе пакінуў глыбокі след у розных навуках: літаратуразнаўстве і гісторыі, эканоміцы і юрыспрудэнцыі, мовазнаўстве і педагогіцы, журналістыцы, фалькларыстыцы і сацыялогіі. На жаль, пакуль што яго глыбока змястоўныя і арыгінальныя навуковыя працы амаль не перакладзены на рускую мову і, па сутнасці, невядомы шырокаму ўсесаюзнаму

гадоў узначальваў Усегрузінскі зямельны банк.

Надаючы велізарнае значэнне культурна-асветніцкай працы, сярод простага народа, І. Чаўчавадзе тры дзесяці гадоў стаў на чале арганізаванага ім Таварыства па распаўсюджанню пісьменнасці сярод грузін. Таварыства класіфікавала пра стварэнне грузінскіх школ, забеспячэнне іх навукальнымі дапаможнікамі, выдавала для народа танныя кніжкі грузінскіх і замежных аўтараў, збірала старажытныя рукапісы, публікавала фальклорныя запісы, турбавалася пра ўвекавечанне і папулярнасць выдатных дзеячаў нацыянальнай гісторыі і культуры.

І. Чаўчавадзе ўсведамляў, што нацыянальная тэатральная сцена можа быць «ачышчальнай жыццям», тым высокім мастацтвам, што «вызваліе і хвалюе нашы розум і сэрца». Разам з тым тэатр можа і павінен стаць «тым месцам, дзе мова наша паўстане ва ўсёй свайей красе і багаці». Як, дарэчы, актуальныя гэтыя думкі і сёння! Пісьменнік узначаліў яшчэ адно грузінскае таварыства — тэатральна-драматычнае, рабіў усё магчымае для развіцця нацыянальнага тэатра: падтрымліваў яго маральна і матэрыяльна (праз зямельны банк), пісаў п'есы, рэцэнзіі на спектаклі, тэатра-журналы артыкулы, усяляк заахочваў працу актэраў і рэжысёраў.

Літаратурная, асветніцкая, эканамічная, як і любая іншая, дзейнасць вялікага Ільі была скіравана на адно: сацыяльнае і нацыянальнае адраджэнне роднага народа, на «збіранне нацыі». Не здарма яшчэ пры сваім жыцці пісьменнік заслужыў паважлівае найменне «бацькі нацыі». «Гора таму народу, у якога высахла кроў у жылах, дзе кожны не жыве ва ўсіх і ўсе — у кожным, дзе кожны не думае пра ўсіх і ўсе — пра кожнага, дзе часта чуюцца «я» і рэдка «мы», — паважаў сваіх суайчыннікаў, перажываючы за іх раз'яднанасць, адасобленасць. І. Чаўчавадзе. Ён штодзённа думаў пра будучае роднага народа, стаў выразнікам яго намераў, ідэалаў. Гэта давала яму права на многае: і на шырую споведзь, і на палкую прапаведзь, і на гнеўнае асуджэнне. Ён грозна папярэджаў грузін: «Падзенне нацыі па-

«Літаратура і искусство» — орган Министерства культуры и правления Союза писателей БССР. Минск. На белорусском языке.

«ЛИТАРАТУРА І МАСТАЦТВА»

Выходзіць раз на тыдзень, па пятніцах.

Ордэна Працоўнага Чырвонага Сцяга друкарня выдавецтва ЦК КП Беларусі.

Індэкс 63856 П 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12
АТ 02349 М 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12

АДРАС РЕДАКЦЫІ: 220600, ГСП, Мінск, вул. Захарова, 19.

ТЭЛЕФОНЫ: прыёмнай рэдакцыі — 33-24-61, намесніка галоўнага рэдактара — 33-25-25, адказнага сакратара — 33-19-85, аддзела крытыкі і бібліяграфіі — 33-22-04, аддзела публіцыстыкі і нарыса — 33-19-65, аддзела прозы і паэзіі — 33-22-04, аддзела культуры і выяўленчага мастацтва — 33-24-62, аддзела тэатра, кіно і тэлебачання — 33-21-53, аддзела музыкі — 33-21-53, аддзела пісьмаў — 33-24-62, аддзела інфармацыі — 33-24-62, аддзела мастацкага афармлення і фоталюстрацый — 33-44-04, 33-24-62, марэнтарскай — 32-20-64, бухгалтэры — 23-73-37.

Матэрыялы прымаюцца надрукавання на машыны (праз два інтэрвалы). Рукапісаў рэдакцыя не вяртае.

Галоўны рэдактар Анатоль ВЯРЦІНСКІ.

Рэдакцыйная калегія:

Заір АЗГУР, Алякс АСІПЕНКА, Анатоль БУТЭВІЧ, Уладзімір ГІЛЕП, Мікола ГІЛЬ [нам. галоўнага рэдактара], Уладзімір ГНІЛАМЕДАУ, Лілія ДАВІДОВІЧ, Міхась ДРЫНЕЎСКІ, Алякс ЖУК, Галіна КАРЖАНЕЎСКАЯ, Ігар ЛУЧАНЮК, Уладзімір НЯКЛЯЕЎ, Нічыпар ПАШКЕВІЧ, Барыс САЧАНКА, Юрась СВІРКА, Уладзімір СТАЛЬМАШОНАК, Рычард СМОЛЬСКІ, Віктар ТУРАУ.

Адказны сакратар Андрэй ГАНЧАРОЎ.